

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Veronika Očenášková

Komentovaný překlad: Jackson, Ashley: *The British Empire: A Very Short Introduction*

Translation & Commentary: Jackson Ashley, *The British Empire: A Very Short Introduction*

2024

vedoucí práce: Mgr. Kateřina Ešnerová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především vedoucí své bakalářské práce Mgr. Kateřině Ešnerové za její ochotu a spolupráci, všechny užitečné poznámky a komentáře a čas, který mé práci věnovala. Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří byli vždy ochotni mou práci přečíst a prodiskutovat.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, a že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha dne 5. 5. 2024

Veronika Očenášková

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je představit překlad vybrané části knihy *The British Empire: A Very Short Introduction* od britského historika Ashleyho Jacksona, která vyšla v univerzitním nakladatelství *Oxford University Press*. Tato práce má dvě části. První tvoří překlad třetí kapitoly a části kapitoly šesté z anglického do českého jazyka. Druhou je komentář k předkladu, který mimo jiné obsahuje analýzu výchozího textu podle Christiane Nord, popis metody překladu, typologii překladatelských problémů na rovinách gramaticko-syntaktické, lexikální a pragmatické a typologii překladatelských posunů.

Klíčová slova: britské impérium, kolonialismus, post-kolonialismus, překladatelská analýza, překladatelské postupy, překladatelské posuny

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to introduce a Czech translation of an extract from the book *The British Empire: A Very Short Introduction*, written by British historian Ashley Jackson and published at *Oxford University Press*. This thesis consists of two parts. The first part presents a Czech translation of Chapter 3 and an extract from Chapter 6 of the book. The second part contains a commentary on the translation, including an analysis of the source text based on Christiane Nord's analysis model, a description of the method of translation, examples of parts that were problematic and interesting in terms of grammar and syntax, lexis, or pragmatics, as well as a typology of translation shifts.

Key words: British Empire, colonialism, post-colonialism, pre-translation text analysis, translation procedures, translation shifts

Použité zkratky

O... originální/výchozí text

P... překlad/cílový text

odkazy ke konkrétním úsekům uvedeny v podobě: [text:číslo řádku]

Obsah

Úvod.....	6
1. Překlad	7
2. Analýza výchozího textu.....	25
2.1 Vnětextové faktory.....	25
2.1.1 Autor a jeho záměr.....	25
2.1.2 Místo, čas, nakladatelství a čtenář výchozího textu.....	26
2.1.3 Funkce.....	26
2.2 Vnitrotextové faktory.....	29
2.2.1 Téma, obsah a členění.....	29
2.2.2 Presupozice	29
2.2.3 Lexikum	30
2.2.4 Syntax, suprasegmentální a nonverbální prvky	31
2.3 Účinek.....	34
2.4 Fiktivní překladatelská zakázka, výběr úryvku a imperiální historie na českém trhu ...	34
3. Metoda překladu	37
3.1 Typologie překladatelských posunů.....	38
3.2 Typologie překladatelských postupů a vybrané problémy.....	39
3.2.1 Gramatická a syntaktická rovina.....	39
3.2.2 Lexikální rovina	52
3.2.3 Pragmatická rovina	57
4. Závěr	68
5. Bibliografie	69
6. Přílohy.....	74
Příloha 1: Přepis výchozího textu	74

Úvod

Tato bakalářská práce se skládá ze dvou částí: první tvoří překlad vybraného úryvku z knihy *The British Empire: A Very Short Introduction*, druhá je komentářem k překladu. Jako výchozí text jsem si zvolila třetí kapitolu této knihy, *Engines of expansion*, a úvod a první podkapitolu kapitoly šesté *Legacies*. Knihu napsal britský historik Ashley Jackson pro nakladatelství *Oxford University Press* jako součást edice *Very Short Introductions*. Jackson je odborníkem na koloniální a vojenskou historii. V knize shrnuje nejen dějiny impéria, ale zabývá se také otázkami, proč se kolonialismus dařil právě Británii, jak impérium fungovalo, co motivovalo jeho expanzi a jak britský imperialismus ovlivnil svět, případně zda mu prospěl, či nikoli. Výrazným rysem knihy je autorova hra s jazykem, slovy, ironií a jinými uměleckými prostředky.

Výběr výchozího textu byl motivován v první řadě tématem. Historie a její dopady na současnost je oblast, o níž se totiž už nějakou dobu zajímám, a publikace patřila ke knihám, které jsem si chtěla přečíst. Navíc mne zaujala právě jazykovou stránkou.

Druhá část práce se věnuje nejprve překladatelské analýze výchozího textu dle modelu vnětextových a vnitrotextových faktorů podle Christiany Nord s rozšířením o teorii jazykových funkcí Romana Jacobsona a přihlédnutím k vydávání publikací o Britském impériu na českém trhu. Dále je popsána metoda překladu a některé překladatelské postupy a posuny s příklady konkrétních překladatelských řešení. Popis metody překladu a posunů vychází zejména z teoretických poznatků Jiřího Levého, Dagmar Knittlové a Antona Popoviče.

K práci přikládám jak ofoceně stránky z původní tištěné publikace (ve zvláštním dokumentu), tak vlastní přepis výchozího textu s vyznačeným řádkováním. Jediným rozdílem je umístění obrázku, který v knize stojí uprostřed odstavce, já jej řadím až na jeho závěr. Odkazy v textu práce se vztahují k přepisu.

1. Překlad

1 *Kapitola 3*

2 **Příčiny a prostředky expanze**

3 Tato kapitola zkoumá nejdůležitější impulsy, které vedly k tomu, že se lidé vydávali do
4 zámoří a podnítili svým jednáním rozrůstání impéria. Hybné síly expanze zahrnovaly migraci,
5 obchod, strategickou rivalitu mezi mocnostmi a válečné konflikty. Na otázku, proč se
6 impéria rozrůstají, se nabízí banální, nicméně pravdivá odpověď: „Protože mohou.“ Obdobně
7 tak na dotaz, proč lidé svým jednáním přispívali ke vzniku impéria, lze odpovědět: „Protože
8 mohli.“ Když se George Malloryho zeptali, proč touží zdolat Everest, odpověděl: „Protože
9 tam je,“ – a právě tak vnímala řada Britů svět a příležitosti, které nabízel. Evropané měli
10 prostředky plavit se přes oceány a něco na druhém břehu podniknout: obchodovat,
11 prozkoumávat, kázat, osidlovat. A tak se činili. Pojila se s tím mnohá rizika, ale řada lidí se je
12 rozhodla podstoupit, obzvláště když věda a technika společnými silami zvyšovaly šance
13 na přežití zámořských plaveb, nemocí, nehostinných prostředí a nepohostinných domorodců.
14 Řada dalších lidí byla jednoduše dost zoufalá na to, aby kvůli slávě nebo přežití zkusila štěstí.
15 Tam v dálce je očekával nový svět hodný skutků, jmění hodné získání, země hodné dobytí,
16 zvědavost hodná ukojení, duše hodné spasení. Zatímco Evropané postupem času překonávali
17 rizika spojená s klimatem, odporem a dlouhými vzdálenostmi, z toho světa v dálce se stával
18 svět britský a Britové, kteří žili mimo rodnou zem, se v rámci impéria mohli těšit obzvláště
19 váženému postavení.

20 Expanzi by bývala mohla zastavit jedině britská vláda či jiný úřad: kdyby uzavřely všechny
21 přístavy a znemožnily vyplutí všem zámořským lodím. Tak se ale nestalo a lidem nestálo nic
22 v cestě, když se rozhodli zvednout kotvy a počínat si v zámoří způsobem, který v drtivé
23 většině případů vedl ke kolonizaci. Tento nespoutaný kolonizační zápal zachytil kreslený vtip
24 z devatenáctého století, na němž potenciální kolonizátor s žebříkem tesklivě hledí na měsíc.
25 Existence Britského impéria se opírala o dostatek prostředků a motivace a o bezradnost
26 domorodců tváří v tvář posouvajícím se hranicím kolonií. Technický pokrok přižívoval
27 rostoucí nepoměr mezi západními imperialisty a domorodými společnostmi, s nimiž se
28 střetávali. Připočteme-li k tomu benevolenci domácí i zahraniční politické scény
29 a inteligence, byl vznik impéria prakticky nevyhnutelný. Rovněž napomohlo, že Británie v té
30 době celkem neměla rivaly, kteří by mohli ohrozit její pozici v Evropě, a zámořští soupeři

31 mohli být poraženi nebo dotlačeni ke kompromisu. Imperiální expanzi umožnila americká
32 politika izolacionismu a smířené přijetí, či bezvýsledný odpor, rozsáhlých oblastí
33 mimoevropského světa.

34 **Relativní převaha nad domorodými společnostmi a konkurujícími velmocemi**

35 Britské impérium se rozpínalo a opět smršťovalo v závislosti na změnách v mocenském
36 postavení Británie vůči domorodým společenstvím a konkurujícím „velmocem“. Jednou
37 z hlavních příčin expanze byl vědecký a technický pokrok. Podle britského
38 historika A. G. Hopkinse technický pokrok výrazně snížil náklady na uplatnění donucovací
39 moci, což spolu s kontrolou nad prostředky ničení zajistilo impériu zisk rozsáhlých území.
40 Pokrok se neomezoval pouze na technické vynálezy jako střelné zbraně, železnice, parníky,
41 kabelový a bezdrátový telegraf nebo technologie umožňující těžbu v hlubinných dolech.
42 Projevil se také zlepšením organizačních postupů, například prostřednictvím správního
43 aparátu, inovacemi jako čtvercová formace pěchoty a schopností dohlížet na síť
44 komunikačních kanálů, akciové společnosti, bankovní instituce a výběr daní na základě
45 povědomí o počtu obyvatel. Věda a technika se rozvíjely ve službách impéria, upevňovaly
46 a dokazovaly britskou nadřazenost, a zároveň podněcovaly další kolonizační snahy. Pod
47 záštitou impéria se zrodila řada vědeckých projektů a iniciativ, jako byly sítě agronomů,
48 anatomů, botaniků, lesníků, geologů, mořských biologů, oceánologů a fyziků.

49 Impérium se rozrůstalo tehdy, když to umožňovala mezinárodní situace, když celá
50 řada intelektuálních, psychologických a politických faktorů hrála do karet nevyváženému
51 rozložení sil mezi Západem a Zbytkem, a zvyšovala tak pravděpodobnost, že impérium
52 vznikne, bude tolerováno či aktivně vítáno. Až do devatenáctého století se považovalo
53 za zcela přípustné kolonizovat zámořská území, porobit tamní obyvatele, zotročit je nebo
54 využít jako levnou pracovní sílu, „povznést“ jejich ducha a obrátit je na svou víru, prý pro
55 jejich dobro, a zkonfiskovat na domorodém území přírodní suroviny s omluvou, že pokud
56 původní obyvatelé zdrojů, kterými je Bůh obdařil, využít neumějí, je povinností vyspělejší
57 civilizace udělat to za ně. Na domácí půdě se na kolonizaci dívali vesměs příznivě, ačkoliv se
58 vždy našli odpůrci. Vlivná šlechta ji považovala za běžnou součást zahraniční politiky, někdy
59 dokonce za svědomitý a obdivuhodný skutek. Podílet se na vzniku a růstu impéria znamenalo
60 být dobrodruhem, hrdinou, někým, kdo se nebojí přiložit ruku k dílu a udělat ve světě, co je
61 třeba. V té době ještě neexistovala mezinárodní sdružení, jako Organizace spojených národů
62 či dobročinné organizace hájící lidská práva, která by mohla kolonizaci úspěšně čelit. Hlasy

63 nacionalistů a kritiků impéria zatím nezaznívaly dost hlasitě na to, aby mohly něco změnit.
64 Co víc, nikdo se neohlížel na práva domorodých obyvatel. Jejich odpor proti vměšujícím se
65 Evropanům končil porážkami, které byly většinou považovány za nepodstatné, a jejich životy
66 měly jen malou cenu. Domácí opozice vůči koloniálním silám a imperiální vládě
67 byla všemožnými způsoby znevažována, a pokud se s ní nepodařilo dohodnout, byla bez
68 velké námahy rozdracena.

69 Připočteme-li k tomu, že původci britské expanze byli zjevně způsobilí vstoupit do cizí země
70 a zřídit v ní obchodní cesty a osady dle libosti, nepřišla vlastně Británii expanze nijak zvlášť
71 draho. Nemusela být vykoupena krví ani majetkem britského národa. Vyržování
72 impéria nevyčerpalo britskou ekonomiku ani prostředky pro armádu, vážně nepoškodilo
73 politický ani morální kapitál a neposkvrnilo mezinárodní reputaci. A ano, jiné národy Británii
74 záviděly. Britové mohli dokonce poučovat o potřebě přijmout „břemeno bílého muže“
75 („*a white man's burden*“), jak stejnojmenná báseň Rudyarda Kiplinga vyzývala Spojené státy
76 poté, co si po španělsko-americké válce zabraly větší část španělských kolonií. Kolonizace se
77 stala povinností civilizovaných mocností, jejíž splnění tvořilo základ civilizační mise
78 imperialismu devatenáctého století – a to i přesto, že byla jen zčásti skutečným přesvědčením
79 a zčásti zakladatelským mýtem, kterým se imperiální expanze sama kruhem obhajovala.
80 Napomáhal tomu i další hojně rozšířený argument, že kdyby Británie milostivě
81 nevzala domorodé společnosti pod křídlo, beztak by se zanedlouho rozpadly.

82 Liberálové proti existenci impéria nic nenamítali, „dokud se na něj mohli dívat jako
83 na systém, který nerozvrací morálku vlasti a přispívá ke světovému míru a rozvoji.“
84 Éra vrcholného imperialismu před první světovou válkou se řídila mottem „impérium
85 a svoboda“ – byť to dnes zní jako protimluv. Panovalo přesvědčení, že správci, misionáři
86 a další aktéři v předních liniích kolonizace „osvětlují temná zákoutí“ tehdejšího světa,
87 dohlížejí na „skvostná díla, výstavby silnic, železnic, telegrafu a přístavišť“ a že asijské
88 a africké obyvatelstvo řídí jako „moudří a laskaví opatrovatelé“. Paternalismus a přesvědčení,
89 že Británie dělá dobrou věc, byly klíčovou součástí imperiální mise a sílily ruku v ruce
90 s liberálními tendencemi, které pevněji zakořeňovaly na domácí půdě.

91 Další důležitou příčinou expanze byla skutečnost, že domorodé společnosti nedovedly
92 koloniálním vpádům odolávat. Koloniální vláda se většinou krůček po krůčku šířila napříč nic
93 netušícími oblastmi; například afričtí Masajové s nově příchozími Brity nejprve uzavřeli
94 spojenectví, podnikali nájezdy proti jejich nepřátelům a kradli dobytek jiným

95 „nekamarádkým“ kmenům, které se Británie snažila pokořit. Než se však nadáli, Britové
96 upevnili své postavení ve vznikající Britské východní Africe natolik, že se mohli dále obejít
97 i bez nich: Masajové byli odsouváni ze svého území a jejich nomádský způsob života se ocitl
98 v ohrožení. Zprvu si jen málo místních vůdců uvědomovalo závažnost situace a někteří si od
99 spojenectví s Evropany slibovali, že díky němu snáze dosáhnou vlastních cílů. Neměli však
100 tušení, jakou hrozbu tu evropský obchodník, tu licencovaný lovec, misionář nebo objevitel
101 představuje pro jejich nezávislost, a že tahají za kratší konec pěkně dlouhého provazu,
102 zpravidla zjistili, až když už bylo na organizování úspěšného odporu příliš pozdě. Často právě
103 tehdy, pár let po prvním setkání s evropskými kolonizátory, vypukla první větší povstání –
104 a byla bez milosti potlačena. Osudovou smůlou původních obyvatel, například
105 novozélandských Maorů, bylo, že při setkání s tou první hrstkou Evropanů sotva mohli tušit,
106 jaký příliv osadníků ji bude následovat, a přijmout společně příslušná protiopatření.

107 **Zákon nezamýšlených následků**

108 Další důležitou příčinu imperiální expanze bychom mohli popsat jako zákon nezamýšlených
109 následků. Vychází z představy, že řada kroků a interakcí, které vyústily ve vznik koloniálního
110 dění, nebyla podniknuta s cílem impérium rozšířit. Zákon nezamýšlených následků řídil
111 valnou část expanze Britského impéria. Ať už se Britové vyskytli kdekoliv, dříve nebo
112 později se obchodníci, misionáři, objevitelé, osadníci nebo vojenští úředníci připletli k situaci,
113 která vedla k územním ziskům. Británie v tom byla jako slon, který si kolem sebe kupí vlastní
114 porcelán. Impérium se rozrůstalo postupně, ale s obrovskou energií, což se značně odvíjelo od
115 vlivu evropských zájmů v daném regionu. Zakladatel britské imperiální historie sir John
116 Seeley navázal na rétoriku premiéra Palmerstona, když řekl, že bylo Britské impérium
117 vydobyto „v záchvatu duchanepřítomnosti“. Tím chtěl říci, že se budování impéria neřídilo
118 žádným centrálním návodem či plánem globální nadvlády schváleným britskou vládou. Vždy
119 šlo jen o nepřetržitý ad hoc růst na periferiích. Naproti tomu Harry Flashman, zbabělý
120 sukničkářský voják a hlavní postava historických fikcí George MacDonalda Fräsera, má
121 na expanzi Britského impéria odlišný názor a vyjadřuje jej s jadrností sobě vlastní: „Hovno,
122 duchem nepřítomný,“ prohlašuje, „vždycky jsme věděli, co děláme. Jenom jsme vždycky
123 nevěděli, jak to dopadne.“ Jeho pojetí vychází z reality kolonialismu, od někoho, kdo se
124 o vznik impéria zasadil vlastníma rukama, nikoliv z vytápěné pracovny nějakého historika či
125 věrného vládního úředníka. Fraser tu říká, že se impérium rozrůstalo právě proto, že Britové
126 v zámoří byli duchem přítomni, byť výsledky svého jednání mohli jen těžko předvídat.
127 Protože Britové v zámoří byli duchem přítomni, tvrdí Flashman, ale také „díky spoustě

128 jinejch věcí, díky chamtivosti a křesťanství, slušnosti a ničemnosti, strategii a hysterii,
129 plánování a slepý náhodě, zvědavosti a omylům, vášni, ignorantství, kavalírství, sobectví,
130 upřímný honbě za spravedlností a odhodlání nenechat to všechno těm zatracenejm
131 žabožroutům.“ Co se motivací expanze týče, Fraserův seznam se překonává těžko.
132 Nadužívané tvrzení, že Britové své ohromné zámořské impérium vybudovali omylem nebo
133 jen neochotně, kritizuje historička Philippa Levine. Podle ní byli možná duchem nepřítomní,
134 ale rozhodně byli také neúprosní a zběsilí. I na vrcholu imperiální duchanepřítomnosti
135 vyskakovaly britské osady jako houby po dešti a je až dechberoucí, jak rozsáhlé území si
136 impérium v zámoří přivlastnilo a z kolika různorodých situací dokázalo vyjít jako vládnoucí
137 strana.

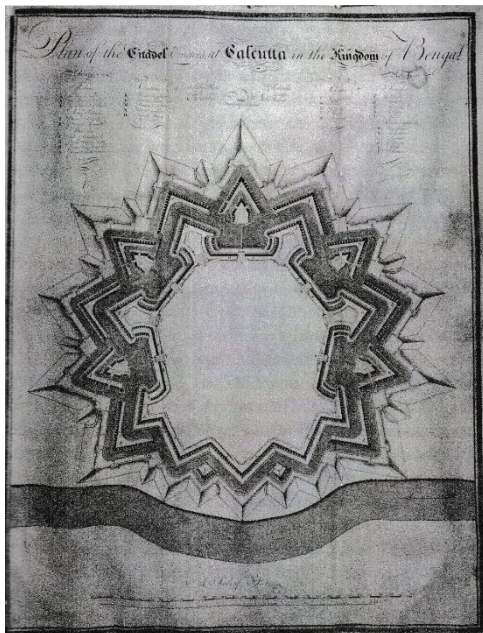
138 Zákon nezamýšlených následků způsobil, že i když misionáři, kteří se vydali obrátit
139 obyvatele vzdálených zemí na svou víru, sotva někoho spasili, zvládli pěknou spoustu jiných
140 věcí. Jejich snažení mohlo kupříkladu změnit politickou situaci a podrýt autoritu původních
141 vládců, přinést nové nápady a postupy v oblastech jako kupříkladu medicína a zemědělství,
142 rozšířit vzdělanost a literaturu, a tím i nacionalismus, když se řada budoucích nacionalistů
143 naučila číst, psát a argumentovat díky západním textům a konceptům, s nimiž je misionáři
144 seznámili. Misie přispěly k vzestupu afrických církví, které mohly oponovat svým evropským
145 předlohám. Misie podnítily kulturní odpor, z něž mohl čerpat politický nacionalismus,
146 skutečná Nemesis impéria; například když se misionáři k rozčarování koloniální vlády
147 pokoušeli africkému kmeni Kikujů rozmluvit obřízku. Chung Siou-čchüan, vůdce povstání
148 Tchaj-pchingů, které si vyžádalo dva miliony životů, se na základě misionářského učení zase
149 dobral přesvědčení, že je mladším bratrem Ježíše Krista, a založil na jihu Číny Nebeské
150 království velkého smíru. Všechno to jsou následky snah obrátit obyvatele na křesťanství,
151 které misionáři se svými licousy a kotletami ani jejich věrní katechetové nikdy nezamýšleli.

152 O příklady působení zákona nezamýšlených následků není nouze. Poté, co kapitán Cook
153 rozšířil povědomí o výskytu velryb poblíž pobřeží Antarktidy, se je britští rybáři vydali lovit
154 a jejich populaci vyhubili. Rozšíření střelných zbraní, s nimiž obchodovali podnikatelé
155 a zájemci o koncese, vyzbrojilo vnitřní spory novými prostředky zabíjení, což vedlo
156 k narušení stability v regionu a nutným imperiálním zásahům. Britská opatření v Indii,
157 související s kastovním systémem a zvyky jako obřad satí (rituální sebevraždy vdov),
158 hierarchii hinduistické společnosti naopak ještě upevnily. Vývoj infrastruktury, železnic,
159 přístavů a dopravních společností, usnadnil poutě do Mekky a vystavěl nové obchodní sítě
160 napříč stále propojenějším světem, a zároveň umožnil odpůrcům impéria hlasitěji protestovat

161 a efektivněji se mobilizovat. Předpovědět, co vzejde z prvních evropských styků
162 s různorodými regiony a společnostmi, bylo jako předvídat trajektorii kulky, která se odráží
163 od bezpočtu ploch. Přesto se dalo čekat, že v devíti z deseti případů tyto interakce povedou
164 k dalším koloniálním vpádům.

165 **Zásahy jednotlivců, organizací a vlád**

166 Imperialismus je proces a Britské impérium během něj vznikalo díky uvědomělým lidem,
167 kteří se rozhodli projevit ve světě, jenž je obklopoval. A nebyli to jen Evropané, ale
168 i domorodí obyvatelé, kteří s nimi jednali, obchodovali, stavěli se jim na odpor nebo s nimi
169 uzavírali spojenectví. Jedinci, vlády a organizace se v zámoří angažovali z mnoha různých
170 důvodů. V počátečních fázích mezi nimi převažovala touha po zdrojích a příležitostech
171 zbohatnout. Dále tu byla snaha opustit Britské ostrovy, ať už z nutnosti, nebo dobrovolně,
172 a začít nový život někde jinde. Panovníci a vlády cítili potřebu předčít územní zisky jiných
173 států. Vliv mělo také nutkání civilizovat a obracet domorodé obyvatele na svou víru, případně
174 zlepšovat a zachraňovat jejich kulturu. Lidé byli posedlí touhou poznávat svět a jeho zázraky
175 a našlo se dost Britů, kteří byli dost zoufalí, majetní, vynalézaví nebo neohrožení na to, aby se
176 těmito motivacemi dali zlákat.

177 *Obrázek 10: Pobřežní pevnosti a faktorie, první kořeny impéria v Indii. Plán citadely a pevnosti Fort William, opevněné*
178 *základny Východoindické společnosti v Kalkatě, cca 1750 (perokresba a akvarel na papíře), anglická škola (18. stol.)*

179 Ve většině částí světa, které si Británie přivlastnila, působili Evropané, ať už botanici,
180 konzulové, obchodníci, vojenští úředníci, misionáři, objevitelé, osadníci, či dokonce umělci,
181 dlouho předtím, než byla vyhlášena formální britská nadvláda. Působení Východoindické

182 společnosti a jejích prostředníků bylo v Indii strpěno už generace předtím, než společnost,
183 a jejím prostřednictvím Británie, ovládala více než malé pobřežní enklávy. Také v africkém
184 vnitrozemí se Britové pohybovali už desetiletí před formálním vznikem kolonií
185 a protektorátů: David Livingstone kupříkladu navštívil jezero Ngami o čtyřicet let dříve, než
186 byl v těch místech vyhlášen protektorát Bečuánsko (dnešní Botswana). Obdobně tak Thomas
187 Baines maloval baobaby a výjevy z okolí řeky Zambezi tři dekády před založením britské
188 Rhodesie a hledal zlato v Mašonsku (část dnešní Zimbabwe) o dvacet let dříve, než tam Cecil
189 Rhodes se svým invazním sborem vyvěsil britskou vlajku. Takové aktivity jednotlivců bývají
190 vykládány jako jakési „vymycování” lokalit, kde by se později měla uchytit koloniální vláda:
191 jedinci přitahovali pozornost k dostupným zdrojům a upozorňovali na problémy, které by
192 mohly zaujmout misionáře a dobrodějce. Přispívali k destabilizaci, kvůli níž
193 musela centra moci chtě nechtě zasáhnout a pokusit se uklidit, co jednotlivci nadrobili:
194 jedinci mohli třeba dovážet whiskey a zbraně nebo zakládat křesťanské komunity, které
195 ohrožovaly autoritu náčelníků a byly napojené na vlivné lobbisty v Británii, kteří mohli vládu
196 donutit jednat, aby daný region „ochránila” před arabskými otrokáři nebo nějakou podobně
197 hanebnou hrozbou. Aktivity jedinců celou řadou způsobů utvářely styčnou plochu mezi
198 Británií, respektive Evropou, a cizokrajnými regiony a kulturami. Byli to jednotlivci, často
199 s podporou úřadů a společností, kdo jako první pronikl do zámoří, impozantní osobnosti,
200 které působily jako pohonné motory impéria. Patřili k nim cestovatelé a objevitelé jako James
201 Cook, David Livingstone a autor *Tisíce a jedné noci* Richard Burton, obchodník William
202 Mackinnon, zakladatel Singapuru Stamford Raffles, bengálský guvernér Robert Clive a Cecil
203 Rhodes. O kolonizaci Afriky se zasadili Frederick Lugard, Alfred Milner a George Goldie;
204 George Grey a Edward Gibbon Wakefield se podíleli na vzniku kolonií v Austrálii
205 a na Novém Zélandu. Pozdější britský premiér Arthur Wellesley se během své vojenské
206 kariéry zasloužil o územní zisky v Indii. Tito lidé tvořili ledborce impéria, jakým se dalo jen
207 těžko vzdorovat. Za nimi stály učené geografické spolky, velké společnosti a instituce jako
208 muzea a botanické zahrady, ozbrojené síly, vlivní podporovatelé v sídlech vlády i finančních
209 institucí, prosperující misionářské společnosti, komory továrníků a obchodníků, zaujatá
210 a občas aktivní veřejnost, a někdy dokonce celá britská vláda. Jejich snažení podněcovalo
211 další snažení: objevitelé objevovali, poté světu sdělili, co našli a jak by se toho dalo využít,
212 a totéž dělali misionáři, když zvěstovali jak spásu, tak imperiální nadvládu. Vyprávěli
213 o místech, kde by každý toužil žít a která by každý toužil vlastnit, surovinách, které by každý
214 toužil využít. Zpravovali o nových pastvách, kde duše volají po spáse a potenciální zákazníci,

215 ačkoliv to sami ještě nevědí, po košilích z Lancashiru, hrnčících ze Stoke-on-Trentu a slovu
216 Božím.

217 Oficiální vyhlášení nové kolonie proto většinou přišlo až post-facto, poté, co vyslanci
218 v terénu region úspěšně „obměkčili“ a proměnili jej, jak památně poznamenali slavní historici
219 Ronald Robinson a Jack Gallagher, „ve zralé ovoce, které už jen čeká, až ho někdo utrhne“.
220 Jinými slovy, oficiální vyhlášení kolonie často přišlo až na závěr dlouhého procesu interakcí
221 mezi domorodými společenstvími a kolonizující velmocí, které zpravidla proběhly k újmě
222 první strany a zisku strany druhé. Z této perspektivy se zdá, že byla koloniální vláda alespoň
223 částečně vedena potřebou zadržet a krotit nekontrolované prvky evropské invaze, které
224 přispěly nebo vedly k narušení stability.

225 Osadnické státy brzy začaly myslet samy za sebe (jako místodržící v Indii) a pouštěly se do
226 riskantních podniků, zabíraly půdu nebo vyhlášovaly válku sousedícím státům.
227 Vláda a parlament s těmito kroky nesouhlasily, ačkoliv málokdy tak hluboce, aby se jim
228 obtěžovaly zabránit. To platilo zejména v dobách, kdy i základní komunikace mezi „tady“
229 a „tam“ netrvala minuty, nýbrž týdny či měsíce, a pokud zbrklý místodržící zahájil invazi do
230 Tibetu nebo když kolonisté v Austrálii týrali místní obyvatelstvo, nedalo se s tím
231 z Londýna nic moc dělat. Tóninu většinou neudávali kapelníci ve vzdáleném Londýně, ale
232 muži, čili kolonizátoři, v terénu. Tak si také soukromé společnosti jako Východoindická
233 obchodní společnost a Britská jihoafrická společnost hrály podle vlastních not. Na to, zda se
234 tuhle ostrůvek v Pacifiku nebo támhle vnitrozemská oblast v Africe stane kolonií, měly
235 překvapivě velký vliv i misionářské společnosti, když mobilizovaly své průbojné lobby
236 na domácí půdě.

237 A role britské vlády? Vláda utvářela prostředí, v němž mohly imperiální vlivy působit, a i
238 když práci v terénu vykonávaly síly soukromníků, oficiálně mohla kolonie zakládat jediné
239 ona. Přestože si nad nimi občas zoufala, vláda soukromé imperiální snahy většinou podržela,
240 i proto, že byla často postavena před hotovou věc nebo situaci, která by se mohla trapně
241 vymknout, pokud nebude vyhlášena kolonie. Britský stát sehrál klíčovou úlohu v ochraně
242 osadníků a usnadnil práci schválených společností a koloniálních spolků, zatímco růst
243 globální ekonomiky nově založeným osadnickým komunitám umožnil britskou podporu
244 oplácet. Vládní ministři často jen bezradně přihlíželi, zatímco aktéři v zámoří, velikáni jako
245 Bartle Frere, George Curzon či Cecil Rhodes, připojovali k impériu stále další a další územní
246 celky. V literatuře jsou tací prokonzulové a dobrodruzi popisováni jako „muži v terénu“

247 („*men on the spot*“) a jejich budování impéria spolu s činností osadnických komunit jako
248 takzvaný subimperialismus.

249 Klíčové kroky imperiální expanze ovšem proběhly přímo na příkaz britského
250 panovníka nebo, poté co monarchii zastínil parlament, britské vlády. Budování impéria pod
251 taktovkou vlády, když k němu došlo, motivovaly geografické faktory a touha po bohatství.
252 Probíhalo zejména v sedmnáctém a osmnáctém století a znovu od osmdesátých let století
253 devatenáctého, kdy se vláda pokoušela podepřít výsledky nesystematické expanze
254 předchozího půlstoletí. Vláda potřebovala předstihnout soupeře, upevnit svou pozici
255 v zámoří, zajistit drobné hranice, vystavět strategické základny a vyslechnout zoufalé
256 volání obchodníků, kteří se strachovali, že bude Británie odstrážena od potenciálního jmění,
257 nechá-li svým protivníkům v určité oblasti volnou ruku. Británie se řídila strategickými
258 požadavky, zejména na obranu obchodních cest a Indie, preventivně vytlačovala soupeře
259 a reagovala na jejich koloniální manévry. To jí přineslo územní zisky na Kapském ostrově,
260 na Kypru, v Egyptě, Gibraltaru, Západním Griqualandu, na Jamajce, Maltě, Mauriciu,
261 Seychelách, na pobřeží Svahilska a v Zanzibaru. Britské vlády rovněž cítily potřebu oficiálně
262 rozšířit svou nadvládu nad britské koloniální osady, pokud se ovšem samy nepostavily nad
263 zákon nebo nepřítáhly pozornost britských nepřátel.

264 Státem vedenou expanzi často motivovala touha soupeřit s jinými panovníky, státy a církvemi
265 nebo domorodými obyvateli, kteří působili příliš potíží, jako Búrové na jihu Afriky. Stát
266 k tomu měl řadu důvodů: mimo jiné prestiž, hon za strategickými výhodami, náboženskou
267 pýchu, posílení vlivu dynastií a hromadění majetku. Británie expandovala impériem,
268 a zároveň soupeřila se svými evropskými rivaly, zejména Nizozemím, Francií, Ruskem
269 a Španělskem, a boj o moc se projevil v obchodních válkách napříč světovými oceány
270 a zabíráním nepřátelských kolonií kvůli jejich ekonomické nebo strategické hodnotě.
271 Mezinárodní soupeření posunulo hranice impéria přes oblasti v Karibiku a Střední Asii
272 a způsobilo přerozdělení Afriky a Pacifiku. Vláda nařídila postupovat vpřed, aby
273 předešla nepřátelským vpádům a slovy britského premiéra lorda Roseberyho „předběžně
274 vykolíkovaala budoucí územní nároky“.

275 Vyhlášení kolonie či protektorátu bylo nejpravděpodobnější právě v případech, kdy se zájmy
276 britské vlády protkly se zájmy soukromých sil v terénu. Nabízelo se, aby
277 vláda podpořila expedici na zmapování Nigeru nebo ocenila aktivity Britské jihoafrické či
278 Londýnské misionářské společnosti ve východní Africe, protože napomohly předejít

279 nepřátelské expanzi. Vláda stejně tak mohla najmout korzáry („piráty“), aby překazili
280 španělské obchodní aktivity v Západní Indii, nebo využít jednotky Východoindické
281 společnosti proti Francouzům.

282 **Námořní potřeby, válka a strategie**

283 Na počátku britské přítomnosti v cizích krajích často stály námořní potřeby a Británie zprvu
284 neuvažovala o expanzi do vnitrozemí, která přesto často následovala. Když Britové poprvé
285 spustili kotvy, většinou hleděli zpátky k moři, místo aby chtivě pokukovali po vnitrozemí,
286 a skutečnost, že se pobřežní enklávy rozrostly v rozsáhlé kolonie, by neměla zastínit prvořadý
287 důvod, proč byly zřízeny. Kupříkladu britské državy na pobřeží západní a jižní Afriky vznikly
288 kvůli exportu zdrojů (otroků) a námořní strategii (Kapské město leží na námořní cestě
289 na východ). V žádném z těchto případů neměli Britové ambice vybudovat vnitrozemské
290 kolonie. Po půl druhého století od příjezdu do Indie se drželi u pobřeží jako prisátí.
291 Podobně tak na Cejlon se připravili, protože jim Trincomalee poskytlo výborný přístav pro
292 námořní operace, kterého bylo třeba využít a odepřít nepřítelům. Do cejlonského vnitrozemí
293 začali expandovat až později, když je tam z velké části vtáhlo království Kandy, kterému se
294 zalíbilo rabovat britské pobřežní osady. I na ostrovech jako Mauricius a Seychely se Britové
295 usadili jen proto, že potřebovali, aby přístavy a kotviště připadly Královskému námořnictvu,
296 ne námořním silám nepřátel.

297 Impérium rovněž expandovalo skrze nepřetržité válčení na hranicích. Osadnické komunity se
298 nespokojeně třely o své hranice, a jakmile jim to síly dovolily, měly sklony pouštět se do
299 násilné, zjištné expanze. Podobný scénář se opakoval po celém světě: předmostí expandovala,
300 osadníci postrkovali hranice, koloniální vlády se pokoušely vybudovat nárazníkové zóny, aby
301 kolonie ochránily před hrozbami zvenčí, a domorodá společenství se Evropany
302 snažila vtáhnout do svých vnitřních sporů nebo jejich přítomnosti vzdorovat, což běžně vedlo
303 k válkám a expanzi do vnitrozemí. Výsledkem vznikly proměnlivé hranice v regionech, které
304 původně neměly s Evropou nic společného, a bezpočet styčných ploch mezi Brity
305 a zámořskými společenstvími, z nichž se postupně vyvinuly imperiální vztahy.

306 Válka a strategie sehrály při expanzi Britského impéria ústřední úlohu. Impérium se budovalo
307 a upevňovalo během válek proti evropským soupeřům a zámořským státům, kterých se běžně
308 účastnila řada naverbovaných domorodců. Britské válečné úspěchy byly pro imperiální
309 expanzi klíčové. Období mezi lety 1790 a 1830 pro Británii znamenalo éru rozsáhlých válek
310 a expanzí, během nichž si vydobyla pozici imperiálního státu, vysloužila reputaci globální

311 vojenské velmoci a zajistila si výhradní postavení ve světových mořích. Strategická rivalita,
312 někdy se projevující zapůjčením peněz či železničních technologií polo-závislým místním
313 vůdcům, byla nevysychajícím zdrojem imperiální expanze a soupeřivosti. Jak se ukázalo,
314 války proti mocným protivníkům Britskému impériu přinášely rozsáhlá teritoria včetně zemí
315 Středního východu, získaných od Osmanské říše po první světové válce, a roztroušených
316 německých kolonií v Africe a Pacifiku. Je dechberoucí, kolik válek Británie
317 vedla s domorodými společenstvími: od malých „trestných výprav“ a pohraničních „šarvátek“
318 až po tažení tisíců vojenských jednotek a pakáže. Z koloniálních válek se stala samozřejmost,
319 jen další šum na pozadí růstu impéria, a násilí, utiskování, a dokonce občasná zvěrstva byly
320 nedílnou součástí jeho expanze.

321 **Obchod**

322 Touha po zdrojích byla slepicí i vejcem britské imperiální expanze. Osady, z nichž se staly
323 kolonie, se často zakládaly kvůli přístupu k surovinám: potravinám (rybám, melase, cukru,
324 čaji, kávě), drogám (opiu, tabáku), palivům a nerostům (diamantům, zlatu, ropě), látkám
325 (kožešinám, bavlně, jutě, hedvábí), kovům (cínu, mědi), přírodním materiálům (slonovině,
326 pštosímu peří, palmovému oleji, gumě, santalovému a týkovému dřevu) a řadě dalších,
327 včetně strategických námořních surovin jako len, díky nimž byla Británie v časech války
328 samostatná. Když vláda vyhlásila, že zboží mezi britskými a koloniálními přístavy mohou
329 převážet pouze britská plavidla, zajistila si tím přísun zkušených námořníků a obchodní
330 flotilu, která mohla být nasazena za války (toto opatření shrnula tzv. navigační akta, která
331 měla britský trh chránit před nizozemskou a španělskou konkurencí). Obchodní potřeby
332 Východoindické společnosti pak vedly k založení osad v místech jako Aden, Penang,
333 Singapur a Súrat, ať už proto, že byly hodnotné jako obchodní uzly, nebo jako strategické
334 základny, z nichž mohly být dodávky chráněny před piráty. O původních základech britského
335 zámořského impéria svědčí tehdejší přehršel obchodních společností. Otrokářský monopol
336 vznikl pod Královskou africkou společností, která byla založena roku 1660 a které předsedal
337 bratr krále Karla II. Na britský obchod s Osmanskou říší a levantská obchodní
338 střediska na pozemní cestě do Asie měla dohlížet Levantská obchodní společnost, založená
339 roku 1581. Ze Středozeří se dovážel kamenec, koření a víno, tam se posílalo britské plátno.
340 Moskevská společnost byla založena roku 1555, Virginská roku 1606 chartou Jakuba I., aby
341 vybudovala osady v Americe. Jihopacifická vznikla v roce 1711 kvůli obchodu se španělskou
342 Amerikou. Britské impérium bylo tvořeno sítí zdrojů a trhů propojených s Británií
343 a chráněných ze strategicky umístěných ostrovů, poloostrovů a pobřežních území.

344 S příchodem industrializace se Británii podařilo něco jedinečného: vytvořit koherentní
345 globální ekonomický systém, který dokázal zahrnout i ty nejodlehlejší oblasti.

346 **Náboženství**

347 Expanzi napomohlo také protestanství. Budování Britského impéria poháněl odpor proti
348 katolictví a protestantismus utvářel britský Atlantik od reformace po americkou válku
349 o nezávislost, přičemž dokázal atlantický svět propojit, a zároveň do něj zasít náboženskou
350 diverzitu a roztržičnost. Reformace přinesla střet mezi lidmi a vírami v Anglii, Skotsku,
351 Irsku, částech Severní a Jižní Ameriky, Karibiku a Africe a poháněla imperiální expanzi, když
352 hořká rivalita podnítila urputnou soutěž o zisk duší. I přestože Angličané oficiálně
353 podporovali náboženskou jednotu, zjistili, že nemohou domácím konfliktům zabránit, aby
354 nakazily jejich nové kolonie. Mezi důležitá témata osmnáctého a devatenáctého století ve
355 vztahu k migraci, expanzi a kulturním vztahům v rámci impéria patřil vznik vlivných
356 misionářských společností a šíření humanitárního aktivismu. Nejproslulejším příkladem je
357 abolicionismus, snaha zrušit otroctví, která přetrvávala do pozdního devatenáctého století jako
358 touha porazit kupříkladu arabský trh s otroky, což znovu svolalo do zbraně jak misionářskou
359 činnost, tak koloniální expanzi, která by ji podpořila.

360 **Osídlování a migrace**

361 Podle některých badatelů byl během „anglobalizace“ procesem ještě důležitějším než
362 imperialismus sám o sobě takzvaný osadnický kolonialismus. „Klonování“ britské
363 společnosti, použijeme-li termín novozélandského historika Jamese Belicha, je
364 nejpodstatnějším procesem moderní historie. Zalidňování Austrálie, Severní Ameriky a Jižní
365 Afriky Brity a jinými Evropany bylo součástí celosvětového přesunu, který se popisuje jako
366 vzájemné vykořisťování mezi metropolí a vznikajícími společnostmi v zámoří a dobrovolné
367 vytváření vazeb. Emigrace, kterou podporoval stát, a později státy osadnické, se v očích
368 společnosti proměnila z volby osudové ve volbu opěvovanou. Imigrace z Britských ostrovů
369 a následný vznik nových dynamických osadnických společností, které rozšiřovaly hranice
370 evropeizovaného světa, patřily k vymezujícím rysům Britského impéria. Jeho osadnické
371 kolonie vynikaly nejen svou velikostí, ale i díky základní schopnosti impéria vybudovat
372 globální síť vzájemně se doplňujících etnických a ekonomických celků a přiložit
373 návrh celých geografických oblastí tlustou poangličtělou vrstvu.

374 Osadníci byli dost možná tím neúčinnějším, a z pohledu domorodců nejzchoubnějším,
375 pohonem imperiální expanze a pojem „bílý mor“ se neujal jen tak náhodou. Jak nám

376 připomínají historici G. B. Magee a A. S. Thompson: „Teritoriální expanze byla zrovna tak
377 byrokratická, náboženská či vojenská, jakož i demografická,“ a Evropu mezi lety 1850 a 1914
378 opustilo více než pět milionů lidí. Emigrace položila základy nových systémů dělby práce
379 v rámci mezinárodní ekonomiky a spustila exodus asijského obyvatelstva za prací v britských
380 koloniích po celém světě. Evropští osadníci byli jako myši na klíček: ať už je postavili
381 kamkoliv, rozběhli se odtud do světa, nevypočitatelně se otáčeli vlevo a vpravo, ale vždy
382 zůstávali v pohybu. Dobyli Ameriku a Kanadu od východního pobřeží k západnímu, z osad
383 na australském pobřeží vyrazili ovládnout celý kontinent a z Kapského města táhli na sever
384 k Oranžské řece do nitra afrického kontinentu.

385 Měli pro to řadu důvodů: Británie byla všeobecně považována za přelidněnou, a osidlování se
386 proto dostalo silné oficiální a intelektuální podpory, i když se proti němu
387 zejména v osmnáctém století zvedla vlna odporu mezi politiky a majiteli pozemků.
388 Ohrazování komunitní půdy na britském venkově vyhnalo řadu rodin do rozšiřujících se
389 průmyslových měst, kde chudoba i vyhlídka, že mohou vlastnictvím půdy získat lepší
390 postavení, mnoho z nich přesvědčila odejít do zámoří. Jiní prchali před perzekucí nebo byli
391 násilně převezeni: vězni byli odsunuti do Nového Jižního Walesu a irští rebelové vyhozeni do
392 Severní Ameriky. Jiní osadníci byli oficiálně přesídleni, aby zabrali území pro Británii
393 a chránili vznikající koloniální státy, jak se stalo například v Irsku, na Jamajce a v Jižní
394 Africe. Někteří migranti toužili po dobrodružství nebo chtěli přesvědčit „neznabohy“, jiní se
395 dali zlákat nábory do rodících se osadnických států, které se snažily zalidnit rozsáhlé
396 „prázdné“ plochy v Kanadě, zvýšit podíl Britů v Severní Rhodesii a přilákat lidi na Nový
397 Zéland, zvaný Británie jihu. Dále vznikaly projekty teoretiků kolonizace,
398 třeba Edwarda Gibbona Wakefielda, a jejich spolků jako Canterburská asociace, které
399 v zámoří usilovaly o vytvoření modelových společností. V Austrálii, Kanadě a Jižní Africe
400 zase zlaté horečky nabízely vyhlídku rychlého zbohatnutí.

401 Impérium zažilo i další významné migrace. Atlantický obchod s otroky přemístil z Afriky do
402 Ameriky a Západní Indie dvanáct milionů lidí. Mezi lety 1707 a 1807 převezla Británie
403 v rámci jakéhosi obrovitého projektu sociálního inženýrství třicet tisíc otroků ročně. Došlo
404 také k bezpočtu menších migrací: Indové byli posláni do Ugandy na stavbu železnice
405 a neustálý přísun sikhů doprovázel Brity po celém světě jako policejní eskorta. Přesuny ve
406 velkém probíhaly také vně jednotlivých území, například do cyklu pracovní migrace, který
407 obsluhoval zlaté doly v hřebeni Rand, se zapojily stovky až tisíce Afričanů z míst napříč
408 středo-jihní Afrikou. Komunity dotčené vnitřní migrací často přišly až o polovinu dospělých

409 mužů, kteří byli zčásti zlákáni, zčásti donuceni vydělávat, aby uspokojili nároky konzumního
410 života, a zároveň svedli platit daně. Afrikánci táhli do vnitrozemí, aby ve snaze uniknout
411 britské nadvládě založili země v Oranžském svobodném státě a provincii Transvaal.

412 Zrušení otroctví způsobilo nástup jiného systému vykořisťovatelské práce známé jako
413 smluvní služba. Systém využíval pracovních sil zejména z Indie a Číny a vedl ke vzniku
414 nových komunit v odlehlých končinách jako Fidži (kde migranti z Číny a zbytku Asie
415 nakonec převažovali nad původním obyvatelstvem), Malajsie, Mauricius, jižní
416 Afrika a Trinidad. Po rozdělení Britského impéria po druhé světové válce vedl nedostatek
417 pracovních sil v Británii k masové migraci do „mateřské země“ z jižní Asie, subsaharské
418 Afriky a Západní Indie. Přispívaly k tomu i konkrétní události jako vykázaní Asiátů z Ugandy
419 za vlády prezidenta Idiho Amina nebo odpočet k předání Hong Kongu Číně v roce 1997.

420 Poté, co jsme zauvažovali nad nejvýraznějšími hybnými silami britského imperialismu,
421 následující kapitola sleduje příběh globální expanze impéria a jeho zániku ve dvacátém
422 století.

423 *Kapitola 6*

424 **Dědictví Britského impéria**

425 Tato kapitola se zabývá některými odkazy Britského impéria, včetně otázky, zda bylo
426 impérium „dobré“, nebo „špatné“, která je sama o sobě jedním z jeho nejvýraznějších
427 pozůstatků. Když britský guvernér Richard Turnbull roku 1967 sledoval vyhlášení
428 nezávislosti v Adenu, obrátil se na ministra obrany Denise Healyho s tím, že se na Britské
429 impérium bude vzpomínat jen díky „fotbalu a frázi *fuck off*“. Ačkoliv fotbal i zpestření
430 slovníku mezi odkazy britského imperialismu bezesporu patří, najde se i spousta jiných,
431 podstatnějších dědictví a řada z nich má ve světě, který po tři sta let utvářela globální
432 převaha Západu, stále význam. Nesejde na tom, jestli nám zkoumat dějiny Britského
433 impéria připadá přínosné a zda si myslíme, že bylo dobré, nebo špatné. Pravdou zůstává, že
434 chceme-li pochopit, proč svět kolem nás je, jaký je, bez znalosti imperiálních vlivů se
435 neobejdeme.

436 **Mezinárodní odkazy**

437 Vliv Britského impéria, a evropského imperialismu obecně, byl ještě silnější, než by se mohlo
438 zdát ze zjevných odkazů, kterými se vepsalo do mezinárodního systému. Pozůstatky
439 Britského impéria se promítly do moderního světa skrze fenomény jako státní systém,
440 mezinárodní námořní zřízení, mezinárodní právo a postoj řady lidí vůči, řekněme, Africe nebo
441 abstraktním pojmům jako „rozvoj“. Britské impérium ovlivnilo tolik aspektů dnešního světa,
442 že je až k nevíře, že o jeho odkazech neslyšíme častěji. V první řadě vytvořilo nové státy,
443 které vynikají svou rozlohou a hranicemi, jež objímají etnicky a kulturně rozmanitá území.
444 Narýsované hranice se v Africe táhnou stovky mil a vytyčují obrovské územní celky, které,
445 jak je známe dnes, vycházejí z koloniálních dělení v evropských kancléřstvích, a proto působí
446 zcela nepřírozně (odhaduje se, že tamní státní hranice rozdělují téměř 200 „kmenových“
447 území, ale zjevně mají i přesto překvapivou výdrž). Kanada je přerostlá země stvořená
448 osadnickou expanzí, britsko-francouzským koloniálním přetahováním a britskou snahou
449 spojit roztroušené osady. Podobný případ je Austrálie: jediná země roztažená na ploše celého
450 kontinentu, která vznikla jako federace různorodých kolonií, založených v rozličných dobách
451 za různým účelem. Spojené arabské emiráty jsou konglomerací sedmi emirátů, dříve
452 označovaných jako Smluvní státy. Malajsie se jako jedna země rozprostírá na Malajském
453 poloostrově a 500 mil vzdáleném ostrově Borneo, na němž se nachází více než šedesát
454 procent její rozlohy. Jihoafrická republika je unií čtyř původně britských a afrikánských
455 kolonií, které se mohly stejně dobře vyvíjet jako oddělené, bělochy ovládané státy. Označení
456 „Nigérie“ zastřešuje hromadu rozličných etnických, jazykových a náboženských skupin. Indie
457 za svou jednotu vděčí procesu imperiální expanze a britské nadvláde: za jiných okolností by
458 na subkontinentu mohla vzniknout konglomerace samostatných států vystavěných
459 na základech mocných království, která se vyvinula během úpadku Mughalské říše.
460 Typickými produkty britského imperialismu jsou Hong Kong a Singapur, podobně jako
461 v polárních oblastech zůstává žhavým pozůstatkem koloniálních pořádků Arktický smluvní
462 systém.

463 Mezinárodní systém tedy dodnes nese otisk Britského impéria a hranic, států a federací, které
464 stvořilo. Britská nadvláda vytvořila, zhoršila nebo nedořešila řadu problémů, které vně těchto
465 států vznikly a nadále strhávají pozornost médií. Ačkoliv potíže bývalých kolonií nelze svést
466 pouze na imperiální období, nezávislost se na bývalá britská území snesla spolu
467 s náboženskými, etnickými a politickými výzvami, jejichž následky jsou dodnes patrné.
468 Můžeme zmínit všechnu tu dřinu v Iráku nebo otázku kanadského Québecu. Mezi další

469 očividné příklady patří konflikt v Kašmíru nebo rozkoly mezi severem a jihem v zemích, jako
470 je Nigérie, nebo roztržité Somálsko, kterému nijak neprospělo, že si ho mezi sebou
471 rozdělilo hned pět koloniálních velmocí. Koloniální hranice jako 1 600 mil dlouhá
472 Durandova linie oddělující Afganistán a Pákistán nebo hranice mezi Súdánem a Jižním
473 Súdánem, založeným až roku 2011, stále představují problém, který zaměstnává mentální
474 kapacitu politiků, stratégů, zvláštních představitelů generálního tajemníka OSN
475 a humanitárních pracovníků. Další výzvy vyvstávají z rozdílů mezi „hostitelskými“ etnickými
476 komunitami a těmi „importovanými“ během koloniální éry, jako jsou Tamilové na Srí Lance,
477 Indové ve východní Africe a Rohingové v Barmě. Dědictví „vojenského státu“ nadále
478 prostupuje historií nezávislého Pákistánu, zatímco Egypt se musel vypořádat s odkazem
479 „vojensky vydobytého státu“, který Británie vytvořila jako základnu pro vedení svých válek
480 a obranu svých územních zájmů.

481 Britské impérium, či přesněji vláda v jeho čele, nikdy nemělo „kontrolu“ nad veškerým
482 děním, které řídilo nebo které by vyplývalo z jeho převahy. Podobně jako moderní vlivné
483 státy a mezinárodní organizace nekontrolují, neinicují a neřídí globální kroky v oblastech
484 jako klimatická změna, nemoci, ekonomika, migrace nebo technika. Tyto problémy jimi
485 naopak otrásají. Recese, epidemie, hladomory a násilí vždy patřily k fenoménům, jimž jsou
486 jednotlivé vlády, nehledě na svou moc, vydány na pospas a jimž musí čelit. Tak tomu bývá
487 i v případech, kdy jejich politika, často nevědomky, ke vzniku problémů přispěla nebo
488 zhoršila jejich dopady, ačkoli se od nich právem očekává naopak zlepšení, či dokonce
489 vyřešení situace.

490 Koncept národního státu je jedním z hlavních odkazů evropského imperialismu, který se
491 v moderním světě zřetelně projevuje v příkladech státních „selhání“ a „kolapsů“. Národní stát
492 samozřejmě není z podstaty špatný, a to i přesto, že jej britský historik a afrikanista Basil
493 Davidson nezapomenutelně označuje za „břemeno černého muže“. Některé z bývalých
494 kolonií jako státy uspěly. Státní aparát se ovšem často zřizoval v zemích, které na něj po
495 spěšné dekolonizaci jednoduše nebyly připraveny (to se podařilo jen ve výjimečných
496 případech, jako byla Indie, kde původní obyvatelstvo už desetiletí před nezávislostí získávalo
497 vrcholné posty na úřadech i v armádě). Demokratické instituce a postupy byly
498 neorganizovaně a ve spěchu naroubovány do společností, které jich neuměly účinně využít,
499 když v padesátých letech vláda „tradičních“ autorit (náčelníků a jim podobných)
500 uvolnila prostor nejprve místním volbám a za úsvitu nezávislosti poté volební politice
501 na národní úrovni, parlamentům, ministerstvům a tak dále. (Je tedy trochu nemístné hrdě

502 prohlašovat, že Britské impérium svým někdejšími koloniím „dalo“ demokracii. Nehledě
503 na to, že takové výroky záměrně přehlížejí desetiletí autoritářské, nedemokratické vlády, která
504 nezávislosti předcházela.)

505 Při zřizování národních států nezbyval čas na „vyškolení“ a předání státního aparátu i armády
506 do rukou původního obyvatelstva. Nemuselo to být nutně vinou koloniálních vlád, vzhledem
507 k tomu, že se harmonogram dekolonizace smršknul na padesátá léta, ale rozhodně to
508 nebyla chyba obyvatel kolonií. Británie se tedy jala „školit“ až na sklonku koloniální vlády,
509 během posledního desetiletí, nebo ještě později. Britský přístup ke koloniím se změnil, až
510 když už bylo jasné, že není jiná možnost než jim dopřát nezávislost. To původně nebylo
511 v plánu, byť pečlivě volené fráze vývoj k dekolonizaci opatrně připouštěly, už když tvrdily, že
512 kolonie mohou postupně směřovat ke statutu dominií a případné (pro Brity s trochou štěstí jen
513 krajně „případné“) „samovládě“ v rámci britského Commonwealthu. „Školilo“ se bohužel
514 většinou příliš málo a příliš pozdě. A opět to nebyla nutně chyba Británie, pro niž bylo
515 v padesátých a šedesátých letech stále obtížnější kolonie udržet. Harmonogram pohodové
516 dekolonizace se výrazně zkrátil a koloniální nacionalisté volali po nezávislosti ne v klidu
517 za pět až deset let, ale „hned“, v čemž je podporovaly sílící protiimperální hlasy v Organizaci
518 spojených národů, Spojených státech i v britském parlamentu. Proto nebylo pravděpodobné,
519 že by se přihlédlo k nápadům, jako byl návrh ministra zahraničí Ernesta Bevena zůstat v Indii
520 ještě patnáct let a na průběh osamostatňování dohlédnout. Nacionalisté nebyli ochotni trpělivě
521 vyčkávat v ústraní.

522 Když někdejší kolonie dosáhly nezávislosti, často si s sebou nesly hluboké rozkoly mezi
523 etniky a národnostmi, čímž se snížily jejich šance vytvořit mezietnickou a meziregionální
524 identitu, která by jim umožnila vybudovat soudržný národ. Opět za to mohla spěšná
525 dekolonizace, která neumožnila vývoj národních institucí a identit nad rámec těch etnických
526 a regionálních. Koloniální vláda byla na nejednotnosti založena: její postup se posměšně
527 shrnuje souslovím „rozděl a panuj“, což má ale k pravdě daleko, protože Britům podsouvá, že
528 nejednotu záměrně a systematicky budovali. Britská vláda ve skutečnosti pouze
529 čerpala z udržování a upevňování rozkolů, které existovaly již před jejím příchodem. Británie
530 během imperiální éry vládla jasně odlišeným etnickým a regionálním jednotkám: nikdy
531 nevládla Indii ani Nigérii ani Súdánu ani Ugandě jako jednotným celkům, což do jisté míry
532 vysvětluje jejich roztržetost po zisku nezávislosti. Britská
533 nadvláda stavěla na decentralizaci, nikoli centralizaci, která je zapotřebí ke vzniku úspěšného
534 národního státu. Není tedy překvapivé, že tolik z těchto někdejších kolonií, nyní států, se

535 s demokracií buďto těžce namáhalo, nebo selhalo a brzy podleгло zkorumpovaným elitám,
536 k nimž často patřily osobnosti, které si Britové vychovali jako nástupce. Británie nikdy
537 nezamýšlela, že se z kolonií stanou národní státy, a proto rychlá přeměna v rámci spěšné
538 dekolonizace způsobila, že nové státní útvary sice jako národní státy naoko působily, se
539 svými nově postavenými parlamenty, státními hymnami, vlajkami a státními nezávislosti, ale
540 postrádaly vše, co skutečně dělá stát státem. Zároveň zdědily ekonomické problémy
541 vycházející ze skutečnosti, že se jejich ekonomiky v minulosti orientovaly na jedinou skupinu
542 produktů. Žádná z těchto nových společností navíc kvůli vpádu kolonialismu
543 neměla příležitost vybudovat si vlastní podobu státu a vyjednat si vlastní pozici ve
544 vznikajícím rozložení světa. Někdo by mohl říkat, že už nemá cenu plakat nad rozlitym
545 mlékem, přesto je třeba tyto důležité faktory vzít v potaz, chceme-li zhodnotit vývoj bývalých
546 kolonií po vyhlášení nezávislosti.

2. Analýza výchozího textu

V následující části uvádím analýzu výchozího textu podle modelu teoreticky překlada Christiane Nord, jak jej popisuje v knize *Text Analysis in Translation* (2005). Uvádí, že cílem překladatelské analýzy je nejen porozumět textu z hlediska sémantiky, ale také zachytit jeho výstavbu, syntax či lexikum a systematicky zpracovat jeho charakteristiku, o kterou se lze během překlada opřít a vracet se k ní u konkrétních řešení (Nord, 2005, s. 1). Nord je představitelkou funkcionalistického překlada. Klíčové je pro ni dostat funkci textu a naplnit účel („skopos“) v dané komunikační situaci, jak definuje překladatelská zakázka (Nord, 2005, s. 5–11). Při analýze proto rozlišuje mezi faktory vněttextovými, které vycházejí z kontextu (např. autorovy znalosti, místo a čas vzniku), a faktory vnitrotextovými, které se týkají přímo výstavby textu např. na lexikální či syntaktické rovině. Zvláště poté vyčleňuje účinek textu, to, jak souhra všech faktorů působí na čtenáře (Nord, 2005, s. 41–143). Schéma Christiane Nord je v této práci rozšířeno o šest jazykových funkcí Romana Jacobsona, jak je shrnuje Čechová et al. v *Současné stylistice*¹.

Na závěr této části uvádím také fiktivní překladatelskou zakázku a poznatky o vydávání knih o britském imperialismu na českém trhu.

2.1 Vněttextové faktory

2.1.1 Autor a jeho záměr

Autorem knihy *The British Empire: A Very Short Introduction* je profesor historie Ashley Jackson, působící na londýnské vysoké škole King's College a jako externí hostující pedagog na Kellogg College v rámci Oxfordské univerzity. Jackson se zaměřuje na imperiální historii a dějiny vojenství, k těmto okruhům vydává knihy i články, pořádá přednášky a semináře. Z toho vyplývá nejen, že se v tématu vyzná, ale i že má zkušenosti s jeho prezentací v akademickém prostředí i pro širší zaujatou veřejnost (z přednášek na školách, v muzeích atd.), takže ví, jak jej předat přístupnou formou². Ačkoliv nevystupuje přímo v první osobě singuláru, jeho názor je patrný ve volbách příznakovějších vyjádření jako např. [O:98]: „the great pity for indigenous societies“ nebo [O:128]: „the extent of its overseas conquests [...]

¹ (Čechová, et al., 2008, s. 94).

² Ashley Jackson *Historian*. [online].

was quite breathtaking“ či ironizujících úsecích a argumentaci (viz 2.1.3 Funkce). V textu je zřejmý i jeho zájem o vojenství, zejména ve využití související terminologie (schwerpunkt; frontier; bridgehead).

Autorovým záměrem je poučit čtenáře o Britském impériu a nalákat ho, aby se o tématu chtěl dozvědět více. Ukazuje, že je imperiální historie dodnes relevantní, že má smysl se o ni zajímat i že patří k tématům, na která se dá dívat z mnoha různých perspektiv (viz 2.1.3 Funkce).

2.1.2 Místo, čas, nakladatelství a čtenář výchozího textu

Knihy vyšla v Anglii v roce 2013 pod univerzitním nakladatelstvím *Oxford University Press*. Jedná se o velké nakladatelství s dlouhou tradicí a poměrně prestižní pověstí, spojené s naučnou a učební literaturou nebo slovníkem *Oxford Dictionary*³. Kniha je součástí edice *Very Short Introductions*⁴, do níž patří publikace z různých oborů psané odborníky na danou oblast. Vynikají krátkým rozsahem a mají sloužit primárně jako úvod do tématu. Kniha byla roku 2015 vydána v německém překladu *Das Britische Empire: Reclam Sachbuch*⁵.

Vzhledem k povaze edice lze předpokládat, že je výchozí text určen čtenářům z řad široké veřejnosti, kteří se zajímají o historii a chtějí se dozvědět více o Britském impériu, aniž by přicházeli s velkými předchozími znalostmi. Vyloučit ale nelze ani studenty historie a souvisejících oborů, kteří hledají stručnou shrnující publikaci. Jelikož má nakladatelství *Oxford University Press* pověst dobrého univerzitního nakladatelství, je pravděpodobné, že od něj čtenáři očekávají vyšší stylistickou úroveň, náročnější text či složitější slovní zásobu. I to může přilákat spíše studenty a členy akademického prostředí, případně veřejnost s dobrým všeobecným přehledem.

2.1.3 Funkce⁶

Primárním cílem výchozího textu je seznámit čtenáře s příčinami vzniku Britského impéria a jeho odkazy v současnosti, tedy funkce informační.

Výrazná je i funkce poetická. Autor volí nápaditá slovní spojení a umělecké opisy, a je tedy zřejmé, že se soustředí i na formu, kterou je informace předána. To se projevuje např. využitím paralelní syntaxe ([O:14]: „There was a world out there to be acted upon, fortunes to

³ Homepage – Oxford University Press. [online].

⁴ *Very Short Introductions* – Oxford University Press. [online].

⁵ „*Das Britische Empire: Reclam Sachbuch* – Ashley Jackson – *Knihy Google*“. Books Google. [online].

⁶ dle R. Jacobsona v: Čechová et. al, 2008, s. 94.

be won, lands to be conquered“), přirovnání ([O:282]: „The British clung to the coast like limpets“) nebo aliterací ([O:2]: „Engines of expansion“, [O:5]: „trite but truthful answer“).

Důležitá je také funkce expresivní (emotivní). Řada pasáží vyznívá ironicky, což jednak vyjadřuje autorův názor (např. na politiku obhajující imperialismus), jednak text ozvláštňuje a přitahuje čtenářovu pozornost právě k názorům a subjektivním myšlenkám, které se autor snaží předat. Kupříkladu v úseku [O:205]: „reports of new pastures crying out for good works or packed with potential customers requiring, if only they knew it, shirts from Lancashire, teacups from Stoke-on-Trent, and the Word of the Lord“ je patrná kritika smýšlení kolonizátorů, když jsou vedle sebe položeny humanitární, náboženské příčiny s příčinami ekonomickými. Někdy pochopení ironie spočívá na čtenáři, jindy jej označuje kurzíva ([O:66]: „the price of colonization was relatively *cheap*“) či uvozovky ([O:391]: „attempting to populate vast ‘empty’ spaces of Canada“).

Kurzíva i uvozovky slouží také funkci metajazykové: vyjadřují autorův odstup od sdělení či citaci tehdejšího obecného mínění. Funkce metajazyková se projevuje také citáty jiných děl a autorů a použitím jimi zavedených slov a spojení (settlerism, anglobalization, man on the spot). Dalším příkladem jsou uvozovky označující banální vyjádření, která do textů vnášejí laickou mluvu ([O:161]: „There were numerous impulses causing individuals, organizations, and governments to ‘do things’ overseas“; [O:229]: „only the government that could ‘officially’ create colonies“).

Řada z výše zmíněných jevů (laická mluva, umělecké prostředky, ironie) souvisí se snahou text ozvláštnit a zpřístupnit čtenáři, a proto mohou také okrajově spadat pod funkce apelovou a fatickou.

Fatická (kontaktová) funkce se nejvýrazněji projevuje první osobou plurálu, která zahrnuje jak čtenáře, tak autora ([O:34]: „As Tony Hopkins reminds us“; [O:430]: „if we want to understand why things are the way they are in the world we live in today“). Čtenáře zahrnuje také všeobecný podmět „one“ ([O:428]: „Whatever one’s view of the merits of studying the history of the British Empire“). Fatická funkce se dále projevuje v řečnické otázce [O:228]: „What of the role of the British government then?“ Jako dialog mezi autorem a předjímanými dotazy čtenáře lze chápat úvodní pasáž ve třetí kapitole [O:5]: „The trite but truthful answer to the question ‘why do empires grow’ is ‘because they can““. V neposlední řadě se fatická funkce projevuje využitím reálií, které jsou čtenáři známé, a tím autorovi umožňují navázat kontakt skrze společnou zkušenost (např. s hrníčky ze Stoke-on-Trentu a knihami

o Flashmanovi). Podobně působí i oživení zavedených slovních spojení, která mají čtenáře pobavit: [O:315] „The desire for resources was both the chicken and the egg of British imperial expansion“ (zároveň se jedná o funkci metajazykovou: autor pracuje s významem idiomatické fráze a posouvá jej; podstatou rčení je, že nemůžeme říct, zda byla dříve slepice, nebo vejce, zde autor rovnou říká, že je to tatáž věc).

Funkce apelová slouží zejména tomu přesvědčit čtenáře, že je imperiální historie zajímavá a její znalost užitečná. Jasně je to formulováno v úseku níže:

[O:428] Whatever one's view of the merits of studying the history of the British Empire, or opinions about whether it was a good or a bad thing, the point is that it so profoundly shaped the world that knowledge of its impact is important if we want to understand why things are the way they are in the world we live in today.

Argument mezi řádky prostupuje celým textem: autor ukazuje, že britský imperialismus je téma, o kterém stojí za to vědět více, a že by čtenáři po dočtení této knihy měli sáhnout po dalším titulu (proto ostatně „Introduction“). Že ať už si o imperialismu myslíme cokoli, nemůžeme popřít, že se zásadně podepsal na dnešní podobě světa.

Autor se zároveň snaží ilustrovat, že se na dějiny nedá dívat z jediného úhlu, což dokazuje např. množství motivací a jevů, které zapříčinily imperiální expanzi. I tím se ve čtenáři snaží probudit zájem a zdůraznit, jak je téma zajímavé a kolika různými oblastmi (jako náboženství, společnost, kultura) proniká. Ukazuje, že za imperialismem nestála jediná věc, a že při jeho studiu a hodnocení tím pádem nelze zjednodušovat – a průběžně se odvolává k jiným autorům jako vnějším autoritám. Podobně je užít příklad uspěchané dekolonizace, jejíž dopady můžeme pozorovat dodnes. Šestá kapitola popisuje, že za ni opět mohla souhra více faktorů a není možné vinit pouze imperialisty ([O:512]: „Again, this was not necessarily Britain's fault; in the 1950s and 1960s, holding on to colonies became increasingly difficult. Leisurely decolonization timetables shortened dramatically, colonial nationalists bayed for independence 'now', not in a more orderly five or ten years' time“), na druhé straně nelze ani tvrdit, že by Británie svým bývalým koloniím zaručila přechod k demokracii.

2.2 Vnitrotextové faktory

2.2.1 *Téma, obsah a členění*

Jako výchozí text jsem vybrala kapitolu třetí a část kapitoly šesté. Obě tvoří úvodní odstavec, který se snaží pomocí otázek, odlehčujících citátů a jiných kontaktních prostředků čtenáře uvést do tématu, a zároveň v něm probudit zájem. Kapitoly jsou dále členěny na pojmenované podkapitoly, které jsou děleny do odstavců. Tématem je historické pozadí vzniku Britského impéria a jeho dědictví pozorovatelná ve světě kolem nás.

Třetí kapitola *The Engines of Expansion* popisuje příčiny vzniku a růstu impéria. Jednotlivé podkapitoly se věnují skupinám podnětů a motivací. První (*Relative power vis-à-vis indigenous societies and great power rivals*) se zabývá příčinami vycházejícími z podstaty impéria jako ekonomické, technologické a organizační velmoci, které se v dané době nikdo nemohl rovnat. Druhá (*The law of unintended consequences*) obhajuje názor, že k expanzi došlo souhrou řady okolností, a proto ji nikdo nemohl předvídat či do důsledku naplánovat. Třetí (*The actions of individuals, organizations, and governments*) se věnuje například rolím objevitelů a dobyvatelů, vlády a soukromých zájmů obchodních společností. Čtvrtá (*Maritime requirement, war, and strategy*) popisuje podněty spojené se strategickými potřebami a pozemskými i námořními konflikty, pátá (*Trade and commerce*) expanzi z obchodních důvodů, šestá (*Religion*) roli protestantství, náboženských konfliktů a misí, sedmá (*Settlement and migration*) shrnuje problematiku vnitřních i vnějších migrací a přelidnění.

Šestá kapitola *Legacies* se zabývá dopady Britského impéria na svět a odkazy imperialismu v dnešním mezinárodním systému, politice a kultuře. Z této kapitoly jsem překládala úvod a první podkapitolu *International legacies*, která ukazuje odkaz Britského impéria na územní členění, např. nepřirozeně vytyčených hranicích a kulturně nejednotných státech. Zároveň se dotýká potíží, které kolonie měly s přechodem k samostatnosti, a vysvětluje, proč jsou dodnes dějišti politických konfliktů.

2.2.2 *Presupozice*

I když je kniha součástí edice určené široké veřejnosti jako jakési uvedení do problematiky, klade na čtenáře celkem vysoké nároky, co se týče znalostí světa, dějin a reálií.

V překládaném úryvku se vyskytuje řada vlastních jmen, historiků, objevitelů i britských politiků. Část z nich je uvedena bez vysvětlivek, i když se nejedná o notoricky známé osobnosti.

Další presupozice spočívají v reáliích, názvech států a kolonií či domorodých kmenů. Čtenář k porozumění potřebuje alespoň okrajový přehled o historických souvislostech, co se týká nepokojů v Irsku, války za nezávislost, reformace nebo post-koloniálního dění např. v Súdánu, případně o některých technologiích (dnes již každý nemusí vědět, jak vypadá telegraf). Je třeba znát princip kolonialismu a status kolonií a dominií, princip imperialismu, otroctví a abolicionismu, podstatu misionářských a obchodních společností či náboženských zvyklostí (viz 2.2.3 Lexikum a 3.2.3 Pragmatická rovina).

2.2.3 Lexikum

Lexikum je zejména vyššího rejstříku (immobilize; increasingly; permissive; acquiescence; reprehensible; encroachment; deem), užívá také přejaté výrazy z latiny a francouzštiny (ad hoc; post-facto, vis-à-vis, entrepôt). To působí jako protiklad k odlehčenému, ironizujícímu vyznění textu, které se mimo jiné projevuje občasným užitím banálních frází a nižšího stylu (např. volbami sloves [O:387]: „Irish rebels dumped in North America“ či [O:107]: „blunder into a situation“; intezifikátory [O:233]: „a situation that could go embarrassingly wrong“ či [O:132]: „an awful lot else“). V citacích jsou užity i vulgarismy (arse; fuck off).

Typickým lexikálním rysem odborných textů je terminologie. Čechová et. al (2008, s. 218) termínem rozumí pojmenování, které daný pojem označuje jednoznačně a bez expresivního zabarvení. V textu se objevují termíny spojené přímo s tematickým okruhem historie (colonialism, American isolationism, the Reformation, decolonization), případně vojenství, o něž se autor, jak padlo výše, rovněž zajímá (germanismus schwerpunkt; frontier; infantry square), ale také terminologie sociologická a politologická (bureaucratic structures, human rights, nomadic, liberal, charter, polity, indentured labour, migration, nation state), náboženská a kulturní (circumcision, suttee, hajj, caste, foundation myth), přírodovědná (botanists, geologists, baobabs, molasses, sandalwood, peninsula), zejména pak zeměpisná, s čímž souvisí řada toponym. V neposlední řadě se objevuje také terminologie technická a mechanická (wireless telegraphy, steamships, railways). Ačkoliv termíny samy o sobě mají povahu neexpresivní, autor některé z nich užívá v kontextu, který jim může zbarvení dodat, např. [O:71]: „established colonization as a *duty* of civilized powers [...] – part genuinely held belief, part self-justificatory foundation myth of empire“. Vedle toponym se objevují i vlastní jména a názvy funkcí (viceroy, Foreign Secretary).

Text pracuje s idiomatickými frázemi a ustálenými spojeními (bring to heel, thin end of a wedge, absence of mind, strike a chord, develop minds of their own, follow in the wake of). Některá jsou ale užita v kontextu, který není zcela obvyklý, a proto působí jako aktualizace, např. [O:107], když je Británie označena za „a bull that brought its own china shop“ (odpovídá českému „slonovi v porcelánu“; zatímco běžně se slon v porcelánu ocitá nedopatřením, v tomto případě jej kolem sebe sám aktivně vrší). Hojně se vyskytují také kompozita (deep-level, empire-builder, small-scale, semi-dependent, post-independence).

2.2.4 Syntax, suprasegmentální a nonverbální prvky

Pro text jsou typické výčty hlavních vět a polovětných vazeb propojených pomocí středníků, dále také vsuvky v závorkách nebo mezi pomlčkami (resp. em-dash) (viz 3.2.1 Gramatická a syntaktická rovina).

Zatímco lexikálně je text obohacen o frazeologismy a obrazná vyjádření, na syntaktické rovině se jej autor snaží zestručnit (dáno edicí *Very Short Introductions*) a kondenzovat, čehož dosahuje hlavně prostřednictvím polovětných vazeb, jak popisuje Dušková (2012, s. 542–85):

1. infinitivy s „to“, a to například ve funkci:
 - a. atributu: [O:88] „taking their cattle in tandem with a British drive to bring unfriendly tribes to heel“,
 - b. podmětu: [O:56] „To be an empire builder was to be an adventurer“,
 - c. předmětu: [O:294] „indigenous polities sought to involve Europeans“,
 - d. doplnění adjektiva: [O:13] „desperate enough [...] to try“,
2. participiálními konstrukcemi, a to např. ve funkci
 - a. přechodníku vyjadřujícího současnost: [O:343] „it united the Atlantic world whilst simultaneously sowing religious diversity“,
 - b. přechodníku vyjadřujícího předčasnost: [O:417] „Having considered the most salient drives of the British empire-building, the following chapter charts“ (zde se jedná o tzv. dangling participiální vazbu; agens se liší od podmětu hlavní věty),
 - c. přívlastku: [O:442] „ruler-straight boundaries running for hundreds of miles mark out enormous countries“,
3. gerundií, a to např. ve funkci:
 - a. podmětu: [O:67] „maintaining it did not degrade Britain’s economic and military resources“,

- b. postmodifikace substantiva: [O:83] „the belief in doing good things was a central part“.

Mezi umělecké rysy textu patří paralelní syntax, vedle výše zmíněných příkladů patrná také např. v úvodu textu [O:5]: „The trite but truthful answer to the question ‘why do empires grow’ is ‘because they can’. Following from this, the answer to the question ‘why did people act in ways that led to empire?’ is ‘because they could.’“ Paralelismus sice poněkud oslabuje nekonzistentní interpunkce, nicméně struktura „answer to the question ‘why do/did’ [...] is ‘because they can/could’“ je zřejmá. Opakování spojovacích výrazů mezi vedlejšími větami i členy výčtů zároveň napomáhá orientaci, např. opakování spojky „or“ mezi infinitivy v úseku [O:49]: „it was considered acceptable to conquer overseas territory and subjugate foreign people, to enslave **or** exploit them as cheap labour; to convert **or** ‘uplift’ them [...], **or** to take natural resources“.

V textu se vyskytují také větné modifikátory (Dušková, 2012, s. 475–84), např. [O:175]: „Thus East India Company men [...] were operating in India [...] generations before the company [...] controlled anything beyond tiny coastal enclaves. Similarly, Europeans were active in the African hinterland decades before there were any formal British colonies or protectorates there.“ Výraz „similarly“ se zde vztahuje k celé větě a funguje jako prostředek textové návaznosti, podobně jako např. „likewise“ v úseku [O:282]: „The British clung on to the coast like limpets for the first century and half of their time in India. Likewise, the British arrived in Ceylon because Trincomalee provided an excellent harbor [...] It was only later that the British began to expand inland [...]“.

Dalšími typickými rysy textu jsou např. rozvité premodifikující přívlastky ([O:143]: „the mutton-chop whiskered missionaries“ či [O:470]: „the 1,600-mile-long Durand Line“) a volné apozice: ([O:114]: „Harry Flashman, the gutless and philandering soldier-hero of George MacDonald Fraser’s novels“ a [O:110]: „Sir John Seeley, the founding father of British imperial history“).

Zjevná je velká míra intertextovosti. Čechová et. al (2008, s. 126-8) pod intertextovostí rozumí provázání komunikátu s jeho předchůdci, ať už ve smyslu odkazu, citace, aluze atd. V textu se jedná zejména citace z jiných historických publikací, ale také beletrie MacDonalda Fräsera a aluzi na *Chaloupku strýčka Toma* ([O:128] postava Topsy jako přirovnání pro něco nekontrolovatelně rostoucího). Citována jsou díla jiných historiků (např. Robinson,

Gallagher, Belich), projevy politiků (Turnbull) i beletristické literární postavy (Flashman). Vyskytují se:

1. celé přímé řeči v uvozovkách s uvozovacími větami: [O:116] „Absence of mind, my arse,‘ he declared. ‘We always knew what we were doing [...]““,
2. citace částečných výpovědí, zejména nápaditých pojmenování jiných odborníků: [O:209] „made it [an area], in the memorable words of Ronald Robinson and Jack Gallagher, a fruit ‘ripe for plucking““
3. a řeči nepřímé: [O:34] „As Tony Hopkins reminds us, control over the means of destruction combined with a sharp reduction in the costs of coercion“.

Uvozovky vedle zavedení pojmů z jiných publikací slouží také metajazykové funkci, signalizují vystoupení z role autora nebo ozvláštňují textu ironií (viz 2.1.3 Funkce). Při bližší analýze textu ale vychází najevo, že není vždy zřejmé, které funkci uvozovky na daném místě slouží, např. v úseku níže se může jednat jak o citaci všeobecného mínění, nekonkrétních liberálních politiků (jako v první citované větě), ironický odstup autora či vše zároveň:

[O:76] Liberals did not oppose the existence of empire or even its expansion, ‘as long as it could be represented as a system uncorrupting at home and contributing to world peace and improvement’. [...] There was a genuine belief that administrators, missionaries, and others at the colonial coalface were ‘lighting the dark spaces’, supervising ‘great works, roads, railways, telegraphs, wharfs’, and directing Africans and Asians through a ‘wise and benevolent guardianship’.

Uvozovky jsou asi nejmarkantnějším suprasegmentálním prvkem. Jak už padlo výše, autor k podobným účelům využívá také kurzívu. Celkové vyznění textu je i přes řadu odborných citátů a kondenzaci informací uvolněné až podvrtné, čímž je ale přístupné laickému čtenáři. Mezi nonverbální prvky patří také obrázek s popiskem v kurzívě, nadpisy kapitol ve formě „Chapter No.“ a tučné titulky jednotlivých podkapitol.

Asi největší slabinou výchozího textu je interpunkce a pravopis. Na malém rozsahu vyniká, že je autor po této stránce poměrně nekonzistentní. S interpunkcí zachází volně, pro vsuvky využívá pomlčky (em-dash), závorky i čárky, a to bez rozlišených funkcí či zjevné motivace. Čárkami často odděluje více, než by bylo třeba, což vzhledem k složitosti textu může čtenáři napomoci s orientací (např. čárky před „and“ u posledních členů výčtu, což je typičtější pro americkou angličtinu⁷). Někdy ale text působí jako záznam mluveného slova (např. v případě

⁷“Punctuation“. Cambridge Dictionary. [online].

čárek mezi větami se stejným podmětem, navíc v druhé nevyjádřeným jako [O:296]: „These activities established turbulent frontiers in regions previously unconnected to Europe, and created multiple interfaces between Britons and overseas societies“). Nekonzistentní je také oddělování vložených vedlejších vět či větných modifikátorů („so“ na první pozici odděluje, „thus“ nikoliv). V úseku [O:333]: „The Muscovy Company was founded in 1555, the Virginia Company in 1606 [...] The South Sea Company (1711) was created to conduct trade with Spanish America,“ jsou zmíněny tři obchodní společnosti se třemi letopočty, ale jediný je v závorce. Podobně nekonzistentní je používání číslovek („30,000“ číslicí, ale „twelve million“ slovy⁸). Totéž se týká spojovníků: v textu nalezneme jak variantu „empire builder“ [O:56], tak „empire-builder“ [O:118] (obojí substantiva) či zápis „its demise in the twentieth-century“ [O:418].

V neposlední řadě užívá jak varianty britské, tak americké angličtiny (v textu americké „harbor“ [O:284], nikoli „harbour“, ale britské „endeavour“ [O:43] a „labour“ [O:50] či „fuelled“ [O:346] a „defence“ [O:249], nikoli „endeavor – labor – fueled – defense“).⁹

2.3 Účinek

I přes složitou syntax, vysoké nároky na předchozí znalosti a nekonzistentní interpunkci věřím, že se autorův záměr daří naplnit. Text je zajímavý a zajímavě napsaný. Každá kapitola záměrně začíná odlehčeněji (ve třetí citace Malloryho, v šesté „fotbal a *fuck off*“), aby čtenáře nalákala a uvedla jej do problematiky dobře uchopitelnou formou, než se skutečně ponoří do dat a historických souvislostí. Autor výborně pracuje s jazykem, což mu umožňuje navázat se čtenářem kontakt a neztratit jeho pozornost i v rámci složitějších souvětí.

2.4 Fiktivní překladatelská zakázka, výběr úryvku a imperiální historie na českém trhu

Cílový text byl vytvořen jako nabídka spolupráce pro česká nakladatelství. V tuto chvíli by se ještě nejednalo o překlad celé knihy a úryvek by fungoval jako samostatný text, jehož účelem by bylo přesvědčit nakladatele, aby knihu zařadili do edičních plánů. Tomu byl přizpůsoben i výběr ukázky: zatímco třetí kapitola dobře ilustruje poetičnost, subjektivitu i kontaktovost textu, úryvek z kapitoly šesté popisuje, proč jsou dějiny Britského impéria klíčové pro

⁸ V obou případech se jedná o počet lidí: v prvním “30, 000 slaves” [O:399], ale “twelve million people” [O:397].

⁹ *Cambridge Dictionary*. [online].

porozumění dnešnímu světu, tedy proč stojí za to takovou knihu číst a vydávat. Cílovým čtenářem překladu je proto nejen česká veřejnost, ale především redakce zvoleného nakladatelství.

Nabízí se, aby ukázka byla zaslána nakladatelstvím, která vydávají naučné knihy s historickou tematikou určené širší veřejnosti. V první řadě by se nabízelo nakladatelství Academia a jeho edice Historie, která zahrnuje tituly, jež „hledají souvislosti mezi historií a současností“¹⁰, což odpovídá obsahu přeloženého úryvku z šesté kapitoly. Nakladatelství Academia je navíc spojeno s Akademií věd, a proto cílová skupina čtenářů a jejich očekávání mohou odpovídat univerzitnímu nakladatelství, kde vyšel originál.

Širokou nabídku populárně naučné četby o historii má také Nakladatelství Lidové noviny, mimo jiné v edici Dějiny států. NLN vydává zejména původní českou tvorbu, nicméně najdou se i tituly překladové, např. právě *Dějiny Británie* (ed. K. O. Morgan)¹¹. NLN vydalo také několik titulů, které se dějin Britského impéria dotýkají, např. *Dějiny Spojených států amerických* (D. E. Shi, G. B. Tindall)¹² nebo *Dějiny kolonizací* (M. Ferro)¹³. Vzhledem k tomu, že NLN spolupracuje s řadou historiků a vydává naučný časopis *Dějiny a současnost*¹⁴, lze podobně jako u nakladatelství Academia počítat s podobným okruhem čtenářů jako u výchozího textu.

Tématem britských dějin se zabývají i méně odborná nakladatelství. Kupříkladu Nakladatelství BB art vedle překladové beletrie vydává popularizační knihy jako např. *Dějiny Anglie: Základy* (P. Ackroyd)¹⁵, literaturu faktu o manželkách Jindřicha VIII. z pera historičky A. Weir¹⁶ a monografii *Vzestup a pád Britského impéria* (D. Judd)¹⁷. Překladová literatura vychází také v nakladatelství Argo¹⁸, které vydalo obsáhlou publikaci věnovanou dějinám a odkazu Britského impéria *Britské impérium: Cesta k modernímu světu* (která je knize *The British Empire* velice blízká, a její český překlad byl proto použit jako paralelní text).

¹⁰ „Edice Historie“. Academia. [online].

¹¹ „Dějiny Británie – NLN – Nakladatelství lidové noviny“. [online].

¹² „Dějiny USA – NLN – Nakladatelství lidové noviny“. [online].

¹³ „Dějiny kolonizací – NLN – Nakladatelství lidové noviny“. [online].

¹⁴ „Dějiny a současnost – NLN – Nakladatelství lidové noviny“. [online].

¹⁵ „Dějiny Anglie: Základy – Nakladatelství BB art“. [online].

¹⁶ „Anne Weir – Nakladatelství BB art“. [online].

¹⁷ „JUDD, Denis – Impérium – Městská knihovna v Praze“. [online].

¹⁸ „Historie a fakta – Argo“. [online].

Z toho plyne, že je téma imperialismu na českém trhu poměrně oblíbené a najde se i několik publikací věnovaných přímo historii a dědictví Britského impéria. Nabízí se pak samozřejmě otázka, proč by poté mělo české nakladatelství přijmout překlad knihy *The British Empire*. Myslím, že tato kniha vyniká ze dvou důvodů: zaprvé svým malým rozsahem a zadruhé celkovým vyzněním, které je subjektivní, jazykově invenční a přístupné. Aby byl splněn účel překladatelské zakázky, bylo tedy pro překlad klíčové tyto dva rysy zachovat. Jak, přesněji popisuje následující část komentáře.

3. Metoda překladu

Zvolenou metodu překladu ve vztahu k originálu lze popsat z různých hledisek, jak uvádí teoretici překladu:

Christiane Nord (2011, s. 20–5) rozlišuje mezi překladem dokumentárním a instrumentálním. Za instrumentální považuje překlad, který slouží vlastnímu účelu v rámci nové komunikační situace, ať už stejnému jako výchozí text, nebo odlišnému; tzn. jeho účelem není pouze převod slov z originálního jazyka. V instrumentálním překladu proto dochází k úpravám s ohledem na novou skupinu čtenářů. Protikladem je překlad dokumentární, který dokumentuje obsahovou složku textu přesněji, ať už slovo od slova, nebo pouze ve vztahu k reáliím (zde se nemění). Můj překlad úryvku z knihy *The British Empire* je instrumentální a slouží stejnému účelu jako výchozí text, protože se snaží předat jeho jednotlivé funkce do českého prostředí roku 2024. Na druhé straně bychom mohli říct, že se částečně jedná o překlad dokumentární, zejména ve vztahu k autorovým názorům a argumentaci. Zprostředkovány byly pouze názory a znalosti autora výchozího textu (s výjimkou jediné aktualizace, viz 3.2.3 Pragmatická rovina).

Dalším teoretickým poznatkem, který je pro můj překlad relevantní, je Levého dvojí norma překladu. Jiří Levý (2012, s. 82) rozlišuje mezi normou reprodukční, tedy snahou zachovat obsah originálu, a normou estetickou. Jak už padlo výše, ačkoli je primárním cílem výchozího textu informovat, estetická složka je rovněž velice důležitá, a proto bylo cílem překladu předat jak obsah, tak specifika autorského stylu.

Jak už padlo výše, cílovým čtenářem přeloženého textu je v první řadě redakce českého nakladatelství, v druhé česká veřejnost se zájmem o historii, která nicméně nemá znalosti britských a imperiálních reálií srovnatelné se čtenáři výchozího textu, jenž navíc vyšel před více než deseti lety. Aby byl překlad srozumitelný v českém prostředí, je jej tedy nutné upravit s ohledem na znalosti českých čtenářů i rozdíly mezi anglickým a českým jazykem. Na druhé straně počítáme se čtenáři, kteří mají zájem o všeobecné dění, a proto jim není třeba vysvětlovat např. události z moderních dějin zmíněné v šesté kapitole (viz. 3.2.3 Pragmatická rovina). Výchozí text má ovšem vedle informační složky i nápadnou složku poetickou a kontaktnou, které bylo nutné s ohledem na účel překladu (přesvědčit nakladatele, že se jedná o výjimečnou knihu) zachovat.

V případě, že by kniha později byla vydána, patřila by mezi útvary stylu populárně naučného, čemuž by se měla přizpůsobit už ukázka. Podle Čechové et. al (2008, s. 224) je populárně naučný text určen ne odbornému publiku a umožňuje jistou beletrizaci textu, přejímání prvků ze stylu publicistického či uměleckého. Vzhledem k tomu, že tato kritéria splňuje již výchozí text, stačí je v překladu převzít.

Při překladu jsem pracovala se slovníky, dvojjazyčným slovníkem *Lingea* v tištěné i elektronické podobě a papírovým i internetovým výkladovým slovníkem *Oxford Learner's Dictionary*, s nástroji webových stránek *Českého národního korpusu*, *Internetovou jazykovou příručkou* a paralelními texty, tematickými publikacemi i online zdroji. Při dohledávání ekvivalentů a vysvětlení byly využity hlavně knihy *Britské Impérium: Cesta k modernímu světu*, *Atlas světových dějin*, internetová encyklopedie *Britannica*, kniha *Dějiny Anglie* či učebnice z řady *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. Při překladu toponym a jiných reálií mi napomohla funkce přepnutí jazyka v internetové encyklopedii Wikipedia; výsledky jsem následně ověřovala na mapách ve výše zmíněných zdrojích či počtem výsledků v internetovém vyhledávači. Kompletní seznam použité literatury přikládám na závěr práce. K řadě interpunkčních a syntaktických řešení jsem dospěla také díky konzultaci se skupinou osmi na sobě nezávislých čtenářů z řad rodiny a přátel, kteří dostávali různé varianty textu.

3.1 Typologie překladatelských posunů

Podle slovenského teoretika překladu Antona Popoviče (2002, s. 77–9, s. 118) má každý text významové jádro, které se projeví jako neměnné, např. pokud text sumarizujeme. Toto jádro, invariant, má být při překladu z výchozího do cílového textu přeneseno beze změny. Na druhou stranu staví variantní prvky textu (Levý (2012, s. 27) rozlišuje mezi prvky variabilními a nevariabilními), které mohou být pozměněny v rámci tzv. překladatelských posunů (Popovič, 2002, s. 118–9). V případě mého překladu je invariantem informační složka, účinek a celkové vyznění textu. Konkrétní umělecké prostředky a jazykové obraty jsou prvky variantní, mohou se změnit, ačkoliv by měly stále vést ke shodnému vyznění. Cílem je tedy dosáhnout „věrnosti celku“ (Popovič, 2002, s. 121).

Překladatelské posuny Popovič (2002, s. 132) rozděluje na konstitutivní, které nevyhnutelně vycházejí z rozdílů mezi jazyky, a individuální, závislé na překladateli. Příkladem konstitutivního posunu by mohla být např. změna syntaktické struktury daná četností anglických participiálních konstrukcí ve funkci přechodníku, který v češtině zastaral a využívá se jen sporadicky (Dušková, 2012, s. 583). Např. níže byla tři participia

(„reinforcing“, „demonstrating“ a „calling“) ve funkci přítomného přechodníku nahrazena souřadně spojenými větami:

[O:41]: Scientific and technological advances were handmaidens of the empire, simultaneously reinforcing and demonstrating British superiority and calling forth greater colonial endeavour.

[P:45]: Věda a technika se rozvíjely ve službách impéria, upevňovaly a dokazovaly britskou nadřazenost, a zároveň podněcovaly další kolonizační snahy.

Za individuální posun v ukázce výše by se dal považovat stupňovací poměr mezi členy „upevňovaly – dokazovaly“ a „podněcovaly“. Dále také např. přidání informace „mezi mocnostmi“ v úseku níže, která nebyla tolik motivována snahou dovysvětlit jako subjektivním dojmem, že tak text lépe plyne. Z obdobného důvodu došlo také k multiverbizaci členu „warfare“ na „válečné konflikty“ (nikoli „válčení“).

[O:4]: The motive forces included migration, trade, strategic rivalry, and warfare.

[P:4]: Hybné síly expanze zahrnovaly migraci, obchod, strategickou rivalitu mezi mocnostmi a válečné konflikty.

Další příklady posunů konstitutivních i individuálních zmiňuje následující část práce.

3.2 Typologie překladatelských postupů a vybrané problémy

V následující části budou rozebrány vybrané překladatelské problémy na rovině gramaticko-syntaktické, lexikální a pragmatické ve vztahu k překladatelským postupům, jak je definují Popovič (2002) a Knittlová (1995 a 2010). U popisu gramaticko-syntaktických změn se opírám zejména o *Mluvnici současné angličtiny na pozadí češtiny* (Dušková, 2012).

3.2.1 Gramatická a syntaktická rovina

Syntax výchozího textu byla už výše charakterizována jako složitá a kondenzovaná, pročež při překladu došlo k řadě změn, které se odvíjejí nejen od rozdílů mezi jazyky (nominální angličtina proti verbální češtině či četnost participií), ale i snahy text částečně rozvolnit, aby byl čtenáři přístupnější.

Velkou skupinu gramaticko-syntaktických změn tvoří transpozice, nutné změny syntaktických struktur, např. zacházení s pasivními, infinitivními a gerundiálními konstrukcemi, jak je uvedeno v Tabulce 1 níže: nabízí se reformulace vedlejšími větami (řádky 1,3 a 5). Chceme-li ale v dlouhých souvětích zachovat kondenzaci, je možné infinitiv ponechat (ř. 2) a gerundia nahradit deverbativními substantivy a participia deverbativními adjektivy (ř. 4 a 6).

Tabulka 1 : Transpozice: zacházení s infinitivními, participiálními a gerundiálními konstrukcemi

	Původně	přeloženo	originál	překlad
1	infinitiv	vedlejší větou	[17] <u>to be a Briton abroad within the empire's bounds</u> became an exulted status.	[18] <u>Britové, kteří žili mimo rodnou zemi</u> , se v rámci impéria mohli těšit obzvláště váženému postavení.
2	infinitiv	infinitivem	[49] Until the nineteenth century it was considered acceptable <u>to conquer</u> overseas territory and <u>subjugate</u> foreign people, <u>to enslave</u> them or <u>exploit</u> them as cheap labour	[52] Až do devatenáctého století se považovalo za zcela přípustné <u>kolonizovat</u> zámořská území, <u>porobit</u> tamní obyvatele, <u>zotročit</u> je nebo <u>využít</u> jako levnou pracovní sílu
3	gerund	vedlejší větou	[20] A nineteenth-century cartoon captured the unbridled zest for colonialism <u>by depicting</u> a would-be colonist [82] Paternalism, and the belief in <u>doing good things</u>	[23] Tento nespoutaný kolonizační zápal zachytil kreslený vtíp z devatenáctého století, <u>na němž</u> potenciální kolonizátor [88] Paternalismus a přesvědčení, <u>že Británie dělá dobrou věc</u>
4	gerund	deverbativním substantivem	[67] <u>maintaining</u> it did not degrade British economic and military resources	[71] <u>Vydržování</u> impéria nevyčerpalo britskou ekonomiku ani prostředky pro armádu
5	particip	vedlejší větou	[147] The spread of firearms <u>traded</u> by concession-seekers or businessmen weaponized internal disputes [347] Despite officially <u>promoting</u> religious homogeneity, the English found it impossible	[154] Rozšíření střelných zbraní, <u>s nimiž obchodovali</u> podnikatelé a zájemci o koncese, vyzbrojilo vnitřní spory [352] I přestože Angličané oficiálně <u>podporovali</u> náboženskou jednotu, zjistili, že nemohou
6	particip	deverbativním adjektivem	[149] British interventions in India, <u>relating</u> to caste	[156] Britská opatření v Indii, <u>související</u> s kastovním

Při překladu do češtiny se nabízí záměna nominální struktury za verbální, např. v úsecích níže:

[O:7]: George Mallory's answer when asked why he wanted to climb Everest was

[P:8]: Když se George Malloryho zeptali, proč touží zdolat Everest, odpověděl

[O:32]: The expansion and contraction of the British Empire reflected Britain's power

[P:35]: Britské impérium se rozpínalo a opět smršťovalo v závislosti na změnách v mocenském postavení

[O:279]: British holdings [...] began [...] for reasons of [...] maritime strategy (Cape Town's position on the sea route east).

[P:287]: britské državy [...] vznikly kvůli [...] námořní strategii (Kapské město leží na námořní cestě na východ).

Pasivum

Výchozí text dále často pracuje s trpným rodem čili pasívem. Čeština má sice trpný rod také, nicméně jeho četnost v českých textech je významně nižší než u anglického odborného stylu (Dušková, 2012, s. 265). Při překladu jsem s pasívem zacházela trojím způsobem: zachovala jej, převedla na zvrtné sloveso nebo větu přeformulovala s rodem činným. Konkrétní příklady a vysvětlení volby uvádím v Tabulce 2 níže:

Tabulka 2: pasivum

	originál	překlad	komentář
1) zachování pasíva	[62] Internal opposition [...] <u>was delegitimized</u> in a host of ways, and <u>crushed</u> with relative ease	[66] Domáci opozice [...] <u>byla</u> všemožnými způsoby <u>znevažována</u> , a pokud se s ní nepodařilo dohodnout, <u>byla</u> bez velké námahy <u>rozdrcena</u> .	<i>Agens je implikovaný (zastánci kolonialismu, potažmo přímo vláda), ale výchozí text jej (možná záměrně) skrývá.</i>
	[89] the Maasai <u>were being moved</u> off their land	[97] Masajové <u>byli odsouváni</u> ze svého území	<i>Trpný rod zdůrazňuje dopady na kmen Masajů.</i>

2) zvrtné sloveso	[299] It [Empire] <u>was built</u> and <u>secured</u> through wars	[306] Impérium <u>se</u> <u>budovalo</u> a <u>upevňovalo</u> během válek	<i>Implicitní agens je Británie, potažmo impérium samo, pročež se zvrtné sloveso nabízí.</i>
	[49] Until the nineteenth century it <u>was considered</u> acceptable to conquer overseas territory	[52] Až do devatenáctého století <u>se</u> <u>považovalo</u> za zcela přípustné kolonizovat zámořská území	<i>Opět implicitní agens („tehdejší lidé, společnost“) záměrně skrýván.</i>
3) reformulace na rod činný	[15] Increasingly, as hazards of climate, distance, and resistance <u>were mastered</u>	[16] Zatímco <u>Evropané</u> postupem času <u>překonávali</u> rizika spojená s klimatem, odporem a dlouhými vzdálenostmi	<i>Podmět převzat z kontextu</i>
	[102] Another important cause of imperial expansion was what <u>might be termed</u> the law of unintended consequences.	[108] Další důležitou příčinu imperiální expanze <u>bychom mohli</u> <u>popsat</u> jako zákon nezamýšlených následků.	<i>Jedná se o všeobecné tvrzení, nabízí se využít první osobu plurálu (viz Pragmatická rovina).</i>
	[54] At home, [...] this [colonisation] (a) <u>was not generally deemed</u> reprehensible; amongst Britain's great power peers it (b) <u>was considered</u> normal	[57] Na domácí půdě (a) <u>se</u> na kolonizaci <u>dívali</u> vesměs příznivě [...] Vlivná šlechta ji (b) <u>považovala</u> za běžnou součást zahraniční politiky	(a) <i>agens je vyjádřen v „at home“ („those at home“), tedy lze dosadit třetí osobu</i> (b) <i>agens je vyjádřen v „amongst great power peers“</i>

Apozice

Text využívá volné apozice v postmodifikaci. V překladu bylo možné část z nich přesunout do premodifikace, jak je pro češtinu přirozenější, např. z původního [O:110] „sir John Seeley, the founding father of British imperial history“ se stává [P:115] „zakladatel britské imperiální historie sir John Seeley“.

Bylo-li sdělení v postmodifikující apozici obsáhlejší, rozhodla jsem se ji v češtině zachovat, např. přeložit [O:114] „Harry Flashman, the gutless and philandering soldier-hero of George MacDonald Fraser’s novels“ jako [P:119] „Harry Flashman, zbabělý sukničkářský voják a hlavní postava historických fikcí George MacDonalda Fräsera“.

Přívlastky v premodifikaci

K dalším syntaktickým změnám dochází u rozvitých přívlastků v premodifikaci, např. ke změně větného členu: [O:143] „the mutton-chop whiskered missionaries“ se z atributu stává předmětem v sedmém pádu [P:151] „misionáři se svými licousy a kotletami“.

Naopak v příkladu [O:470] „the 1,600-mile-long Durand Line separating Afghanistan and Pakistan“ byla struktura zachována: [P:471] „1 600 mil dlouhá Durandova linie oddělující Afganistán a Pákistán“.

Interpunkce a délka souvětí

Výchozí text tvoří složitá souvětí, ve výčtech jsou kumulovány větné celky a polovětné vazby, zpravidla odděleny středníkem. Středník se v češtině používá zejména mezi hlavními větami, kdy spolu děje souvisejí příliš, než aby byly odděleny tečkou, ale zároveň méně než při oddělení čárkou; vyjadřuje tzv. střední míru závislosti. Mezi členy výčtu se středník využívá při vyznačení podskupin položek¹⁹, nicméně četnost jeho výskytů je o poznání nižší než v anglických textech.

Pro pohodlí českého čtenáře jsem se snažila text rozdělit na kratší větné celky, s výjimkou případů, kdy délka vět sloužila sdělení či poetičnosti, potažmo expresivitě. Konkrétně v případě věty níže může její délka ještě zdůraznit, co všechno si kolonizátoři vůči domorodcům mohli dovolit. Středník by ve výčtu mohl oddělovat jednotlivé podskupiny aktivit, věřím ale, že to dostatečně vyjadřuje rozložení čárek a spojek:

¹⁹ „Středník“. Internetová jazyková příručka. [online].

[O:49]: Until the nineteenth century it was considered acceptable to conquer overseas territory and subjugate foreign people, to enslave them or exploit them as cheap labour; to convert or ‘uplift’ them, allegedly for their own good, or to take natural resources which occurred in their lands, justified by the claim that if the natives were incapable of utilising God-given resources, it was the duty of a superior civilization to do so instead.

[P:52]: Až do devatenáctého století se považovalo za zcela přípustné kolonizovat zámořská území, porobit tamní obyvatele, zotročit je nebo využít jako levnou pracovní sílu, „povznést“ jejich ducha a obrátit je na svou víru, prý pro jejich dobro, a zkonfiskovat na domorodém území přírodní suroviny s omluvou, že pokud původní obyvatelé zdrojů, kterými je Bůh obdařil, využít neumějí, je povinností vyspělejší civilizace udělat to za ně.

Naopak v dalším příkladě jsem místo středníku úsek rozdělila na dva samostatné větné celky:

[O:27]: Empire rested upon a relative absence of rivals capable of threatening Britain’s position in Europe, and rivals overseas who could be beaten or accommodated; on American isolationism

[P:29]: Rovněž napomohlo, že Británie v té době celkem neměla rivaly, kteří by mohli ohrozit její pozici v Evropě, a zámořští soupeři mohli být poraženi nebo dotlačeni ke kompromisu. Imperiální expanzi umožnila americká politika izolacionismu

Řadu vsuvek, ať už s doplňujícími informací, nebo ironickými komentáři, oddělují buďto pomlčky (resp. em-dash), nebo závorky. Vzhledem k tomu, že interpunkce patří k slabším stránkám výchozího textu, rozhodla jsem se s ní zacházet volněji, např. pokud informace ve vsuvce nepřetížila syntax, zařadila jsem ji rovnou do věty.

[O:13]: Others were simply desperate enough—for survival or glory—to try.

[P:14]: Řada dalších lidí byla jednoduše dost zoufalá na to, aby v touze po slávě nebo přežití zkusila štěstí.

[O:9]: European people had the capacity to get overseas and to do things when they arrived—trade, explore, preach, settle—and so they did.

[P:9]: Evropané měli prostředky plavit se přes oceány a něco na druhém břehu podniknout; obchodovat, prozkoumávat, kázat, osidlovat. A tak se činili.

Jak je patrné v posledním příkladu, pokud bylo pomlčkami uvedeno bližší dovysvětlení téhož jevu nebo příklad, nahradila jsem je dvojtečkou²⁰. Podobně také níže:

²⁰ “Dvojtečka“. Internetová jazyková příručka. [online].

[O:456]: India owes its unity to the process of imperial expansion and imperial rule—in other circumstances, the subcontinent might well have been a conglomeration of separate states

[P:456]: Indie za svou jednotu vděčí procesu imperiální expanze a britské nadvládě: za jiných okolností by na subkontinentu mohla vzniknout konglomerace samostatných států vystavěných na základech mocných království

Naopak závorky jsem ve většině případů zachovávala (vyjímaje výše zmíněné nekonzistentní oddělování letopočtů). Závorky obsahující dovysvětlení pojmů (např. obřad satí) byly ponechány, zároveň jsem závorek sama využívala k přidání vnitřních vysvětlivek, které by jinak přetížily syntax (např. doplnění dnešních států k méně známým africkým oblastem; viz 3.2.3 Pragmatická rovina).

Dalším interpunkčním problémem bylo užívání uvozovek, a to nejen k uvedení přímých citací a převzaté pseudoterminologie, ale i k vyjádření odstupu autora od sdělení, ironie či citace nekonkrétního všeobecného mínění. Ačkoliv jsem nejprve měla tendenci odstranit uvozovky, které neslouží čistě citaci konkrétního autora či díla, hranice mezi metajazykovou a expresivní funkcí je mnohdy tak nejednoznačná, že jsem se nakonec rozhodla převzít uvozovky z výchozího textu, resp. v české podobě (dvojitě uvozovky typu 6-9), s výjimkou případů, kdy při překladu došlo ke změně syntaktické struktury (příklad níže) nebo byl odstup vyjádřen slovně (např. pomocí „takzvaný“).

[O:119]: Fraser's point is that it was 'presence of mind' on the part of the Britons overseas that led to imperial expansion

[P:125]: Fraser tu říká, že se impérium rozrůstalo právě proto, že Britové v zámoří byli duchem přítomni

Naopak v úseku níže dobře nedávalo smysl, aby byl uvozovkami oddělen jen jeden člen, proto jsem je v překladu přidala:

[O:219]: This was especially the case in the days when even basic communication between here and 'over there' took weeks or months rather than minutes

[P:228]: To platilo zejména v dobách, kdy i základní komunikace mezi „tady“ a „tam“ netrvala minuty, nýbrž týdny či měsíce

Další výjimkou je úvod třetí kapitoly:

[O:5]: The trite but truthful answer to the question ‘why do empires grow‘ is ‘because they can‘. Following from this, the answer to the question ‘why did people act in ways that led to an empire?’ is ‘because they could‘.

Už výše bylo naznačeno, že je interpunkce nekonstantní, a ačkoliv česká pravidla umožňují výpověď vkládat s malým písmenem na začátku²¹, myslím, že změna je na místě. Vycházíme-li z interpretace, že se jedná o dialog mezi předjímanými otázkami čtenáře a autorem, důraz by měl ležet na autorových odpovědích. Naopak s otázkami čtenář ke knize již přichází, tedy není třeba strhovat na ně pozornost uvozovkami. Zvolila jsem tedy variantu:

[P:5]: Na otázku, proč se impéria rozrůstají, se nabízí banální, nicméně pravdivá odpověď: „Protože mohou.“ Obdobně pak na dotaz, proč lidé svým jednáním přispívali ke vzniku impéria, lze odpovědět: „Protože mohli.“

Aktuální členění větné

V rámci informační struktury věty a návazností v rámci textu rozlišujeme mezi tématem, informací známou např. z kontextu, a rématem, novou stěžejní informací²². Zatímco výchozí text využívá k odlišení tématu a rématu vytýkací konstrukce, kurzívu, členy neurčité či rematizátory, v českém jazyce je réma zpravidla určeno postavením členů (Dušková, 2012, s. 530–4). V překladu tedy lze místo anglických prostředků jako např. vytýkací konstrukce a kurzíva využít změnu pořadí větných členů. Příklady změn na základě AVČ uvádí Tabulka 3.

²¹“Uvozovky“. Internetová jazyková příručka. [online].

²²“Aktuální členění větné“. Nový encyklopedický slovník češtiny. [online].

Tabulka 3: AVČ

	originál	překlad	komentář
1	[329] <u>There was</u> the Royal African Company, set up in 1660, which had a monopoly on slaving and was led by Charles II's brother.	[335] Otrokářský monopol vznikl pod Královskou africkou společností, která byla založena roku 1660 a které předsedal bratr krále Karla II.	<i>Mizí vytýkací konstrukce.</i>
2	[119] Fraser's point is that it was ' <u>presence of mind</u> ' on the part of Britons overseas that led to imperial expansion	[125] Fraser to říká, že se impérium rozrůstalo právě proto, že Britové v zámoří <u>byli duchem přítomni</u>	<i>Výchozí text zdůrazňuje réma kurzívou (v protikladu k předchozímu textu, kde se mluví o „absence of mind“). V překladu napomáhá také rematizátor „právě proto“.</i>
3	[125] <u>Philippa Levine</u> criticizes the overplayed assertion that the British built an [...] empire by accident, or only did so reluctantly.	[132] Nadužívané tvrzení, že Britové [...] impérium vybudovali omylem nebo jen neochotně, kritizuje historička <u>Philippa Levine</u> .	<i>Odstavec se věnuje „absence of mind“, tedy předmětu kritiky, která je tématem, zatímco Levine sama je zmíněna poprvé.</i>
4	[219] This was especially the case in the days when even basic communication between here and 'over there' <u>took weeks or months</u> rather than minutes, and when <u>there was in practice little that London could</u> do if a rash viceroy invaded Tibet or colonists in Australia mistreated the native population.	[228] To platilo zejména v dobách, kdy i základní komunikace mezi „tady“ a „tam“ netrvala minuty, <u>nýbrž týdny</u> či <u>měsíce</u> , a pokud zbrklý místodržící zahájil invazi do Tibetu nebo když kolonisté v Austrálii týrali místní obyvatelstvo, <u>nedalo se s tím z Londýna nic moc dělat</u> .	<i>V první vedlejší větě překladu napomáhá spojka „nýbrž“. Bezradnost Londýna je v originále opět vyznačena vytýkací konstrukcí, kterou v překladu nahradí pořadí vět.</i>
5	[328] <u>The profusion of trading companies</u> [...] offers a clue to the early origins of Britain's overseas empire.	[334] O původních základech britského zámořského impéria nejlépe svědčí [...] <u>přehršel obchodních společností</u> .	<i>Věta uvádí réma obchodních společností, které je tematizováno v následujícím textu.</i>

6	[34] As Tony Hopkins reminds us, control over the means of destruction combined with a sharp reduction in the costs of coercion caused by technological progress enabled vast extensions to the Empire.	[37] Podle britského historika A. G. Hopkinse technický pokrok výrazně snížil náklady na uplatnění donucovací moci, což spolu s kontrolou nad ničivými zbraněmi impériu zajistilo zisk rozsáhlých území.	<i>Tématem předchozího textu je technický pokrok, proto je přirozené jím začít. Na něj se jako důsledek váže uplatnění donucovací moci. Záměnu členů „náklady“ a „kontrola“ umožňuje slučovací spojení „combined with“.</i>
---	---	--	---

Další gramatické a syntaktické problémy

S výše zmíněným AVČ souvisí lexikální vyjádření některých členů neurčitých, např. pomocí množného čísla [O:275; P:283]: „Britain’s imperial presence in a region“ – „britské přítomnosti v cizích krajích“ či ukazovacího zájmena [O:226; P:234] „a Pacific island or an inland region of Africa“ – „tuhle ostrůvek v Pacifiku nebo támhle vnitrozemská oblast v Africe“.

Dalším příkladem změny na gramaticko-lexikální rovině je také modulace, zde vedle trpného a činného rodu (viz Pasívum) zejména antonymická změna. Jak je patrné z doslovnějších překladů v hranatých závorkách níže, důvodem posunů bylo zejména zpřehlednění vět či hledání přirozenější formulace.

[O:18]: Unless the British government or some other agency had closed all the ports and immobilised all the sea-going vessels, there was really no way of stopping people leaving the country

[„Pokud britská vláda či jiný úřad neuzavřely všechny přístavy a neznemožnily vyplutí všem lodím, neexistoval žádný způsob, jak lidem zabránit [...]“]

[P:20]: Expanzi by mohla zastavit jediné britská vláda či jiný úřad: kdyby uzavřely všechny přístavy a znemožnily vyplutí všem zámořským lodím.

[O:376]: Settlers were like clockwork mice; wherever they were set down, they moved off across the land, veering erratically to the left or right but rarely ceasing to move. [„zřídka ustali v pohybu“]

[P:380]: Evropští osadníci byli jako myši na klíček: ať už je postavili kamkoliv, rozběhli se odtud do světa, nevypočitatelně se otáčeli vlevo a vpravo, ale vždy zůstávali v pohybu.

[O:58]: the voices of empire’s critics and its nationalist opponents were at this stage too weak to be of much consequence.

[Hlasy nacionalistů a kritiků impéria zatím zaznívaly příliš slabě na to, aby mohly něco změnit.]

[P:62]: Hlasy nacionalistů a kritiků impéria zatím nezaznívaly dost hlasitě na to, aby mohly něco změnit.

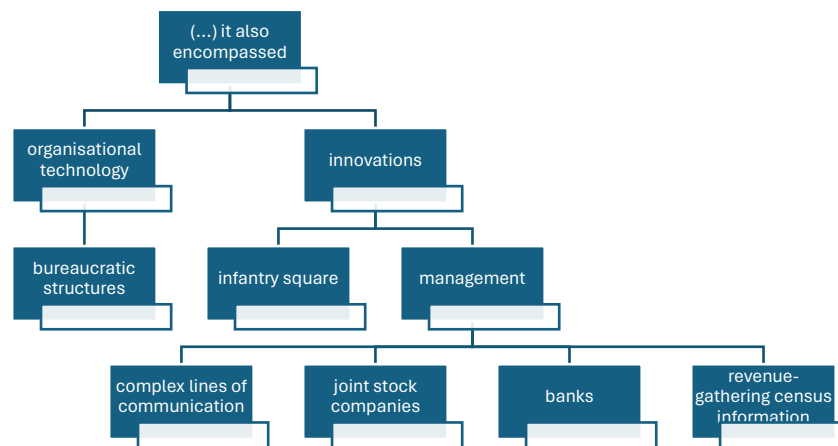
Jako jeden z uměleckých rysů výchozího textu byl zmíněn syntaktický paralelismus. Jak je vidět v Tabulce 4 níže, v některých případech se jej podařilo do češtiny převést přirozeným způsobem (řádek 1), jindy byla část paralelních úseků obětována kvůli plynulosti textu nebo opakování slov (řádky 3 a 4). Výchozí text místy ke zřehlednění využívá kumulace spojovacích výrazů, což je strategie, kterou překlad částečně přebírá (řádek 2).

Tabulka 4: syntaktický paralelismus

	originál	překlad
1	[14] There was a world out there <u>to be acted</u> upon, fortunes <u>to be won</u> , lands <u>to be conquered</u> , curiosity <u>to be slaked</u> , souls <u>to be saved</u> .	[15] Tam v dálce je očekával nový svět <u>hodný</u> skutků, jmění <u>hodné získání</u> , země <u>hodné</u> dobytí, zvědavost <u>hodná ukojení</u> , duše <u>hodné</u> spasení.
2	[46] The Empire grew <u>when</u> the international setting was permissive— <u>when</u> power disparities between the West and the Rest were buttressed by a range of intellectual, psychological and political factors	[49] Impérium se rozrůstalo tehdy, <u>když</u> to umožňovala mezinárodní situace, <u>když</u> celá řada intelektuálních, psychologických a politických faktorů hrála do karet nevyváženému rozložení sil mezi Západem a Zbytkem
3	[5] The trite but truthful <u>answer to the question</u> ‘ <u>why</u> do empires grow’ <u>is</u> ‘ <u>because they can</u> ’. Following from this, <u>the answer to the question</u> ‘ <u>why</u> did people act in ways that led to an empire?’ <u>is</u> ‘ <u>because they could</u> ’.	[5] <u>Na otázku, proč</u> se impéria rozrůstají, se nabízí banální, nicméně pravdivá <u>odpověď</u> : „Protože mohou.“ Obdobně pak <u>na dotaz, proč</u> lidé svým jednáním přispívali ke vzniku impéria, lze <u>odpovědět</u> : „Protože mohli.“
4	[168] All of these motives found ready numbers of Britons <u>desperate enough, rich enough, inspired enough, or intrepid enough</u> to act upon them.	[175] našlo se <u>dost</u> Britů, kteří byli <u>dost</u> zoufalí, majetní, vynalézaví nebo neohrožení na to, aby se těmito motivacemi dali zlákat.

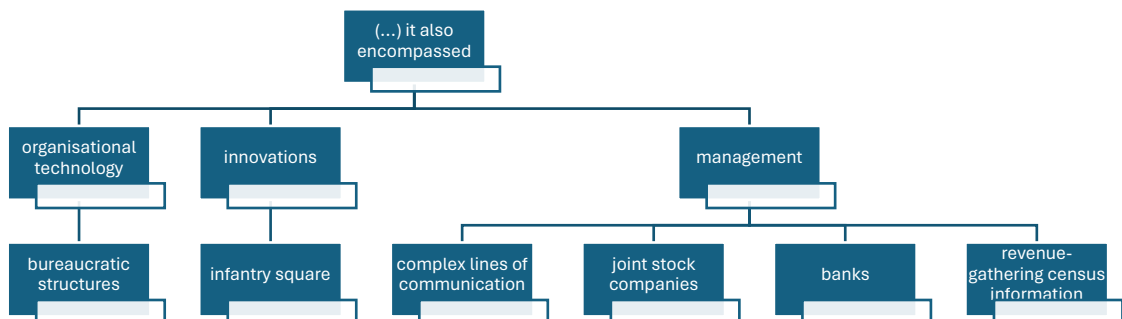
Kvůli délce víceúrovňových výčtů nebylo vždy jasné, jak spolu členy souvisí. Vodítkem by mohla být interpunkce, nicméně vzhledem k autorově nekonzistentnosti se na ni nedalo zcela spoléhat. Níže je rozebrán úsek [O:38], který jsem nakonec konzultovala s rodilými mluvčími: „it [advancement] also encompassed organizational technology such as bureaucratic structures, innovations such as the infantry square and the management of complex lines of communication, joint stock companies, banks, and revenue-gathering census information.“

Nejpravděpodobnější možnost (dle interpunkce i konzultací s rodilými mluvčími), které jsem se při překladu podržela ukazuje Graf 1:

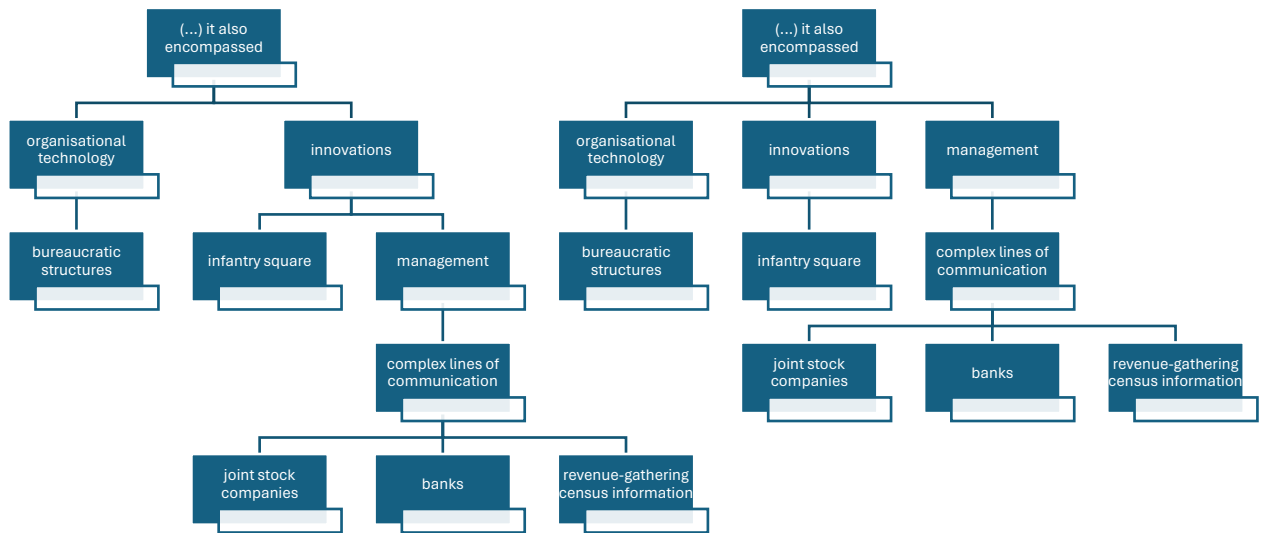
Graf 1

V tomto případě je „management“ příkladem spadajícím pod „innovations“, jelikož je ale připojen slučovací spojkou „and“, nelze vyloučit, že stojí na stejné úrovni, jak naznačuje Graf 2:

Graf 2

Možná nejméně pravděpodobná, nicméně stále přípustná je varianta, že „complex lines of communication“ je míněno obrazně jako systém propojených institucí, který je poté v apozici rozveden třemi příklady, ať už je „management“ na stejné úrovni jako „innovations“ nebo o úroveň níže (jak ukazuje Graf 3).

Graf 3

3.2.2 Lexikální rovina

Na lexikální rovině se objevily dvě větší skupiny problémů: ty související s uměleckými prostředky a poetičností a problémy spojené s reáliemi a terminologií. Vedle slovníků byl při hledání a ověřování ekvivalentů využito také paralelní korpus InterCorpv16 (z nástroje KonText na stránkách Českého národního korpusu) a funkce Slovo v kostce a Treq (tamtéž).

Umělecké prostředky

Příklady problematických úseků s uměleckými prostředky a jejich řešení ukazuje Tabulka 5 níže. Pro řadu idiomů a frazeologismů z výchozího textu se podařilo nalézt odpovídající český ekvivalent a vyřešit úsek substitucí. V některých případech je česká varianta anglickému idiomu velice blízká („cry over spilt milk“ – „plakat nad rozlitym mlékem“; „the chicken and egg“ – „slepice a vejce“), jindy se českých variant nabízel více (např. pro „thin end of a wedge“ na ř. 1 jsem uvažovala o „kratším konci provazu“ či „malé rybce v obrovském oceánu“²³; na ř. 4 se pro „cling on to the coast like limpets“ vedle „jako přísátí“ nabízel i „zuby nehty“ či přirozenější „jako přikování“²⁴). Na ř. 7 se objevuje ustálená fráze „too little, too late“, jejíž překlad „příliš málo, příliš pozdě“ je sice méně automatizovaný, nicméně podařilo se jej ověřit v korpusu. Řádek 3 je naopak příkladem místa, kdy se v češtině podařilo metaforu (zde založenou na hudbě) přenést i do následující věty.

	originál	překlad
1	[95] they were <u>the thin end of a very big wedge</u>	[101] <u>tahají za kratší konec pěkně dlouhého provazu</u>
2	[107] Britain was <u>a bull that brought its own china shop.</u>	[113] Británie v tom byla <u>jako slon, který si kolem sebe kupí vlastní porcelán.</u>
3	[222] the ‘man on the spot’ [...] <u>called the tune, not the pipe-masters</u> in distant London. So, too, did private companies	[231] <u>Tóninu neudávali kapelníci</u> ve vzdáleném Londýně, ale muži [...] v terénu. Tak si také soukromé společnosti [...] <u>hrály podle vlastních not.</u>

²³ Zde jsem uvažovala, kolik stran se děje účastní. Původně jsem preferovala variantu s rybkou v oceánu, která lépe zachycuje, že se v jednotlivých regionech přetlačovalo více domorodých kmenů a více mocností, nicméně po konzultaci a opakovaném čtení jsem usoudila, že daný úsek hovoří jen o dvou stranách, Evropanech a domorodcích, a přiklonila se k druhé verzi.

²⁴ Opět se jedná o subjektivní rozhodnutí: „jako přikování“ může naznačovat zásah druhé strany, což není v tomto případě zcela na místě, „zuby nehty“ mi připadá proti originálu možná příliš agresivní.

4	[282] The British <u>clung on to the coast like limpets</u> for the first century and a half of their time in India.	[290] Po půl druhého století od příjezdu do Indie se <u>drželi u pobřeží jako přisátí</u> .
5	[292] It was <u>a story repeated the world over</u>	[299] Podobný <u>scénář se opakoval po celém světě</u>
6	[376] Settlers were <u>like clockwork mice</u>	[380] Evropští osadníci byli <u>jako myši na klíček</u>
7	[511] Unfortunately, this tutelage usually amounted to <u>too little, too late</u> .	[513] „Školilo“ se bohužel většinou <u>příliš málo a příliš pozdě</u> .
8	[541] there is no point in <u>crying over spilt milk</u>	[544] už nemá cenu <u>plakat nad rozlitým mlékem</u>
9	[315] The desire for resources was <u>both the chicken and egg</u> of British imperial expansion.	[322] Touha po zdrojích byla <u>slepící i vejcem</u> britské imperiální expanze.

Výchozí text pracuje také se zvukovou stránkou, počínaje aliteracemi, z nichž se některé zachovat podařilo („disastrous choice – desirable one“ – „volba osudová – volba opěvovaná“²⁵ [O:363; P:368]), u jiných došlo k nivelizaci („trite but truthful answer“ – „banální, nicméně pravdivá odpověď“ [O:5; P:6]). Nadpis třetí kapitoly „The Engines of expansion“ v překladu „Příčiny a prostředky expanze“ zachovává aliteraci, na druhé straně se ztrácí metaforičnost [O:2; P:2].

V úseku „hostile indigenes and hostile environments“ autor záměrně využívá stejné adjektivum. V češtině se bohužel nenajde přídavné jméno, které by se přirozeně hodilo pro osoby i místa, nicméně máme blízka slova „nehostinný“ a „nepohostinný“ [O:13; P:13].

Se zvukovou stránkou pracuje také spojení „the West and the Rest“, přeloženo jako „Západ a Zbytek“, kde byla podobnost slov nahrazena aliterací, zdůrazněnou velkým písmenem. Uvažovala jsem také o spojení „Západ a Zapadákov“, které je ale v tomto kontextu už příliš pejorativní [O:47; P:51].

²⁵ I zde jsem pracovala s více variantami. Verze „politováníhodná – přitažlivá“ mi zněla přirozeněji, nicméně jsem usoudila, že adjektivum „přitažlivý“ hůře zachycuje, že byla volba nejen dobrá pro daného jedince, ale navíc podporovaná společností.

3.2.2.2 Terminologie

Pro řadu pojmů máme v českém jazyce zavedené ekvivalenty, např. „circumcision“ – „obřízka“; „geologist“ – „geolog“; „labour migration“ – „pracovní migrace“ či transkripce pro termíny související s náboženstvím jako „caste“ – „kasta“; „suttee“ – „satí“. Autor využívá vojenskou terminologii, kterou jsem se rozhodla zachovat v případech, kdy se domnívám, že čtenáři bude na základě názvu zřejmé, o co se jedná. Navíc zůstane zachován příznak bohaté slovní zásoby a přenesení významu z formací vojska na „formace“ kolonizovaných území, např. níže:

[O:292]: It was a story repeated the world over, as bridgeheads expanded, settlers pushed the frontiers, and colonial governments sought buffer zones in order to insulate colonies from threats

[P:299]: Podobný scénář se opakoval po celém světě, předmostí expandovala, osadníci postrkovali hranice, koloniální vlády se pokoušely vybudovat nárazníkové zóny, aby kolonie ochránily před hrozbami

Nahradit a opsat jsem se rozhodla germanismus „schwerpunkt“: ve vojenské terminologii vzbuzuje představu středobodu, kde se soustředí většina síly vojska a z nějž je následně veden útok vpřed, *schwerpunkt* „rozzáží“ nepřátelské jednotky a umožňuje postup²⁶. Na základě této představy rozrážení jsem došla k překladu „ledoborec“, který sice není úplně ideální (zní trochu zvláště, mluvíme-li např. o Africe), nicméně představu zachycuje dostatečně, aby ji čtenář pochopil [O:196; P:206].

Váhala jsem také nad překladem výrazu „camp followers“. Myšlena je skupina, která armádě pomáhala s přenosem zásob, zavazadel atd. V češtině existuje termín „pakáž“, který se užíval zejména ve středověku, a od té doby získal i modernější přenesený význam („holota“ či „sebranka“). Napadlo mne nahradit jej třeba slovem „posluhovači“ či „poskokové“, která ale vyvolávají příliš konkrétní představu (spíše obsluhování pánů v ležení než přenášení „bagáže“). Nakonec jsem se rozhodla „pakáž“ zachovat. Volba je nápaditá, jak je ovšem typické pro výchozí text [O:311; P:318].

²⁶ (Vego, 2007). [online].

Vyskytují se i abstraktní termíny, např. v druhé části úseku:

[O:36]: Advances were not confined to the hardware of technology, such as guns, railways, steamships, cable and wireless telegraphy, and deep-level mining machinery; it also encompassed organizational technology such as bureaucratic structures, innovations such as infantry square and the management of complex lines of communication, joint stock companies, banks and revenue-gathering census information.

[P:40]: Pokrok se neomezoval pouze na technické vynálezy jako střelné zbraně, železnice, parníky, kabelový a bezdrátový telegraf nebo technologie umožňující těžbu v hlubinných dolech. Projevil se také zlepšením organizačních postupů, například prostřednictvím správního aparátu, inovacemi jako čtvercová formace pěchoty a schopností dohlížet na síť komunikačních kanálů, akciové společnosti, bankovní instituce a výběr daní na základě povědomí o počtu obyvatel.

Pro „stock companies“ a „banks“ máme zažité ekvivalenty (jen jsem kvůli subjektivní plynulosti textu zvolila „bankovní instituce“, ne „banky“), nicméně pojem „revenue-gathering census information“ vyžadoval překlad intelektualizací. Pro přívlastek „bureaucratic“ se nabízelo adjektivum „byrokratický“, které ale má v českém prostředí i negativní konotace, protož jsem zvolila adjektivum „správní“.

Pro pojem „hajj“ existuje česká transkripce „hadždž“, v překladu byl ale užít opis „pouť do Mekky“. I s použitím původního pojmu by byla na místě vysvětlivka, která by text zbytečně natáhla, když hadždž sám o sobě není nosným tématem pasáže. Jistá míra exotičnosti zůstává zachována ve slově „Mekka“ [O:152; P:159].

Další lexikální problémy

V citátu britského guvernéra Turnbulla [O:4] stojí vulgarismus „fuck off“. Vzhledem ke kontextu (v nadsázce jmenován jako odkaz impéria) a metajazykové funkci jsem se jej rozhodla nepřekládat. Můžeme předpokládat, že čtenáři dnes tuší, co znamená, či alespoň že je vulgární.

K překladu vulgarity jsem přistoupila u citátů z Fraserova Flashmana níže, kde se jedná o vědomé ozvláštnění textu, které je navíc patřičně metajazykově uvedeno („coarse fashion“).

[O:114]: Harry Flashman [...] had a quite different perspective on British imperial expansion, expressed in a typically coarse fashion: ‘Absence of mind, my arse,‘ he declared. ‘We *always* knew what we were doing; we just didn’t always know how it would pan out.’ [...] Presence of mind, he said, but also ‘countless other things, such as greed and Christianity, decency and villainy, policy and lunacy, deep design and blind chance, pride and trade, blunder and curiosity, passion, ignorance, chivalry and expediency, honest pursuit of right, and determination to keep the bloody Frogs out.’

[P:119]: Harry Flashman má na expanzi Britského impéria odlišný názor a vyjadřuje jej s jadrností sobě vlastní: „Hovno, duchem nepřítomný,“ prohlašuje, „vždycky jsme věděli, co děláme. Jenom jsme vždycky nevěděli, jak to dopadne.“ [...] Protože Britové v zámoří byli duchem přítomni, tvrdí Flashman, ale také „díky spoustě jinejch věcí, díky chamtivosti a křesťanství, slušnosti a ničemnosti, strategii a hysterii, plánování a slepý náhodě, zvědavosti a omylům, vášni, ignorantství, kavalírství, sobectví, upřímný honbě za spravedlností a odhodlání nenechat to všechno těm zatracenejm žabožroutům.“

Vedle překladu vulgarismu „my arse“ vulgarismem „hovno“ jsem se rozhodla použít v citátu koncovky přídavných jmen z obecné češtiny, abych Flashmanovo vyjadřování ještě více odlišila od zbytku textu. Výčet motivací expanze je ale zajímavý i proto, že vedle sebe klade slova podobně znějící: „policy and lunacy“, „pride and trade“ – proto i v češtině užívám „slušnosti a ničemnosti“, „strategii a hysterii“, „ignorantství, kavalírství, sobectví“. Naopak slovo „blunder“ je nivelizováno méně příznakovým „omyl“. V poslední řadě je tu negativní označení pro Francouze „Frogs“, v češtině „žabožrouti“.

Další lexikální problém představoval citát J. Seeleyho a pojem „fit of absence of mind“ [O:111]. Kniha *Britské impérium: Cesta k modernímu světu* jej překládá jako „záchvat roztržitosti“. Ačkoliv je řešení samo o sobě zcela funkční, nenabízí se vhodný protiklad, který je potřeba zde (za „presence of mind“). Jelikož se jedná o citát v uvozovkách, a tím pádem může být překlad jazykově neobvyklý, považovala jsem za přípustné vytvořit pro účely tohoto textu pojem „duchanepřítomnost“ (dle českého „duchapřítomnost“) [P:117].

3.2.3 Pragmatická rovina

Cílem změn na pragmatické rovině bylo přizpůsobit text českému čtenáři roku 2024.

V rámci lokalizace jsem časové údaje „1960s“, „1950s“ a „1880s“ přepsala na „šedesátá léta“, „padesátá léta“ a „osmdesátá léta devatenáctého století“. Číslovku udávající délku v mílích „1,600“ jsem přepsala jako „1 600“²⁷. Naopak číslovky udávající počet obyvatel jsem se po konzultacích se čtenáři rozhodla vyjádřit slovně (na rozdíl od autora, který je zde nekonzistentní). Podobně tak údaj „50 per cent“ nevidím důvod psát číslem, když je čtenáři pohodlnější „polovina“. Uvědomuji si, že vnímání číslovek zapsaných číslicí a slovy je dosti subjektivní záležitost, především jsem se ale snažila na rozdíl od autora výchozího textu zavést nějaký systém: jednotky délky a letopočty číslicemi, zbytek slovně.

Exotizací je naopak zachování vzdálenosti v mílích – i proto, že nepovažuji přesnou vzdálenost za klíčové sdělení např. úseku [O:451]: „Malaysia is a single country spread across the Malay peninsula, and 500 miles away, the island of Borneo.“ Podstatné je, že Borneo leží od Malajského poloostrova daleko, což je zřejmé i takto.

Text jsem sice neporovnávala s novějšími poznatky a díly jiných historiků (kromě dohledání ekvivalentní terminologie), nicméně v šesté kapitole došlo k aktualizaci:

[O: 470]: Colonial boundaries such as [...] that dividing Sudan and the newly created state of South Sudan (2011), remain live political issues

[P:471]: Koloniální hranice jako [...] hranice mezi Súdánem a Jižním Súdánem, založeným až roku 2011, stále představují problém

V roce 2013, kdy výchozí text vyšel, byl vznik Jižního Súdánu ještě nedávný, v cílovém textu je ale nutné zvolit jiný způsob, jak zdůraznit, že vznikl později než jiné kolonie.

²⁷ „Členění čísel“. Internetová jazyková příručka. [online].

Intelektualizace

Levý (2012, s. 132) řadí pod intelektualizaci vysvětlování nedořečeného, zlogičťování textu a upřesnění syntaktických vztahů. O dovysvětlování a zlogičťování již byla řeč v oddíle věnovaném terminologii, další příklady uvádím později v této kapitole u konkrétních reálií. K dalšímu dovysvětlení došlo např. v úseku [O:405]: „as they [adult males] were part lured and part forced to enter the cash economy by the twin demands of consumerism and the need to pay taxes“ při překladu [P:409]: „byli zčásti zlákáni, zčásti donuceni vydělat, aby uspokojili nároky konzumního života, a zároveň svedli platit daně“ či při verbalizaci úseku [O:493]: „indigenization of the upper echelons of the bureaucracy and officer corps“ na [P:496]: „původní obyvatelstvo [...] získávalo vrcholné posty na úřadech i v armádě“.

Mezi upřesnění syntaktických vztahů by se daly počítat výše popsané změny v interpunkci nebo také zacházení se spojovacími výrazy. Např. spojka „as“ mezi větami může sloužit jak vyjádření přípustky, tak souběžnosti dějů, případně příčiny,²⁸ a o který vztah se jedná, vyplývá z kontextu. V příkladu níže „as“ vyjadřuje, že oba děje, posílení paternalismu a zakořeňování liberálních tendencí, probíhaly ve stejný čas a zároveň se podporovaly, což z překladu pomocí fráze „ruku v ruce“ vyplývá jasněji než z originálu.

[O:82]: Paternalism, and the belief in doing good things, was a central part of the imperial mission, becoming stronger as imperial tendencies became more embedded in Britain itself.

[P:88]: Paternalismus a přesvědčení, že Británie dělá dobrou věc, byly klíčovou součástí imperiální mise a sílily ruku v ruce s liberálními tendencemi, které pevněji zakořeňovaly na domácí půdě.

Příkladem zlogičťování na syntaktické rovině je zacházení se spojkou „whilst“ v úseku: [O:393]: „There were then the schemes of colonization [...], seeking to create ‚model‘ colonies overseas, whilst gold rushes in Australia, Canada, and South Africa offered the prospect of getting rich quick.“ Zde spolu nicméně dva děje souvisí tak málo, že by spojení spojkou (např. „zatímco“) bylo příliš těsné. Jelikož se jedná o výčet různých dějů, které přispěly migraci, k vyjádření souvislosti postačila částice „zase“:

[P:397]: Dále vznikaly projekty teoretiků kolonizace, [...], které v zámoří usilovaly o vytvoření modelových společností. V Austrálii, Kanadě a Jižní Africe zase zlaté horečky nabízely vyhlídku rychlého zbohatnutí.

²⁸ (Hornby & Crowther, 1997, 95).

Dalším příkladem je explicitní vyjádření příčiny vedlejší větou namísto minulého participia:

[O:231]: the government usually underwrote private imperial advances, often presented with a fait accompli or a situation

[P:239]: vláda soukromé imperiální snahy většinou podržela, i proto, že byla často postavena před hotovou věc nebo situaci

Vlastní jména

V textu jsou zmíněni historikové, jiní vědci i historické osobnosti. Některá jména jsou specifikována už ve výchozím textu ([O:110]: „sir John Seeley, the founding father of British imperial history“; [O:424]: „the Defence Secretary Denis Healy“). Tehdy stačilo vysvětlivky (s případnými syntaktickými změnami) přeložit. Jinde vysvětlivky nejsou a tehdy jsem je většinou přidala ([O:490]: „Basil Davidson’s memorable label“ – [P:492]: „britský historik a afrikanista Basila Davidson nezapomenutelně označuje“; [O:372]: „Magee and Thompson“ – [P:376]: „historici G. B. Magee a A. S. Thompson“). Výjimkou jsou jména, u nichž význam osoby vyplývá přímo z kontextu, a tedy nebylo nutné je dále vysvětlovat ([O:7]: „George Mallory’s answer when asked why he wanted to climb Everest“ – je zřejmé, že se jedná o horolezce; [O:179]: „David Livingstone, for instance, visited Lake Ngami“ – jedná se o objevitele v Africe, který je navíc celkem známý; [O:237]: „larger-than-life figures such as Bartle Frere, Geogre Curzon, or Cecil Rhodes—kept adding new bits to the Empire“ – jedná se o osoby, které se zasloužily o vznik impéria). Bez vysvětlivky byla ponechána také jména britských panovníků, pro která máme zavedenou transkripci: „Charles II.“ – „Karel II.“; „James I.“ – „Jakub I.“ Pro čínské jméno „Hong Xiuquan“ byla použita česká transkripce „Chung Siou-čchüang“, zrovna tak pro jeho povstání „Tchaj-pchingů“. ²⁹ Transkripce máme i pro jména kmenů („Maasai“ – „Masajové“; „Boers“ – „Búrové“; „Maori“ – „Maorové“); pokud to nevedl výchozí text, doplnila jsem umístění přívlastkem, např. „novozélandští Maorové“.

²⁹ Různé zdroje (Kaboňová, 2007; Volčík, 2017) uvádějí pro jméno povstání i vzniklého státního útvaru různé varianty (např. Tchajpchingské povstání, Nebeská říše atd.), můj překlad se drží publikace *Dějiny Číny* z nakladatelství NLN.

Zvláštním případem je výčet třinácti nespecifikovaných jmen, a ačkoliv je (jako výše) jasné, že se jednalo o významné kolonizátory, myslím, že by takto dlouhý seznam bez vysvětlivek byl pro čtenáře nestravitelný. Zároveň by nepůsobilo obratně, kdyby každé jméno rozvedla vnitřní vysvětlivka v apozici. Jména jsem na základě paralelních textů rozdělila do skupin podle toho, v jaké oblasti působili. James Cook, David Livingstone a Cecil Rhodes zůstali bez vysvětlivky, protože byli zmíněni již dříve.

[O:192]: It was individuals [...] the likes of Richard Burton, Robert Clive, James Cook, George Goldie, George Grey, David Livingstone, Frederick Lugard, William Mackinnon, Alfred Milner, Stamford Raffles, Cecil Rhodes, Edward Gibbon Wakefield, and Arthur Wellesley

[P:198]: Byli to jednotlivci [...] Patřili k nim cestovatelé a objevitelé jako James Cook, David Livingstone a autor *Tisíce a jedné noci* Richard Burton, obchodník William Mackinnon, zakladatel Singapuru Stamford Raffles, bengálský guvernér Robert Clive a Cecil Rhodes. O kolonizaci Afriky se zasadili Frederick Lugard, Alfred Milner a George Goldie; George Grey a Edward Gibbon Wakefield se podíleli na vzniku kolonií v Austrálii a na Novém Zélandu. Pozdější britský premiér Arthur Wellesley se během své vojenské kariéry zasloužil o územní zisky v Indii.

Jedinou zmíněnou ženou je historička Philippa Levine. Osobně cizí ženská jména raději nepřechyluji, což je v nominativu a s vnitřní vysvětlivkou „historička“ možné bez jakéhokoliv dopadu na porozumění. Při případném vydání, které zatím není zcela předmětem práce, bych toto konzultovala přímo s nakladatelstvím.³⁰

Reálie a místní názvy

V textu jsou zmíněny dvě listiny „Navigation Acts“ [O:324] a „Enclosure Acts“ [O:383]. V prvním případě máme hned dvě možnosti „navigační akta“ a „zákon o plavbě“. Z označení „zákon o plavbě“ je sice ihned jasné, o co se jedná, nicméně stejný či velice podobný název nesou i další zákony, které se k dané problematice vůbec nevztahují, proto jsem se rozhodla pro „navigační akta“ [P:330], která se jednoznačně pojí právě s anglickou imperiální legislativou. Výchozí text sám dostatečně vysvětluje, o co se jedná. Pro „Enclosure Acts“ jsem zvolila překlad opisem „ohrazování komunitní půdy“ [P:388].

Názvy obchodních a misionářských společností mají ekvivalenty dohledatelné v paralelních textech („East India Company“ – „Východoindická (obchodní) společnost“; „London Missionary Society“ – „Londýnská misionářská společnost“). Ekvivalenty a transkripce

³⁰ Ze zběžné rešerše na stránkách obou vybraných nakladatelství vyplývá, že Academia ženská cizí jména většinou přechyluje, NLN uvádí tak i onak.

máme i pro toponyma, k Bečuánsku a Mašonsku, která jsem považovala za neznámá a hůře dohledatelná, jsem doplnila názvy dnešních afrických států [P:186–8]. Dohledání kontextu a porovnání s jinými publikacemi poté řeší některé lexikální nejasnosti, např. zda anglické „Indians“ odkazuje k „Indům“, či „Indiánům“ a „South Africa“ k zeměpisné oblasti „jižní Afriky“, nebo konkrétněji „Jižní Afriky“, což je varianta, která se jednak užívá pro Jihoafrickou republiku, jednak v paralelních textech označuje britské kolonie na jejím dnešním území.

Text využívá místní označení „Burma“ [O:475], ačkoli se stát od roku 1989 nazývá Myanmar. Přesto jsem se i v překladu rozhodla zachovat název „Barma“, což je původní koloniální jméno odvozené od jednoho z místních etnik (a ačkoli to byl jeden z argumentů pro přejmenování, dnes se běžně ani jedno označení nepovažuje za přesnější či inkluzivnější). Užití obou názvů je a vždy bylo rozkolísané, a to nejen v zahraničí, ale i oblasti samé. „Myanmar“ může naznačovat odpor k původním koloniálním pořádkům, zatímco „Barma“ může vyjadřovat nesouhlas s tamním režimem (což je po puči roku 2021 ještě výraznější než v době, kdy vyšel výchozí text).³¹ Proto je těžké posoudit, zda autor název „Burma“ využil omylem, či tím chtěl vyjádřit svůj politický postoj. V kontextu celé věty ([O:473]: „differences between ‘host‘ ethnic communities and those ‘imported‘ under colonial rule, such as [...] Indians in East Africa, and the Rohingya in Burma“) nelze vyloučit, že mluví o původní kolonii či obecněji dané oblasti (jako východní Afrika předchozím příkladem), kde by starší název byl na místě.

Problematický mohl být také úsek [O:459]: „in the Artic, the Antarctic Treaty System is a simmering legacy of the colonial order“. „Artic“ zde sice neoznačuje Arktidu, nýbrž všeobecně polární oblast, nicméně se domnívám, že by ve spojení s Antarktickým smluvním systémem mohl doslovný překlad čtenáře zmást. Proto jsem se rozhodla pro opis: „v polárních oblastech“.

Autor užívá místní označení i jako součást humoru, konkrétně v úseku [O:206] „shirts from Lancashire, teacups from Stoke-on-Trent, and the Word of the Lord“. Pro pochopení kontrastu mezi ekonomickými a náboženskými podněty není třeba vědět, jak přesně zmíněné zboží vypadá či kde je vyráběno, a je proto možné vysvětlivky nedodávat.

³¹ LINTNER, Bertil, 2012. [online].
Kim Tong-Hyung & Hyung-Jin Kim, 2021. [online].

Text využívá zástupných označení pro britské státní orgány dle jejich sídel: „Whitehall“ pro vládu a „Westminster“ pro parlament [O:218]. V překladu byly rovnou zmíněny dané orgány [P:227]. Podobně tak u „the City“, které zastupuje finanční sféru [O:199; P:208].

Adice a výpustky

V úseku o „white man’s burden“ [O:70] byla přidána informace, že Amerika španělské kolonie získala během španělsko-americké války, kterou si lze snadno dohledat, a že se jednalo o většinu španělských kolonií. Ke knihám o Flashmanovi jsem dodala, že jde o historické fikce.

Vypuštěna byla aluze na *Chaloupku strýčka Toma* v úseku [O:128] „the British Empire, like Topsy, ‘just grewed‘“. Kniha je v anglofonním prostředí známá a čtenář by si pravděpodobně vzpomněl, že Topsy byla sirotek a „prostě vyrostla“, i že využívá nesprávnou formu minulého času (místo „grew“). Idiom se používá, když něco vyrostlo, aniž by si toho někdo všiml nebo se k tomu hlásil (i např. jako kritika rostoucích státních rozpočtů)³². Český čtenář toto ale pravděpodobně neví a vysvětlivka by jednak zkomplikovala syntax, jednak ztratila humorný ráz. Jelikož má úsek expresivní, kontaktovou i metajazykovou funkci, nechtěla jsem jej nivelizovat zcela, a proto jsem se jej rozhodla nahradit českým rčením. Váhala jsem mezi dvěma: „růst jako houby po dešti“ a „růst jako dříví v lese“. „Dříví v lese“ možná lépe vystihuje nezapojení okolí, nicméně tolik nepodtrhuje rozsah, který by se k expanzi hodil, proto jsem se nakonec rozhodla pro „houby po dešti“ a zaměnila Britské impérium za britské osady: „britské osady vyskakovaly jako houby po dešti“ [P:135].

Rovněž byla vynechána narážka v úseku [O:265] „the sometime Prime Minister Lord Rosebery“, která pravděpodobně poukazuje na to, že byl Rosebery premiérem pouze necelých šestnáct měsíců³³. Autor předpokládá, že čtenář toto ví, a přívlastkem jej zamýšlí pobavit i s ním navázat kontakt skrze společnou znalost britských reálií. Vzhledem k tomu, že se obě tyto funkce přidáním vysvětlivky ztratí a Roseberyho kariéra není předmětem textu, rozhodla jsem přívlastek zcela vynechat.

³² “Topsy - Definition, Pictures, Pronunciation and Usage Notes“. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. [online]. OWENS, Gene. [online].

³³ “Archibald Philip Primrose, 5th earl of Rosebery”. Encyklopaedia Britannica. [online].

Intertextualita

Vedle výše zmíněných citátů Seeleyho a Fräsera pracuje text se spoustou další intertextuality a pro řadu citátů se nepodařilo dohledat české ekvivalenty. Jindy (Seeleyho „fit of absence of mind“, viz výše) se nabízený překlad v kontextu tohoto textu nehodil.

Na dvou místech byl vedle českého překladu zmíněn i původní anglický pojem, pokud se vztahoval přímo k diskurzu publikací o imperiální historii v anglickém jazyce. Kiplingův pojem „a white man’s burden“ se běžně překládá jako „břemeno bílého muže“, ale jelikož je v textu zmíněna i stejnojmenná báseň, která má více českých překladů s různými názvy, zmínila jsem anglický obrat v závorce [O:70; P:74]. Druhým případem je „men on the spot“, pro který jsem použila vlastní překlad „muži v terénu“.³⁴ Dále je ovšem metajazykově tematizováno, že se tento pojem užívá v anglicky psané literatuře, pročež jsem uvedla i původní anglický pojem [O:239, P:246].

Citát George Malloryho „Because it’s there“ jako „Protože tam je“ uvádí řada zdrojů, např. článek ČT³⁵, Lidových novin³⁶ a povídka o Mallorym s tímto jménem³⁷ [O:8; P:8].

Úsek [O:173]: „In the most parts of the world that became red on the map“ pracuje s představou zabarvujících se kolonií na mapě, která je tematizována v první kapitole (*The red on the map*) i jiné oborové literatuře³⁸. První kapitola nicméně není součástí výchozího textu, proto bylo třeba obrat nivelizovat a dovysvětlit, [P:179] „ve většině částí světa, které si Británie přivlastnila“.

³⁴ Ačkoliv má „man“ význam „muž“ i „člověk“, a tedy by přicházela v úvahu genderově neutrální varianta „lidé v terénu“, zúžení významu vyplývá ze zbytku textu i historického kontextu.

³⁵ „Everest metafora pro nemožné, Mallory pak zosobnění snahy o nemožné.“ Česká televize – ČT24. [online].

³⁶ GIBIS, Vojtěch, 2016. [online].

³⁷ „George Mallory.“ Databáze knih. [online].

³⁸ např. Fergusonově *Britském impériu*

Funkce expresivní a fatická

Autor pro kontakt se čtenářem využívá první osobu plurálu či všeobecný podmět „one“. Vzhledem povaze výchozího textu jsem si dovolila používat osobní zájmena i v úsecích, kde v originále nebyla, ale nabízela přirozenější vazbu či přehlednější syntax. Např. v úseku níže umožnila první osoba odstranit vsuvku:

[O:25]: This, coupled with a permissive intellectual and political environment both internationally and at home, made empire hard to avoid.

[P:28]: Připočteme-li k tomu benevolenci domácí i zahraniční politické scény a inteligence, byl vznik impéria prakticky nevyhnutelný.

Podobně se je možné zbavit pasiva, které např. v ukázce níže může zahrnovat i čtenáře, a proto se osobní zájmeno nabízí:

[O:102]: Another important cause of imperial expansion was what might be termed the law of unintended consequences.

[P:108]: Další důležitou příčinu imperiální expanze bychom mohli popsat jako zákon nezamýšlených následků.

Vzhledem k tomu, že v jiných úsecích (viz níže) naopak byla kvůli přehlednější syntaxi první osoba plurálu odstraněna, můžeme do jisté míry mluvit o kompenzaci.

[O:34]: As Tony Hopkins reminds us, control over the means of destruction

[P:37]: Podle britského historika A. G. Hopkinse technický pokrok výrazně snížil

Dalším výrazným rysem výchozího textu je ironie a expresivita. Zčásti ji označují uvozovky, nicméně jsem se jí rozhodla podtrhnout i jazykově. V úseku níže, kde uvozovky označují jak citaci obecného mínění, tak autorův ironizující odstup, byla záměrně zvolena neobvyklá až archaizující vyjádření:

[O:79]: There was a genuine belief that administrators, missionaries, and others at the colonial coalface were 'lighting the dark places', supervising 'great works, roads, railways, telegraphs, wharfs', and directing Africans and Asians through 'wise and benevolent guardianship'.

[P:85]: Panovalo přesvědčení, že správci, misionáři a další aktéři v předních liniích kolonizace „osvětlují temná zákoutí“ tehdejšího světa, dohlížejí na „skvostná díla, výstavby silnic, železnic, telegrafu a přístavišť“ a že asijské a africké obyvatelstvo řídí jako „moudří a laskaví opatrovatelé“.

Jak už padlo výše, vyhnula jsem se kurzívě. Samozřejmě se pak nabízela otázka, zda v případech, kdy kurzíva označuje ironii, není lepší rovněž použít uvozovky, ale usoudila jsem, že např. v konkrétním úseku níže je odstup autora patrný díky spojením „vlastně nepřišla“ a „nijak draho“:

[O:66]: the price of colonization was relatively *cheap*.

[P:70]: nepřišla vlastně kolonizace Británii nijak zvlášť draho.

V úseku [O:117]: „His was the view from the colonial coalface, the view of an empire builder not the armchair historian or the Whitehall-bound official“ autor proti sobě staví kolonizátory v terénu a historiky či úředníky, kteří se vyjadřují, ačkoli v zámoří nikdy nebyli (což shrnuje přívlastek „armchair“). V češtině jsem zaměnila křeslo za vytápěnou pracovnu [P:123]: „Jeho pojetí pochází z reality kolonialismu, od někoho, kdo se o vznik impéria zasadil vlastníma rukama, nikoliv z vytápěné pracovny nějakého historika či věrného vládního úředníka.“³⁹

Další pragmatické posuny

Mezi pragmatické posuny by spadaly i výše zmíněné změny v délce vět a souvětí, jejichž cílem bylo zpřístupnit text čtenáři. Ruku v ruce s tím jde také přidávání podmětů do nově vzniklých vět kvůli kohezi a koherenci. Oba pojmy označují soudržnost a návaznost textu, koherence na rovině sémantické, koheze na rovině konkrétních jazykových prostředků (ukazovacích zájmen, spojek atd.)⁴⁰. V příkladu níže při náhradě polovětných participiálních vazeb vznikly nové věty, které by bez přidání podmětu spojoval jediný kohezní prostředek, a to shodně časovaná slovesa (nejvýrazněji třetí osobou plurálu). S vyjádřenými podměty je návaznost zřetelnější:

[O:184]: The activities of these **individuals** have been interpreted as ‘hollowing out’ places for later colonial rule, drawing attention to exploitable resources in a particular area, publicizing problems that might strike a chord with missionaries or humanitarians, or contributing to instability that eventually called forth metropolitan attempts to sort out the mess—pedalling whiskey and guns, perhaps, or creating communities of Christians [...] In a range of ways these activities forged the interface between Britain/Europe and other regions and cultures.

³⁹ Jedná se o posun individuální. Ve vztahu ke kritice historiků a úředníků ho můžeme chápat jako výrazové zesílení (naopak „věrný vládní úředník“ může znít mírněji než „Whitehall-bound official“). Představa, že názor přišel „odněkud“ ve mně nicméně evokuje spíše představu budovy, místnosti atd. než nábytku – „jeho pojetí pochází z křesla nějakého historika“.

⁴⁰ „*Koheze*“. Nový encyklopedický slovník češtiny. [online].

[P:189] Takové aktivity **jednotlivců** bývají vykládány jako jakési „vymycování“ lokalit, kde by se později měla uchytit koloniální vláda: **jedinci** přitahovali pozornost k dostupným zdrojům a upozorňovali na problémy, které by mohly zaujmout misionáře a dobrodělce. Prispívali k destabilizaci, kvůli níž musela centra moci chtít nechtě zasáhnout a pokusit se uklidit, co **jednotlivci** nadrobili: **jedinci** mohli třeba dovážet whiskey a zbraně nebo zakládat křesťanské komunity [...] Aktivity **jedinců** celou řadou způsobů utvářely styčnou plochu mezi Británií, respektive Evropou, a cizokrajnými regiony a kulturami.

S přidáváním podmětů souvisí i snaha vyhnout se příliš nápadnému opakování slov a hledání kontextových synonym (jednotlivci – jedinci; Británie – impérium – Britské impérium – Britové atd.). V úseku výše jsem se zároveň zbavila části „Britain/Europe“, která mi připadala typograficky neobratná.

Zatímco v předchozích částech byla řeč o rozvedení pojmů intelektualizacemi a opisy, zejména v šesté kapitole se dařilo některé formulace výchozího textu zestručnit a zpřehlednit:

[O:439]: For a start, it created new countries, most with national boundaries that are peculiar because of the unusual extent of the land they envelop and because of the ethnic and cultural heterogeneity of that which they contain.

[P:442]: V první řadě vytvořilo nové státy, které vynikají svou rozlohou a hranicemi, jež objímají etnicky a kulturně rozmanitá území.

Již výše byly uvedeny některé příklady výrazového zesílení, které nicméně působí v souladu s celkovým vyzněním textu. K takovým změnám došlo i např. v úseku [O:131]: „missionaries who arrived [...] to convert people often achieved hardly any conversions at all“ – [P:138]: „misionáři, kteří se vydali obrátit obyvatele [...] na svou víru, sotva někoho spasili“, kde česká varianta může kvůli slovesu „spasit“ působit ironičtěji než originál; překlad zároveň motivovala snaha vyhnout se opakování slov a hledání jiného ekvivalentu pro „convert“ než „obrátit na víru“. K podobnému zesílení došlo také v úseku [O:139]: „they sought to interfere with Kikuyu circumcision practices“ – [P:146]: „se [...] pokoušeli africkému kmeni Kikujů rozmluvit obřízku“.

V úseku [O:272]: „The government might commission privateers (‘pirates’) to shoot up Spanish trade in the West Indies“ došlo při překladu [P:279]: „Vláda stejně tak mohla najmout korzáry („piráty“), aby překazili španělské obchodní aktivity v Západní Indii“ ke generalizaci.

Mezi rozhodnutí na pragmatické rovině patří i řešení příkladů problematických oblastí v kapitole šesté [P:466]: „travails of Iraq, or the Quebec issue in Canada. The Kashmir dispute [...] the divisions between north and south in countries such as Nigeria, or the fractured status of Somalia [...] Colonial boundaries such as the 1,600-mile-long Durand Line separating Afghanistan and Pakistan, or that dividing Sudan and the newly created state of South Sudan“. Jak už bylo naznačeno výše (3. Metoda překladu), vycházela jsem z předpokladu, že by knihu převzala odbornější nakladatelství, jejichž čtenáři pravděpodobně mají o světové dění zájem či vědí, kde si informace dohledat. Proto jsem se v rámci zachování přehledné syntaxe rozhodla text dále nepřetěžovat vnitřními vysvětlivkami a ponechat jednotlivé problémy bez vysvětlivek.

4. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo představit a okomentovat překlad úseku z knihy *The British Empire: A Very Short Introduction*, který se zabývá podněty ke vzniku a expanzi Britského impéria a dědictvím britského kolonialismu v dnešním světě. Výsledkem práce je jednak překlad vybraného úryvku z anglického do českého jazyka, jednak komentář k tomuto překladu, který obsahuje analýzu výchozího textu, popis metody překladu a poznámky k některým překladatelským problémům. Vzhledem k rozsahu práce se nebylo možné vyjádřit ke všem zajímavým úsekům textu a vybrat všechny výskyty daného posunu, proto byly zmíněny pouze příklady pro ilustraci či úseky, jejichž řešení by mohlo být sporné.

Překlad tohoto textu byl v mnoha ohledech složitější, než jsem očekávala. Klíčové bylo vyvážit charakteristické rysy původního textu a požadavky srozumitelného českého textu. Na syntaktické rovině jsem se snažila zohlednit rozdíly mezi oběma jazyky i pohodlí čtenářů, text rozvolňovat a souvěti zkracovat, ale pouze do té míry, aby zůstala zachována stručnost a kondenzovanost, kterou originál vyniká. Další velkou výzvu představovalo ironické, kontaktné a poetizující vyznění textu, které na jedné straně práci ozvláštnilo a zpříjemnilo, na druhé svádělo k příliš invenčním řešením.

5. Bibliografie

PRIMÁRNÍ

JACKSON, Ashley, 2013. *The British Empire: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199605415.

SEKUNDÁRNÍ

PARALELNÍ TEXTY A OBOROVÁ LITERATURA

BRODIE, Fawn MacKay & The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024. *Sir Richard Burton | Biography, Facts, & Arabian Nights | Britannica*. [online]. Encyclopaedia Britannica, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Richard-Burton-British-scholar-and-explorer>.

ČORNEJ, Petr, ČORNEJOVÁ, Ivana & PARKAN, František, 2004. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2: Středověk a raný novověk*. Praha: SPN. ISBN 8072351524.

Encyclopaedia Britannica. [online]. Encyclopaedia Britannica, c2024. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/>.

Everest metafora pro nemožné, Mallory pak zosobnění snahy o nemožné, 2010. [online]. Česká televize: ČT24. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/everest-metafora-pro-nemozne-mallory-pak-zosobneni-snahy-o-nemozne-206444>.

FAIRBANK, John F, 1998. *Dějiny Číny*. Přeložili Martin Hála, Jana Hollanová, Olga Lomová. Praha: NLN: Dějiny států. ISBN 8071062499.

FERGUSON, Niall, 2016. *Britské imperium: Cesta k modernímu světu*. Přeložil Rudolf Chalupský. (2. vyd.). Praha: Argo: Prostor: Dokořán. ISBN 9788025720103.

George Grey | NZHistory, New Zealand History. 2017. [online]. Ministry for Culture and Heritage. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://nzhistory.govt.nz/people/sir-george-grey>.

George Mallory: "Protože tam je." [online]. Databáze knih. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/povidky/george-mallory-protoze-tam-je-76370>.

GIBIŠ, Vojtěch, 2016. *POHNUTÉ OSUDY: Proдали Everest. Spolu s dalšími šesti lidmi je zabila bouře | Lidé*. [online]. Lidovky.cz, c2024. ISSN 1213-1385. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/lide/pohnute-osudy-prodali-everest-zabila-je-boure-spolu-s-dalsimi-sesti-lidmi.A160510_071721_lide_gib.

GODECHOT, Jacques, PAKENHAM, Elizabeth & The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024. *Arthur Wellesley, 1st Duke of Wellington | Biography | Britannica*. [online]. Encyclopaedia Britannica, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Arthur-Wellesley-1st-Duke-of-Wellington>.

HLAVAČKA, Milan, 2006. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3: Novověk*. Praha: SPN. ISBN 8072351729.

MACINTYRE, Stuart, 2013. *Dějiny Austrálie*. Přeložil Antonín Hradilek. (1. vyd.). Praha: NLN: Dějiny států. ISBN 9788074222221.

NĚMEC, Václav, ed. *Dějepis.com*. [online]. c1997-2024. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/>.

OWENS, Gene. *Literary Context Explains Phrase*. [online]. The Oklahoman, c Gannett 2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.oklahoman.com/story/news/2005/09/15/literary-context-explains-phrase/61925145007/>.

PARKER, Geoffrey & LOVETT, Robert A., 1999. *Atlas světových dějin*. Přeložil Martin Mlíkovský. (1. vyd.). Praha: Knížní klub. ISBN 9788071769286.

The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024. *Archibald Philip Primrose, 5th earl of Rosebery | Biography | Britannica*. [online]. Encyclopaedia Britannica, c2024. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Archibald-Philip-Primrose-5th-earl-of-Rosebery>.

The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024. *George MacDonald Fraser | Historian, Novelist, Adventurer | Biography | Britannica*. [online]. Encyclopaedia Britannica, c2024. [cit. 01/05/2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/George-MacDonald-Fraser>.

VEGO, Milan, 2007. *Clausewitz's Schwerpunkt: Mistranslated from German – Misunderstood in English*. [online]. Military Review: January-February 2007. 101–9. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20070228_art014.pdf.

VRABEC, Michal, 2008. *Konec impéria. Hospodářsko-spoločenské důsledky španělsko-americké války 1898*. Bakalářská práce, vedoucí Ševčík, Miroslav. [online]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. [cit. 01/05/2024]. Dostupné z: https://theses.cz/id/0hsqyw/#panel_text.

SLOVNÍKY A PŘÍRUČKY

Anglicko-český slovník | Lingea. [online]. Brno: Lingea s.r.o., c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/anglicko-cesky>.

Autorský kolektiv Lingea, 2019. *Anglicko-český, česko-anglický praktický slovník*. (5. vyd.). Brno: Lingea. ISBN 9788075084842.

Cambridge Dictionary. [online]. Cambridge: Cambridge University Press & Assessment, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org>.

ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie & MINÁŘOVÁ, Eva, 2008. *Současná stylistika*. PRAHA: NLN. ISBN 9788071069614.

Český národní korpus. [online]. 2024. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>.

DUŠKOVÁ, Libuše, ed, 2012. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. (4. vyd.). Praha: Academia. ISBN 9788020022110.

HORNBY, Albert Sydney, ed. & CROWTHER, Jonathan, ed., 1997. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English*. (5. vyd. 3. revidovaný dotisk). Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780194314213.

Internetová jazyková příručka. [online]. c2008-2024. Praha: Ústav pro jazyk český. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.

KARLÍK, Petr, ed., NEKULA, Marek, ed., PLESKALOVÁ, Jana, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova Univerzita, c2012-2020. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>.

Oxford English Dictionary. [online]. Oxford: Oxford University Press, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.oed.com/?tl=true>.

Oxford Learner's Dictionary [online]. Oxford: Oxford University Press, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/>.

TRANSLATOLOGIE

KNITTLOVÁ, Dagmar, 1995. *Teorie překladu*. (1. vyd.). Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 9788070674598.

KNITTLOVÁ, Dagmar, ZEHNALOVÁ, Jitka, GRYGOVÁ, Bronislava, 2010. *Překlad a překládání*. (1. vyd.) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 9788024424286.

LEVÝ, Jiří, 2012. *Umění překladu*. (4. upravené vyd.). Praha: Apostrof. ISBN 9788087561157.

NORD, Christane, 2005. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-orientad text analysis*. [online]. (2. vyd.) Amsterdam: Rodopi: Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur. ISBN 9789042018082.

Dostupné z:

https://www.google.cz/books/edition/Text_Analysis_in_Translation/HaHTZ2IxIX4C?hl=cs&gbpv=0.

NORD, Christiane, 2011. *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität: Theorie, Methode und Didaktis des funktionalen Übersetzens*. [online]. Berlín: Frank & Timme GmbH. ISBN 9783865963307. Dostupné z:

https://www.google.cz/books/edition/Funktionsgerechtigkeit_und_Loyalit%C3%A4t/5Igeitu38zAC?hl=cs&gbpv=0.

POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória uměleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. (2. přepracované a rozšířené vyd.). Bratislava: Tatran: Okno.

DALŠÍ ZDROJE

Academia nakladatelství a knihkupectví. [online]. Academia. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://www.academia.cz/>.

Anne Weir: Základy – Nakladatelství BB art. [online]. Nakladatelství BB art. [14/04/2024]. Dostupné z: <http://www.bbart.cz/autori.asp?id=1186>.

Ashley Jackson Historian. [online]. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://ashleyjacksonhistorian.com/>.

Členění čísel, víceslovné číslovkové výrazy (typ 365, 2 582) a desetinná čísla. In: *Internetová jazyková příručka*. [online]. c2008-2024. Praha: Ústav pro jazyk český. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=791>.

Das Britische Empire: Reclam Sachbuch – Ashley Jackson – Knihy Google. Google Books. [online]. [cit. 05/05/2024]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=JXJ3DwAAQBAJ&redir_esc=y&hl=cs.

Dějiny a současnost – NLN – Nakladatelství lidové noviny. [online]. Nakladatelství lidové noviny. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.nln.cz/das/?reset>.

Dějiny Anglie: Základy – Nakladatelství BB art. [online]. Nakladatelství BB art. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <http://www.bbart.cz/katalog.asp?id=3035>.

Dějiny Británie – NLN – Nakladatelství lidové noviny. [online]. Nakladatelství lidové noviny. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.nln.cz/knihy/dejiny-britanie-2-vydani/>.

Dějiny kolonizací – NLN – Nakladatelství lidové noviny. [online]. Nakladatelství lidové noviny. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.nln.cz/knihy/dejiny-kolonizaci/>.

Dějiny USA – NLN – Nakladatelství lidové noviny. [online]. Nakladatelství lidové noviny. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://www.nln.cz/knihy/dejiny-usa-seste-vydani/>.

Dvojtečka. In: *Internetová jazyková příručka*. [online]. c2008-2024. Praha: Ústav pro jazyk český. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=161>.

Edice Historie. [online]. Academia. [cit. 11/05/2023]. Dostupné z: <https://www.academia.cz/edice/historie>.

HAIČOVÁ, Eva, 2017. *Aktuální členění větné.* In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita. c2012-2020. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/AKTUÁLNÍ_ČLENĚNÍ_VĚTNÉ.

Historie a fakta – Argo. [online]. Knihy – Nakladatelství Argo. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: https://argo.cz/knihy/?filter={%22relations%22:{%22bcategory%22:38}}&page=1&posts_per_page=12&order=year-DESC.

Homepage – Oxford University Press. [online]. Oxford University Press, c2024. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://corp.oup.com/>.

JUDD, Denis – Impérium – Městská knihovna v Praze. [online]. Městská knihovna v Praze. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://search.mlp.cz/cz/titul/imperium/2196026/#book-content>.

KABOŇOVÁ, Petra, 2007. *Čínští smluvní dělníci na Kubě ve třetí čtvrtině 19. století.* Diplomová práce, vedoucí Opatrný, Josef. [online]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Středisko ibero-amerických studií. [cit. 26/04/2024]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/13462>.

Kim Tong-Hyung & Hyung-Jin Kim, 2021. *Myanmar vs. Burma: Why the different names matter?* | *AP News*. [online]. AP News. [cit. 26/04/2024]. Dostupné z: <https://apnews.com/article/myanmar-burma-different-names-explained-8af64e33cf89c565b074eec9cbe22b72>.

- LINTNER, Bertil, 2012. „*Barma*“, „*Myanmar*“, nebo „*Mjanmarsko*“?. Překlad Barmské centrum Praha. [online]. Burma Center Prague. [cit. 26/04/2024]. Dostupné z: <https://www.burma-center.org/cs/barma-nebo-myanmar-mjanmarsko/>.
- PANEVOVÁ, Jarmila, 2017. *Koreference*. In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovní češtiny*. [online]. Brno: Masarykova univerzita. c2012-2020. [cit. 16/04/2024]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOREFERENCE>.
- Středník*. In: *Internetová jazyková příručka*. [online]. c2008-2024. Praha: Ústav pro jazyk český. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=173&dotaz=st%C5%99edn%C3%ADk>.
- Uvozovky*. In: *Internetová jazyková příručka*. [online]. c2008-2024. Praha: Ústav pro jazyk český. [cit. 12/04/2024]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=162&dotaz=uvozovky>.
- Very Short Introductions – Oxford University Press*. [online]. Oxford University Press, c2024. [cit. 14/04/2024]. Dostupné z: <https://global.oup.com/academic/content/series/v/very-short-introductions-vsi/?lang=en&cc=us>.
- VOLČÍK, Stanislav, 2017. *Čínsko-japonské bilaterální vztahy*. Bakalářská práce, vedoucí Myšička, Stanislav. [online]. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra politologie. [cit. 26/04/2024]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/swe8yz/STAG73263.pdf>.
- Wikipedia*. [online]. Wikimedia Foundation, Inc. c2001-2024. [cit. 26/04/2024]. Dostupné z: <https://www.wikipedia.org>.

6. Přílohy

Příloha 1: Přepis výchozího textu

1 Chapter 3

2 **Engines of Expansion**

3 This chapter explores the major impulses that led people to venture overseas and engage
4 in activities that led to imperial expansion. The motive forces included migration, trade,
5 strategic rivalry, and warfare. The trite but truthful answer to the question ‘why do empires
6 grow’ is ‘because they can’. Following from this, the answer to the question ‘why did people
7 act in ways that led to empire?’ is ‘because they could’. George Mallory’s answer when asked
8 why he wanted to climb Everest was ‘because it’s there’, and many British people felt the
9 same about the world and the opportunities it offered. European people had the capacity to
10 get overseas and to do things when they arrived—trade, explore, preach, settle—and so they
11 did. There were serious risks, but enough people considered them acceptable, especially as
12 technology and science combined to increase their chances of surviving sea voyages, disease,
13 and hostile indigenes and hostile environments. Others were simply desperate enough—for
14 survival or for glory—to try. There was a world out there to be acted upon, fortunes to be
15 won, lands to be conquered, curiosity to be slaked, souls to be saved. Increasingly, as hazards
16 of climate, distance, and resistance were mastered, it became a British world, and to be a
17 Briton abroad within the Empire’s bounds became an exulted status.

18 Unless the British government, or some other agency, had closed all the ports
19 and immobilized all the ocean-going vessels, there was really no way of stopping people
20 leaving the country and doing things that, as often as not, led to colonization. A nineteenth-
21 century cartoon captured the unbridled zest for colonialism by depicting a would-be colonist
22 with a ladder staring wistfully at the moon. The existence of the British Empire rested
23 on sufficient tools and motivated and indigenous weakness in the face of advancing colonial
24 frontiers. Technological advances fed the growing disparity between Western imperialists and
25 the indigenous societies that they encountered. This, coupled with a permissive intellectual
26 and political environment both internationally and at home, made empire hard to avoid.
27 Empire rested upon a relative absence of rivals capable of threatening Britain’s position in

28 Europe, and rivals overseas who could be beaten or accommodated; on American
29 isolationism; and on the acquiescence, or ineffectual resistance, of vast swathes of the non-
30 European world.

31 **Relative power vis-à-vis indigenous societies and great power rivals**

32 The expansion and contraction of the British Empire reflected Britain's power relative to
33 indigenous polities, and that of other 'great power' states. One of the most important causes
34 of expansion was technological and scientific advance. As Tony Hopkins reminds us, control
35 over the means of destruction combined with a sharp reduction in the costs of coercion caused
36 by technological progress enabled vast extensions to the Empire. Advances were not confined
37 to the hardware of technology, such as guns, railways, steamships, cable and wireless
38 telegraphy, and deep-level mining machinery; it also encompassed organizational technology
39 such as bureaucratic structures, innovations such as the infantry square and the management
40 of complex lines of communication, joint stock companies, banks, and revenue-gathering
41 census information. Scientific and technological advances were handmaidens of the empire,
42 simultaneously reinforcing and demonstrating British superiority and calling forth greater
43 colonial endeavour. The British Empire oversaw a profusion of scientific initiatives and
44 circuits, including networks of agronomists, anatomists, botanists, foresters, geologists,
45 marine biologists, oceanographers, and physicists.

46 The Empire grew when the international setting was permissive—when power disparities
47 between the West and the Rest were buttressed by a range of intellectual, psychological, and
48 political factors that made empire more likely to occur and to be tolerated or actively
49 welcomed. Until the nineteenth century it was considered acceptable to conquer overseas
50 territory and subjugate foreign people, to enslave them or exploit them as cheap labour;
51 to convert or 'uplift' them, allegedly for their own good, or to take the natural resources
52 which occurred in their lands, justified by the claim that if the natives were incapable
53 of utilizing God-given resources, it was the duty of a superior civilization to do so instead.
54 At home, whilst never unopposed, this was not generally deemed reprehensible; amongst
55 Britain's great power peers it was considered normal, indeed even dutiful and admirable.
56 To be an empire builder was to an adventurer, a hero, a doer of deeds in a world that needed
57 to be taken in hand. There were as yet no international bodies, such as the United Nations
58 or human right charities, to effectively oppose it, and the voices of empire's critics and its
59 nationalist opponents were at this stage too weak to be of much consequence. Furthermore,

60 the rights of indigenous people were barely considered, the defeat of their resistances
61 to European encroachment viewed largely as inconsequential, their lives of little value.
62 Internal opposition to colonial forces and imperial rule was delegitimized in a host of ways,
63 and crushed with relative ease if it were not accommodated.

64 When coupled with the evident capacity of the agents of British expansion to enter distant
65 lands and establish the trade links or settlements that they desired, this all meant that the price
66 of colonization was relatively *cheap*. It did not cost vast amounts in terms of the nation's
67 blood and treasure; maintaining it did not degrade Britain's economic and military resources;
68 and it did not seriously diminish its political and moral capital or its international reputation.
69 Indeed, other nations envied Britain its empire, and Britons could even preach of the need
70 to 'take up the white man's burden', Rudyard Kipling's exhortation to America when it
71 defeated Spain and occupied its colonies. This very clearly established colonization as a *duty*
72 of civilized powers, a notion at the heart of the powerful civilizing mission element in
73 nineteenth-century imperialism—part genuinely held belief, part self-justificatory foundation
74 myth of empire. Augmenting this was the equally prevalent argument that without
75 the blessing of British rule, indigenous societies would fall apart.

76 Liberals did not oppose the existence of empire or even its expansion, 'as long as it could be
77 represented as a system uncorrupting at home and contributing to world peace
78 and improvement'. The apparently oxymoronic (from today's viewpoint) motto 'empire
79 and liberty' was common at the high noon of empire before the First World War. There was
80 a genuine belief that administrators, missionaries, and others at the colonial coalface were
81 'lighting the dark places', supervising 'great works, roads, railways, telegraphs, wharfs',
82 and directing Africans and Asians through a 'wise and benevolent guardianship'. Paternalism,
83 and the belief in doing good things, was a central part of the imperial mission, becoming
84 stronger as liberal tendencies became more embedded in Britain itself.

85 The other key reason why the British Empire grew is that indigenous societies were unable
86 to successfully resist colonial intrusions. In many cases, colonial rule crept gradually across
87 an unsuspecting region; at one moment the Maasai, for instance, were allied with the newly
88 arrived British, raiding their enemies and taking their cattle in tandem with a British drive
89 to bring 'unfriendly' tribes to heel; the next, the Maasai were being moved off their land
90 and their nomadic way of life was under threat, the British now strong enough in the nascent
91 'East Africa Protectorate' to dispense with their assistance. At first, local leaders rarely

92 perceived the enormity of what was taking place, and might ally with Europeans in order
93 to pursue their own goals, unaware of the magnitude of the threat to their independence posed
94 by the odd European trader, concession-hunter, missionary, or explorer. They only tended
95 to find out that they were the thin end of a very big wedge when it was far too late
96 to effectively coordinate local resistance. It was often at this point of realization, maybe a few
97 years after the British had first arrive, that serious rebellions began, and were ruthlessly
98 crushed. The great pity for indigenous societies was that, like the Maori, they could not
99 predict the tidal wave of settlement that was to follow the initial arrival of a handful
100 of Europeans, and act in an appropriate, unified manner.

101 **The law of unintended consequences**

102 Another important cause of imperial expansion was what might be termed the law
103 of unintended consequences. This embraces the idea that many actions and contacts that led
104 to the creation of colonial situations did not have imperial expansion as their intention. The
105 law of unintended consequences governed much of the British Empire's expansion. Wherever
106 the British fetched up, sooner or later traders, missionaries, explorers, settlers, or military
107 officers would blunder into a situation that led to imperial expansion; Britain was a bull that
108 brought its own china shop. The Empire expanded in a piecemeal but exceedingly forceful
109 way, depending largely on the potency of the European interests present in a particular
110 region. Sir John Seeley, the founding father of British imperial history, echoed Palmerston
111 when he claimed that 'the British Empire was acquired in a fit of absence of mind'. The point
112 that he was making was that there had been no central blueprint for empire, no 'Plan of
113 Global Dominance' approved by a British Cabinet—just incessant, ad hoc growth on the
114 peripheries. In contrast, Harry Flashman, the gutless and philandering soldier-hero of George
115 MacDonald Fraser's novels, had quite a different perspective on British imperial expansion,
116 expressed in typically coarse fashion. 'Absence of mind, my arse,' he declared. 'We *always*
117 knew what we were doing; we just didn't always know how it would pan out.' His was
118 the view from the colonial coalface, the view of the empire-builder not the armchair historian
119 or the Whitehall-bound official. Fraser's point is that it was '*presence* of mind' on the part
120 of Britons overseas that led to imperial expansion, even if they could not foresee where their
121 actions would lead. Presence of mind, he said, but also 'countless other things, such as greed
122 and Christianity, decency and villainy, policy and lunacy, deep design and blind chance, pride
123 and trade, blunder and curiosity, passion, ignorance, chivalry and expediency, honest pursuit
124 of right, and determination to keep the bloody Frogs out.' As a summary of the motive forces

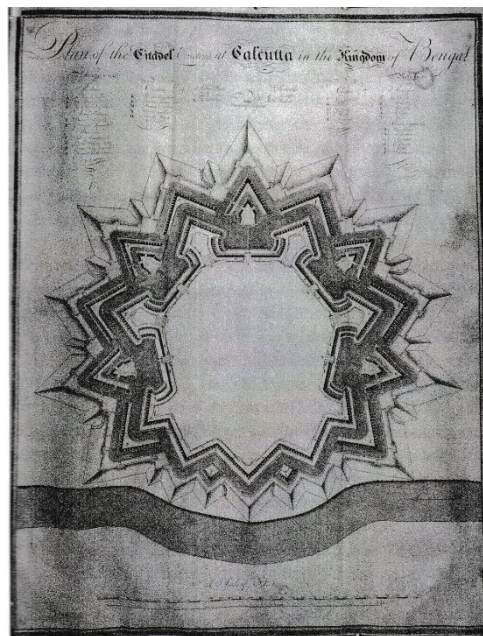
125 of British imperial expansion, MacDonald's list is hard to better. Philippa Levine criticized
126 the overplayed assertion that the British built an enormous overseas empire by accident, or
127 only did so reluctantly. Absent minded, perhaps, but inexorable and frenetic too: even at its
128 most 'absent minded' the British Empire, like Topsy, 'just grewed', and the extent of its
129 overseas conquests and the diversity of the situations in which it fetched up as the ruling
130 power was quite breathtaking.

131 The law of unintended consequences meant that missionaries who arrived in some distant
132 land to convert people often achieved hardly any conversions at all, but an awful lot else.
133 Their work might transform political dynamics and undermine the authority of indigenous
134 rulers; it might transfer new agricultural and medical ideas and skills, develop literacy
135 and education and, by dint of this, nationalism, as many later nationalists learned to read
136 and write and argue using Western texts and concepts whilst being educated by missionaries.
137 Missionaries stimulated the rise of African churches in opposition to their European
138 progenitors. They provoked cultural resistance that could feed political nationalism, empire's
139 nemesis, such as when they sought to interfere with Kikuyu circumcision practices, to
140 the chagrin of the colonial administration. Missionary teachings caused Hong Xiuquan, leader
141 of the Taiping Rebellion that killed about twenty million people, to believe that he was the
142 younger brother of Jesus Christ and to found the Heavenly Kingdom in south China. None of
143 these things were intended by the mutton-chop whiskered missionaries and their loyal
144 catechists, but they all resulted from their efforts to convert people to Christianity.

145 Examples of the law of unintended consequences abound. Captain Cook's reports of large
146 whale populations off Antarctica caused British whalers to hunt them, decimating their
147 population. The spread of firearms traded by concessions-seekers or businessmen weaponized
148 internal disputes in newly fatal ways that destabilized regions and caused imperial
149 interventions. British interventions in India, relating to caste and customs such as suttee (the
150 self-immolation of widows) made Hindu caste structures more salient, not less. The
151 development of communications infrastructure such as railways, ports, and shipping lines
152 enabled people to complete the hajj and forged new networks of trade in a world that was
153 becoming more interconnected, also allowing opponents of empire to become more vocal and
154 more effectively mobilized. Like a bullet ricocheting off multiple surfaces, it was difficult to
155 predict how Europe's initial contact with diverse regions and peoples would play out, though
156 it was safe to assume that nine times out of ten it would lead to further colonial
157 encroachment.

158 **The actions of individuals, organizations, and governments**

159 Whilst imperialism is a process, the British Empire was created by sentient human beings
160 acting upon the world around them—Europeans, but also the indigenous people who treated
161 with them, resisted them, traded with them, and allied with them. There were numerous
162 impulses causing individuals, organizations, and governments to ‘do things’ overseas. The
163 desire for resources and money-making opportunities was paramount in the initial phases.
164 There was then the drive to leave the British Isles and start life anew elsewhere, through
165 compulsion or choice. Monarchs and governments perceived the need to compete with rival
166 states through territorial acquisition. The impulse to proselytize and to civilize heathens
167 and to improve or restore their culture was potent, and the quest for knowledge of the world
168 and all its wonders became an obsession. All of these motives found ready numbers
169 of Britons desperate enough, rich enough, inspired enough, or intrepid enough to act upon
170 them.

171 *10. Forts and factories on the coast, early roots of empire in India. Plan of the Citadel of Calcutta and Fort William, the*
172 *East India Company's Fortified Warehouse, c. 1750 (pen & ink & watercolour on paper), English School (18th century)*

173 In the most parts of the world that became red on the map, European agents—botanists,
174 consuls, traders, military officers, missionaries, explorers, settlers, even artists—had been
175 operating for significant periods of time *before* formal rule was declared. Thus East India
176 Company men and their proxies were operating in India, largely on sufferance, generations
177 before the company (and by extension, Britain), controlled anything beyond tiny coastal
178 enclaves. Similarly, Europeans were active in the African hinterland decades before there

179 were any formal British colonies or protectorates there; David Livingstone, for instance,
180 visited Lake Ngami forty years before the declaration of the protectorate of Bechuanaland
181 that it became a part of. Likewise, Thomas Baines was painting baobabs and scenes
182 of the Zambezi three decades before the foundation of Rhodesia, and prospecting for gold
183 in Mashonaland two decades before Cecil Rhodes' 'pioneer column' came and raised
184 the flag. The activities of these individuals have been interpreted as 'hollowing out' places for
185 later colonial rule, drawing attention to exploitable resources in a particular area, publicizing
186 problems that might strike a chord with missionaries or humanitarians, or contributing to
187 instability that eventually called forth metropolitan attempts to sort out the mess—pedalling
188 whiskey and guns, perhaps, or creating communities of Christians that threatened chiefly
189 authority and that were in turn connected to powerful lobbies back in Britain that might, for
190 the sake of 'saving' a region from Arab slavers or some other dastardly threat, implore the
191 government to act. In a range of ways these activities forged the interface between
192 Britain/Europe and other regions and cultures. It was individuals, often backed by institutions
193 and companies, who were to fore in the penetration; the likes of Richard Burton, Robert
194 Clive, James Cook, George Goldie, George Grey, David Livingstone, Frederick Lugard,
195 William Mackinnon, Alfred Milner, Stamford Raffles, Cecil Rhodes, Edward Gibbon
196 Wakefield, and Arthur Wellesley were formidable empire-making machines, *schwerpunkts* of
197 colonialism that proved to be quite irresistible. Behind them stood geographical and learned
198 societies, large companies and institutions such as museums and botanical gardens, military
199 force, powerful backers in Whitehall and the City, flourishing missionary societies, chambers
200 of commerce and industrialists, an interested and occasionally proactive public, and
201 sometimes the British government itself. Their endeavours begot further endeavours:
202 explorers explored, then broadcast to the world what they had found and the opportunities it
203 offered; missionaries did the same, messengers of grace just as they were harbingers of
204 imperial rule. They offered the prospect of desirable places to live and to take, desirable
205 resources to harvest, reports of new pastures crying out for good works or packed with
206 potential customers, requiring, if only they knew it, shirts from Lancashire, teacups from
207 Stoke-on-Trent, and the Word of the Lord.

208 The formal declaration of a new colony, therefore, was usually a post-facto action after agents
209 on the ground had effectively 'softened up' an area and made it, in the memorable words of
210 the renowned historians Ronald Robinson and Jack Gallagher, a fruit 'ripe for plucking'.
211 What they meant by this was that the declaration of formal colonies often came at the *end* of a

212 lengthy process of interaction between indigenous societies and colonial elements that had
213 usually been to the detriment of the former and the benefit of the latter. Colonial rule, on this
214 reading, was often at least partially caused by the need to halt and discipline uncontrolled
215 elements of Europe's invasion that had contributed to or caused instability and disruption.

216 Settler states soon developed minds of their own (as did the viceroy of India) and this often
217 led them to undertake ventures such as appropriating land or declaring war on neighbouring
218 states of which Whitehall and Westminster disapproved, though rarely to the point
219 of bothering to do anything to reverse them. This was especially the case in the days when
220 even basic communication between here and 'over there' took weeks or months rather than
221 minutes, and when there was in practice little that London could do if a rash viceroy invaded
222 Tibet or colonists in Australia mistreated the native population. Frequently, the 'man on
223 the spot', or the settlers on the spot, called the tune, not the pipe-masters in distant London.
224 So, too, did private companies such as the East India Company and the British South Africa
225 Company. Missionary societies could also have a surprisingly powerful say in whether or not
226 a Pacific island or an inland region of Africa became British, especially once they had
227 mobilized their vocal lobbyists back at home.

228 What of the role of the British government then? It was government that shaped
229 the environment in which imperial factors could operate, and it was only the government that
230 could 'officially' create colonies even if it was the forces of private enterprise that provided
231 the energy on the ground. Even if it sometimes despaired of them, the government usually
232 underwrote private imperial advances, often presented with a *fait accompli* or a situation that
233 might go embarrassingly wrong unless a colony was declared. The British state played
234 a crucial role in affording protection to settlers, facilitating the operations of chartered
235 companies or colonization societies, whilst the emerging global economy enabled new settler
236 societies to become solvent. Government ministers were often helpless bystanders as agents
237 overseas—larger-than-life figures such as Bartle Frere, George Curzon, or Cecil Rhodes—
238 kept adding new bits to the Empire. In the literature, such proconsuls and adventurers are
239 referred to as the 'men on the spot', their empire-building activities, and those of settler
240 communities, termed 'sub-imperialism'.

241 But in significant cases, imperial expansion came at the direct behest of the British monarch
242 or, following the monarchy's eclipse by parliament, the British government. *Government-led*
243 empire-building, when it occurred, was driven by geopolitical factors and the desire for

244 wealth, and was particularly prevalent in the seventeenth and eighteenth centuries and again
245 from the 1880s as the government sought to shore up the untidy expansion of the previous
246 half-century. It needed to better its rivals, to consolidate its overseas position, to secure
247 crumbling frontiers, to build strategic bases, and to heed the cries of merchants concerned that
248 Britain would be cut off from potential riches if rivals were allowed to monopolize
249 a particular region. The dictates of strategy, particularly related to the defence of sea routes
250 and of India, and pre-emption of rivals or reaction to their colonial gambits, were
251 an important impulse, adding territories such as the Cape, Cyprus, Egypt, Gibraltar,
252 Griqualand West, Jamaica, Malta, Mauricius, the Seychelles, the Swahili coast, and Zanzibar
253 to the Empire. British governments also perceived a need to formally extend their sovereignty
254 over British settlements, unless they come to consider themselves beyond the law or become
255 magnets for opponents of the British state.

256 In cases of state-led expansion, a significant impulse was the desire to compete with other
257 monarchs, states, and churches, or troublesome locals such as the Boers in South Africa.
258 There were a number of reasons for this, including prestige, the quest for strategic advantage,
259 religious pride, dynastic advancement, and the accumulation of wealth. It did so as Britain
260 competed with European rivals—particularly Holland, France, Russia, and Spain—power
261 struggles that involved trade wars across the oceans of the world and the acquisition
262 of enemies' colonies because of their economic or strategic value. International competition
263 swelled imperial bounds in places such as the Caribbean, Central Asia, and during
264 the partitions of Africa and the Pacific, and government sanctioned forward moves in order
265 to pre-empt those of rivals, 'pegging out claims for the future', as the sometime Prime
266 Minister Lord Rosebery termed it.

267 Situations in which there was an element of *conjunction* between the interests of the British
268 government and private forces 'on the ground' were those that were most likely to lead to
269 the declaration of a colony or protectorate. Thus the government might sponsor geographical
270 expeditions up the Niger or applaud British South Africa Company or London Missionary
271 Society activities in Central Africa because they helped forestall the expansion of rivals.
272 The government might commission privateers ('pirates') to shoot up Spanish trade in the
273 West Indies, or use East India Company forces to fight the French.

274 **Maritime requirement, war, and strategy**

275 Britain's imperial presence in a region often began for reasons of maritime requirement, with
276 no thought to the hinterland expansion that, nevertheless, tended to follow in its wake. When
277 they first landed, the British were usually gazing out to sea, not looking greedily inland,
278 and the fact that coastal enclaves developed into large colonies should not obscure the reason
279 why they were obtained in the first place. British holdings in West and South Africa, for
280 example, began on the coast for reasons of resource exportation (slaves) and maritime
281 strategy (Cape Town's position on the sea route east). In neither case was there any ambition
282 to carve out inland colonies. The British clung on to the coast like limpets for the first century
283 and a half of their time in India. Likewise, the British arrived in Ceylon because Trincomalee
284 provided an excellent harbor for naval operations, which had to be both utilized and denied
285 to the enemy. It was only later that the British began to expand inland, to a large extent
286 sucked inwards by the kingdom of Kandy's habit of raiding Britain's coastal settlements.
287 Likewise, British rule settled upon islands such as Mauritius and the Seychelles for no other
288 reason than the need to secure ports and anchorages for the use of the Royal Navy rather than
289 the naval forces of Britain's enemies.

290 The Empire also expanded through incessant frontier warfare. Settler communities always
291 rubbed uncomfortably against their borders and were prone to violent and acquisitive
292 expansion as soon as their strength allowed. It was a story repeated the world over,
293 as bridgeheads expanded, settlers pushed the frontiers, colonial governments sought buffer
294 zones in order to insulate colonies from threats that lay beyond, and indigenous polities
295 sought to involve Europeans in their own internal disputes or contested their presence, usually
296 leading to war and inland expansion. These activities established turbulent frontiers in regions
297 previously unconnected to Europe, and created multiple interfaces between Britons and
298 overseas societies that often developed into imperial relationships.

299 War and strategy were central to the growth of the British Empire. It was built and secured
300 through wars fought against European rivals and local states—usually involving significant
301 indigenously recruited manpower. The British state's effectiveness in war was crucial to
302 its imperial expansion, and between 1790 and 1830 Britain engaged in an extensive period
303 of warfare and empire-building which transformed its position as an imperial state,
304 established its reputation as a global military power, and secured its naval pre-eminence.
305 Strategic rivalry, sometimes pursued through offering loans or railway technology to semi-
306 dependent rulers, was a constant source of imperial expansion and competition. Wars against
307 great power rivals, as has been seen, added vast tracts of territory to the British Empire—

308 including the Middle Eastern territories gained from the Ottoman Empire during the First
309 World War, and scattered German colonies in Africa and the Pacific. The number of wars
310 fought against indigenous polities, from small-scale ‘punitive raids’ and frontier ‘skirmishes’
311 to campaigns involving scores of thousands of troops and camp followers, was astonishing.
312 Colonial warfare became commonplace, part of the background noise of an expanding
313 empire; violence, repression, sometimes even atrocity were integral to imperial expansion.

314 **Trade and commerce**

315 The desire for resources was both the chicken and the egg of British imperial expansion.
316 Settlements that became colonies were often founded because of the desire to access raw
317 materials – foodstuffs (fish, molasses, sugar, tea, coffee), drugs (opium, tobacco), fuels and
318 minerals (diamonds, gold, oil), fabrics (fur, cotton, jute, silk), metals (tin, copper), natural
319 products (ivory, ostrich feathers, palm oil, rubber, sandalwood, teak), and much more,
320 including strategic naval supplies such as flax which allowed Britain to be self-sufficient
321 in times of war. In decreeing that goods sailing between British and colonial ports could only
322 be carried in British vessels, the government ensured that it had a plentiful supply of seasoned
323 seamen and a merchant marine from which it could requisition ships in times of war
324 (enshrined in the Navigation Acts, intended to protect British markets from ruinous Dutch
325 and Spanish competition). The trading needs of the East India Company led it to establish
326 settlements in places such as Aden, Penang, Singapore, and Surat, either because of their
327 value as trade entrepôts or as strategic bases from which to protect shipping against pirates.
328 The profusion of trading companies at this time offers a clue to the early origins of Britain’s
329 overseas empire. There was the Royal African Company, set up in 1660, which had
330 a monopoly on slaving and was led by Charles II’s brother. The Levant Company was formed
331 in 1581 to supervise British trade with the Ottoman Empire and the Levantine outlets of
332 the overland route to Asia. Alum, spices, and wine were imported from the Mediterranean,
333 English cloth sent thither. The Muscovy Company was founded in 1555, the Virginia
334 Company in 1606 to found settlements in the Americas, chartered by James I. The South Sea
335 Company (1711) was created to conduct trade with Spanish America. The British Empire was
336 a network of resources and markets connected to Britain and defended through the occupation
337 of strategically places islands, peninsulas, and coastal regions. With the coming of
338 industrialization, Britain was able to achieve something unique—to create a coherent global
339 economic system that could integrate even the most distant regions.

340 **Religion**

341 The British Empire also grew through Protestantism. Anti-Catholicism spurred British
342 empire-building and Protestantism shaped the British Atlantic world from the Reformation
343 to the American Revolution. It united the Atlantic world whilst simultaneously sowing
344 religious diversity and fragmentation. The Reformation involved a clash of peoples
345 and beliefs in England, Scotland, Ireland, parts of North and South America, the Caribbean,
346 and Africa, and fuelled colonial expansion as bitter rivalries prompted fierce competition
347 for souls. Despite officially promoting religious homogeneity, the English found it impossible
348 to prevent conflicts in their homeland from infecting their new colonies. In the eighteenth
349 and nineteenth centuries, a major theme relating to empire, in terms of migration, expansion,
350 and cultural relations, was the growth of powerful missionary societies and humanitarian
351 activism. Most famously this was associated with the abolition of slavery, an endeavour that
352 continued late into the nineteenth century as the desire to defeat, for example, the Arab slave
353 trade, provided a new rallying call for missionary activity and colonial expansion
354 to underwrite it.

355 **Settlement and migration**

356 According to some scholars, ‘settlerism’ was a more important process
357 in the ‘Anglobalization’ of the world than imperialism per se. The ‘cloning’ of British
358 society, to use James Belich’s term, was the most significant process in modern history. The
359 peopling of Australia, North America, and South Africa with Britons and other Europeans
360 was part of a global movement, one characterized by ‘mutual exploitation’ between
361 the metropole and the nascent overseas societies, and the forging of voluntary ties.
362 Emigration, supported by the state (and then the settler states), went from being perceived
363 as a disastrous choice to being viewed as a desirable one. Outward migration from the British
364 Isles, and the consequent creation of vigorous new settler societies that expanded
365 the boundaries of the Europeanized world, was one of the defining features of the British
366 Empire. The settler colonies were unique to the British Empire in terms of their size, and
367 a central aspect of its capacity to construct global ties of ethnic and economic
368 complementarity and add a thick Anglicized layer to the character of entire geographic
369 regions.

370 Settlers were possibly the most effective and, from the point of view of indigenous society,
371 pernicious engine of imperial expansion: not without reason was the term ‘white plague’

372 adopted. As Magee and Thompson remind us, ‘Territorial expansion was as much
373 demographic as it was bureaucratic, religious, or military’, with over fifty million people
374 leaving Europe between 1850 and 1914. Emigration underpinned new divisions of labour
375 in the international economy and triggered an exodus of people from Asia to work in British
376 colonies around the world. Settlers were like clockwork mice; wherever they were set down,
377 they moved off across the land, veering erratically to the left or right but rarely ceasing
378 to move. They conquered America and Canada from east coast to west, moved inland from
379 their settlements on the Australian coast to take over the continent, and trekked inland from
380 the Cape towards the Orange River.

381 There were many motives: Britain was widely perceived to be overpopulated, so settlement
382 received powerful intellectual and official support though there was, especially
383 in the eighteenth century, opposition from politicians and landowners. The enclosure acts had
384 forced many people off the land and into the expanding industrial cities, and poverty and
385 the prospect of gaining status through landownership persuaded many to move abroad. Others
386 were fleeing from persecution, or were forcibly moved, as convicts transported to New South
387 Wales or Irish rebels dumped in North America. There was then the official transplantation of
388 settlers in order to claim territory for Britain and protect nascent colonial states, occurring in
389 places such as Ireland, Jamaica, and South Africa. Some migrants yearned for adventure or to
390 convert ‘heathens’, others were attracted by advertisements from fledging settler states
391 attempting to populate the vast ‘empty’ spaces of Canada, increase the British stock in
392 Southern Rhodesia, and lure people to New Zealand, ‘the Britain of the South’. There were
393 then the schemes of colonization theorists such as Edward Gibbon Wakefield and their
394 societies such as the Canterbury Association, seeking to create ‘model’ colonies overseas,
395 whilst gold rushes in Australia, Canada, and South Africa offered the prospect of getting rich
396 quick.

397 Empire oversaw other significant migrations too. The Atlantic slave trade transported twelve
398 million people from Africa to the Americas and the West Indies. Between 1707 and 1807,
399 Britain shipped about 30,000 of these slaves per annum, a gargantuan exercise in social
400 engineering. There were countless smaller migrations too, such as the Indians sent to Uganda
401 to build the railway or the steady trickle of Sikhs who accompanied the British round
402 the world as policemen. There was also a great deal of internal migration as, for example,
403 hundreds of thousands of Africans from all over Southern-Central Africa were involved in the
404 labour migration cycle that manned the gold mines of the Rand. Often, the communities

405 affected were missing up to 50 per cent of their adult males, as they were part lured and part
406 forced to enter the cash economy by the twin demands of consumerism and the need to pay
407 taxes. Afrikaners trekked inland to form states in the Orange Free State and the Transvaal in
408 an attempt to escape British rule.

409 The abolition of slavery caused the growth of another system of exploitative labour known
410 as ‘indentured labour’. Drawing mainly on India and China, it led to the growth of new
411 communities in distant places such as Fiji (where Asian and Chinese immigrants came
412 to outnumber the indigenous population), as well as Malaysia, Mauritius, South Africa, and
413 Trinidad. As the British Empire disintegrated after the Second World War, employment
414 shortages in Britain led to mass migration from South Asia, sub-Saharan Africa, and the West
415 Indies to the ‘mother country’ itself, as did specific events such as Idi Amin’s ejection
416 of Asians from Uganda and the countdown to the handover of Hong Kong to China in 1997.

417 Having considered the most salient drives of British empire-building, the following chapter
418 charts the story of the Empire’s global expansion and its demise in the twentieth-century.

419 Chapter 6

420 Legacies

421 This chapter examines some of the legacies of the British Empire, including the debate about
422 whether it was a ‘good’ or a ‘bad’ thing, which itself is one of its salient remnants. Observing
423 Aden’s independence ceremony in 1967, the British High Commissioner Sir Richard
424 Turnbull told the Defence Secretary Denis Healey that the Empire would only be remembered
425 for ‘Association Football and the term “fuck off”’. Whilst football and colourful expletives
426 were definite bequests of British imperialism, there are other, more substantial legacies too,
427 many of which continue to have relevance in a world shaped by the 300-year phenomenon of
428 Western global dominance. Whatever one’s view of the merits of studying the history of the
429 British Empire, or opinions about whether it was a good or a bad thing, the point is that it so
430 profoundly shaped the world that knowledge of its impact is important if we want to
431 understand why things are the way they are in the world we live in today.

432 International legacies

433 The impact of the British Empire (and European imperialism more generally) was even more
434 profound than the visible legacies of empire etched into the international system alone would

435 suggest. Legacies of the British Empire are woven into the fabric of the modern world,
436 in phenomena such as the state system, the international maritime order, international law,
437 and the mental attitude of many people towards, say, Africa or abstract notions such
438 as ‘development’. The British Empire influenced so many aspects of the world that it is
439 surprising we do not hear more about its legacies. For a start, it created new countries, most
440 with national boundaries that are peculiar because of the unusual extent of the land they
441 envelop and because of the ethnic and cultural heterogeneity of that which they contain.
442 In Africa, ruler-straight boundaries running for hundreds of miles mark out enormous
443 countries, their unity, such as it is, stemming from colonial divisions worked out in
444 the chancelleries of Europe and therefore completely alien (it is estimated that nearly 200
445 ‘tribal’ territories are divided by international borders, which nevertheless have proven to be
446 surprisingly durable). Canada is an over-sized country born of settler expansion, colonial
447 struggles between Britain and France, and the British Empire’s internal processes
448 of amalgamation. So too is Australia, a single country covering an entire continent by virtue
449 of the federation of a number of disparate settler colonies formed at different times and for
450 different reasons. The United Arab Emirates is a conglomeration of the seven emirates
451 formerly known as the Trucial States. Malaysia is a single country spread across the Malay
452 peninsula and, 500 miles away, the island of Borneo, where over 60 per cent of its land mass
453 lies. South Africa meanwhile is a union of four former British and Afrikaner colonies that
454 might just as easily have developed as a number of separate white-dominated states. Nigeria
455 is a loose envelope thrown around a mass of diverse ethnic, linguistic, and religious groups.
456 India owes its unity to the process of imperial expansion and imperial rule—in other
457 circumstances, the subcontinent might well have been a conglomeration of separate states
458 based on the powerful kingdoms that emerged during the decline of the Mughal Empire.
459 Hong Kong and Singapore are quintessential creations of British imperialism, and in
460 the Arctic, the Antarctic Treaty System is a simmering legacy of the colonial order.

461 The international system, therefore, remains heavily marked by the hand of British
462 imperialism, and the borders, nations, and federations it created. Within these borders, many
463 of the problems that continue to capture headlines were generated, exacerbated, or left
464 unresolved by British rule. Whilst the period of British rule was not *solely* responsible for
465 their problems, many former British colonies were endowed upon independence with
466 regional, ethnic, and political challenges that inform them still. We might consider the travails
467 of Iraq, or the Quebec issue in Canada. The Kashmir dispute is another obvious example, as

468 too are the divisions between north and south in countries such as Nigeria, or the fractures
469 status of Somalia, not helped by its division amongst no fewer than five colonial powers.
470 Colonial boundaries such as the 1,600-mile-long Durand Line separating Afghanistan and
471 Pakistan, or that dividing Sudan and the newly created state of South Sudan (2011), remain
472 live political issues exercising the minds of politicians, strategists, UN Secretary-Generals'
473 special representatives, and aid workers. So too do differences between 'host' ethnic
474 communities and those 'imported' under colonial rule, such as Tamils in Sri Lanka, Indians in
475 East Africa, and the Rohingya in Burma. The 'garrison state' in Pakistan continues to inform
476 its post-independence history, and Egypt has had to deal with the legacy of the 'military
477 extractive' state created to help Britain use it as a base from which to fight its wars and secure
478 its regional interests.

479 The British Empire, and more specifically the government at its apex, never 'controlled' all of
480 the processes over which it presided or with which its pre-eminence was coterminous, any
481 more than today's powerful nations or supranational bodies initiate, direct, or control global
482 movements in spheres such as climate change, disease, economics, migration, or technology.
483 Rather, they are buffeted by them. Recessions, epidemics, famines, and violence have always
484 been phenomena that individual governments, no matter how powerful, are at the mercy of
485 and react to. This is the case even if their policies have sometimes (and usually unwittingly)
486 helped cause them or exacerbated their effects, and even though they are rightly looked to for
487 amelioration and ever solutions.

488 The nation-state is one of the main legacies of European imperialism, particularly visible
489 in the modern world in cases of state 'failure' or 'collapse'. The nation-state is not, of course,
490 bad per se, despite Basil Davidson's memorable label 'the black man's burden'. Some former
491 colonies have become successful states. But the state apparatus was often erected in colonies
492 that were simply not ready for it following hasty decolonization (it worked well in rare cases,
493 such as India, where indigenization of the upper echelons of the bureaucracy and officer corps
494 had been steadily taking place for decades before independence). Democratic institutions and
495 practices were installed haphazardly and rapidly into societies incapable of operating them
496 effectively as the switch from governance by 'traditional' authorities (chiefs and the like)
497 gave way in the 1950s to local elections and, on the eve of independence, to national level
498 electoral politics, parliaments, ministries et al. (All of which makes the boast that the British
499 Empire 'gave' democracy to its former colonies rather threadbare, quite apart from the fact

500 that such claims ignore the decades of authoritarian, non-democratic rule that preceded
501 independence).

502 There was insufficient time for ‘tutelage’ in the operation of the nation-state, for
503 indigenization of bureaucracies and militaries, and whilst that was not necessarily the fault
504 of the colonial rulers as decolonization timetables concertinaed in the 1950s, it was hardly
505 the fault of the people residing in those colonies. Britain had only turned its hand to ‘tutoring’
506 them seriously late in the day – in the last decade of colonial rule or less. This change
507 in policy came about when it became clear that there was little choice other than to grant
508 colonies independence; this had not been the original mission, even though it was adumbrated
509 in woolly rhetoric about advancement towards dominion status and eventual (the hope
510 usually, from Britain’s perspective, was for *very* ‘eventual’) ‘self-government’ *within*
511 a British-led Commonwealth structure. Unfortunately, this tutelage usually amounted to too
512 little, too late. Again, this was not necessarily Britain’s fault; in the 1950s and 1960s, holding
513 on to colonies became increasingly difficult. Leisurely decolonization timetables shortened
514 dramatically, colonial nationalists bayed for independence ‘now’, not in a more orderly five
515 or ten years’ time, and were supported by increasingly powerful anti-colonial voices
516 in the United Nations, United States, and Britain’s own parliament. So, suggestions such as
517 the Foreign Secretary Ernest Bevin’s proposal to remain in India for an extra fifteen years
518 to manage partition were unlikely to be taken up; nationalist politicians were not prepared
519 to wait patiently in the wings.

520 Former colonies frequently achieved independence with ethnic and regional divisions firmly
521 entrenched, limiting the chances of cross-ethnic and cross-regional identity—the main glue
522 of successful nations-emerging. This again was a result of the speed of decolonization, which
523 did not allow time for national institutions and identities over and above those of ethnic unit
524 or region to develop. Colonial rule had been *based* on such divisions; whilst the ‘divide and
525 rule’ jibe often leveled at British ruling techniques is wide of the mark because
526 it disingenuously implies the deliberate and systematic creation of divisions, it was the case
527 that British rule was based upon the maintenance and indeed the entrenchment of preexisting
528 once. Throughout the imperial period, the British had ruled *through* distinct ethnic and
529 regional units—it had never, for example, ruled India, Nigeria, the Sudan, or Uganda
530 as single units, making their fractious independence easier to understand. British rule was
531 founded on decentralization, not the centralization required to form a successful nation-state.
532 It is little surprise that so many of these colonies-turned-nations either struggled or failed,

533 and were soon hijacked by corrupt elites, usually involving men that the British had groomed
534 as their successors. Colonies were *never intended to be* nation-states, and so the quick about-
535 turn that was at the heart of rapid decolonization meant that new nations, though possessed
536 of the trappings of nationhood—newly built parliaments, new national anthem, flag, and
537 independence stadium—did not have its essence or its substance. They were also bequeathed
538 crushing economic problems associated with monocrop economies. What is more, because
539 of the intrusion of colonialism, none of these societies had had the chance to develop its own
540 form of statehood, and negotiate its own entry into the emerging world order. Whilst some
541 would say there is no point in crying over spilt milk, these are important facts to be
542 considered when attempting to assess the post-independence trajectory of former colonies.

